

TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA FİİLEN GİRMEMESİNİN İÇ VE DIŞ TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Sedat SAV

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliği’nin KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Haziran 2008)

TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA FİİLEN GİRMEMESİNİN İÇ VE DIŞ TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Sedat SAV

Danışman: Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği’nin KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Haziran 2008)

ONAY SAYFASI

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **Sedat SAV** tarafından Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK danışmanlığında hazırlanan **“TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA FİİLEN GİRMEMESİNİN İÇ VE DIŞ TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI”** başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../ 2008

Prof. Dr. S.Kemal KARTAL
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na Fiilen Girmemesinin İç Ve Dış Toplumsal Etkileri Ve Sonuçları” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sedat SAV

ÖNSÖZ

Dünyanın tarih boyunca gördüğü en yıkıcı ve kanlı savaş İkinci Dünya Savaşı'dır. Tüm kıtaların en büyük ekonomik ve askeri devlerinin kara, hava ve deniz güçleri ile yeryüzünün tamamında altı yıl boyunca sürdürdükleri savaş, sonuçları ile uluslararası siyasetin ve coğrafyanın yeniden şekillenmesinde etkili olduğu gibi, günümüzde Türkiye'de var olan siyasi ve ekonomik yapılanmanın da başat nedenlerini oluşturmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemesinin iç ve dış toplumsal etki ve sonuçlarının ortaya konulması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için Dünya ve Türkiye siyasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi, sırası ve sonrasında Dünya'da ve Türkiye'de gerçekleşen olaylar ve oluşumlar ile günümüze yansımaları araştırma boyunca irdelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek Lisans derslerinde dünyaya bakış penceremi genişleten İnönü Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünün değerli öğretim üyelerine; bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK'a; bana araştırma yöntemlerini öğreten, kırk yaşında kendime örnek aldığım gerçek "bilim insanı", "insan insanı" Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Prof. Dr. S. Kemal KARTAL'a; araştırmalarım sırasında elde ettiğim bulguları paylaşmak ve pekiştirmek için açtığım tartışmalarda beni sabırla dinleyen (ya da dinliyormuş gibi yapan), yorumlar yapan yakın iş arkadaşlarım ve dostlarıma; çalışmaya ayırdığım zamanın önemli bir kısmını kendilerine ayırmam gereken zamandan çaldığım eşim ve çocuklarım Seda ile Sıla'ya; saygı ve sevgilerimi sunarken ayrıca ismini saymadığım emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Sedat SAV

TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA FİİLEN GİRMEMESİNİN İÇ VE DIŞ TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Yüksek Lisans Tezi; Yazan: Sedat SAV Danışman: Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Haziran 2008

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Araştırmada, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Dünya ve Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum ortaya konarak; Türkiye’nin savaşa girmeme konusunda ürettiği politikalar ile bu politikalar sonucunda oluşan siyasal yapılanma ve toplumsal görüş çeşitliliklerinin incelenmesi ve günümüze ışık tutması amaçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) Dünya’nın üç büyük gücü Almanya, İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin baskılarına rağmen, yokluklar içerisinde bulunan Türkiye’nin hareket özgürlüklerini korumasını sağlayarak, savaşa girmesini önleme başarısını gösteren Türk devlet adamlarının izlediği politikalar ile sonuçlarının incelenmesi, Kamu Yönetimi ve Politika Üretimi konusunda örnek uygulamalar olması nedeniyle önemlidir.

Araştırmanın yöntemi tarihsel araştırma yöntemidir. Konu incelenirken öncelikle temel bilgi olarak İkinci Dünya Savaşı’nı hazırlayan uluslararası ortam ve savaşın başında Türkiye’nin durumu anlatılmıştır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı’nın seyri ve Türkiye’nin savaş sırasında izlediği politikalara yer verilmiş, savaş sonrası oluşumların günümüze yansımaları irdelenmiştir. Bulgular, öneriler ve çıkarılan sonuç özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar sözcükler: İkinci Dünya Savaşı, Denge Oyunu, Milli Şef Dönemi, Çok Partili Demokrasiye Geçiş, Çoğunluğun Diktası.

THE DOMESTIC AND FOREIGN EFFECTS AND RESULTS OF TURKEY'S PHYSICALLY BEING OUT OF THE SECOND WORLD WAR

Master Thesis; Author: **Sedat SAV** Adviser: Yusuf KARAKILÇIK

Inonu University, Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

(June, 2008)

ABSTRACT AND KEY WORDS

In this study, a research of the policies that Turkey developed to evade direct engagement in the Second World War, the political outcome of this effort and the diversity of public opinion is aimed within the framework of the political and economic situation that the World and Turkey are in during Second World War years.

Investigating the policies of Turkish statesmen of Second World War years that succeeded in evading The War while keeping Turkey's freedom of movement despite the pressure's of Germany, Britain and The Soviet Union, the three leading world power.

The research method of this study is historical research method. In the examination of the subject, firstly a basic information on the international environment that paved the way towards the outbreak of Second World War and the position of Turkey vis-à-vis the war has been provided. Then, the course of war Turkey's war-time policies and the impacts of post-war structures on the contemporary world have been studied. The study has been concluded by a summary of the findings, proposals and the outcomes.

Key words: The Second World War, Balance Game, National Chief Period, The Transition of Multiparty Democracy, Dictatorship of Majority.

TÜRKİYE’NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA FİLEN GİRMEMESİNİN İÇ VE DIŞ TOPLUMSAL ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Sedat SAV

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	1
ÖNSÖZ.....	2
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	3
ABSTRACT AND KEY WORDS.....	4
İÇİNDEKİLER.....	5
ÇİZELGELER DİZELGESİ.....	10
KISALTMALAR.....	11

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI.....	12
1.1.Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	12
1.2.Araştırmanın Denenceleri	12
1.3.Araştırmanın Amacı.....	13
1.4.Araştırmanın Yöntemi.....	13
1.5.Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	13
1.6.Araştırmanın Kavramlarının Tanımlanması.....	13
1.7 Araştırmanın Sunuş Sırası.....	15

İKİNCİ KESİM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE DÜNYA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ TOPLUMSAL OLUŞUM VE OLAYLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.

3. SAVAŞ ÖNCESİNDE TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL, TOPLUMSAL

VE EKONOMİK DURUM.....	17
2.1 İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'deki Siyasal Durum.....	17
2.2 İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Ekonomik Durumu.....	19
2.3 İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Askerî Durumu.....	22
2.4 İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Nüfus Durumu ve Sosyal Yapısı.....	24

3. SAVAŞ ÖNCESİ DÜNYADA GELİŞEN OLAYLAR VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU.....

3.1 İkinci Dünya Savaşı'nı Hazırlayan Nedenler.....	29
3.2 İtalya'da Faşizmin Yükselişi ve Mussolini'nin İktidara Gelmesi.....	30
3.3 Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Yükselişi ve Hitler'in İktidara Gelmesi.....	31
3.4 Japonya'da Militarizmin Yükselişi.....	32
3.5 Müttefik Cephesinin Oluşumu.....	33
3.6 Türkiye'nin Savaş Öncesi Dünyada Gelişen Olaylar Karşısında Tutumu.....	34

ÜÇÜNCÜ KESİM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER İLE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

4. TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SIRASINDA İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA.....	38
4.1 Türkiye'nin Savaş Karşısında Uyguladığı Dış Politikanın Dayanakları.....	38

4.2	Türkiye'nin Savaş Karşısındaki Dış Politika Uygulamaları ve Durumu.....	38
4.2.1	Savaşın Başında Türkiye'nin Yalnızlık Korkusu ve Güven Arama Çabaları.....	40
4.2.1.1	Moskova'ya Yapılan Başarısız Ziyaret.....	40
4.2.1.2	Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakının Oluşturulması.....	40
4.2.1.3	Türkiye'nin Balkan Bloku Oluşturma Çabaları.....	42
4.2.2	Fransa'nın Yenilmesi ve Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası.....	45
4.2.3	İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması ve Türkiye.....	46
4.2.4	Almanlar'ın Balkanlarda İlerleyişi ve Türkiye'nin Tutumu.....	49
4.2.5	İngiltere'nin Balkan Antantı'nı Yeniden Canlandırma Girişimi.....	51
4.2.6	Hitler'in Güvencesi ve Türk-Sovyet Saldırmazlık Deklarasyonu.....	53
4.2.7	Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı.....	54
4.2.8	Türkiye'de Alman Etkisinin Artması.....	55
4.2.9	Alman Baskılarına Karşı Müttefiklerin Çabaları.....	57
4.2.10	Savaş Dengesinin Müttefikler Lehine Dönmesi Konferanslar ve Türkiye'ye Yapılan Baskılar.....	60
4.2.10.1	Adana Görüşmesi, Quebec Ve Moskova Konferansları.....	61
4.2.10.2	Birinci Kahire Konferansı.....	62
4.2.10.3	İkinci Kahire Konferansı.....	64
4.2.11	Türk-Müttefik İlişkilerinin Soğuması.....	65
4.2.12	Almanya İle İlişkilerin Kesilmesi ve Türkiye'nin Savaş İlanı.....	67

5. SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL SORUNLAR İLE ALINAN ÖNLEMLER..... 72

5.1	Savaş Koşullarının Yarattığı Ekonomik Sorunlar ve Alınan Önlemler	73
5.1.1	Milli Korunma Kanunu.....	75
5.1.2	Varlık Vergisi.....	77
5.1.3	Toprak Mahsulleri Vergisi.....	82

5.1.4	Ekmeğin Karneye Bağlanması.....	83
5.1.5	Krom İhracatı.....	84
5.2	Savaş Koşullarının Yarattığı Toplumsal ve Kültürel Gelişmeler.....	86
5.2.1	Turancı Akımlar.....	86
5.2.2	Köy Enstitüleri.....	89
5.2.3	Türkçe'nin Sadeleştirilmesi Çabaları.....	91
5.2.4	Gazetelere Sansür Uygulanması ve Kapatılması.....	92
5.2.5	Parti İçi Oluşumlar ve Yönetime Karşıt Görüşler.....	93

6. SAVAŞ SONRASI DÜNYA'DAKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE TÜRKİYE'NİN KONUMU..... 97

6.1	İkinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Oluşan Uluslararası Ortam.....	97
6.2	İkinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Oluşan Uluslararası Ortamda Türkiye'nin Konumu	106
6.3	Türkiye'nin NATO'ya Katılması.....	113
6.4	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası İlişkileri Şekillendiren Oluşumlar ve Türkiye'ye Yansımaları.....	117

7. SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI..... 122

7.1.	Çok Partili Döneme Geçiş Sağlayan Etkenler.....	123
7.2.	Demokrat Parti'nin İktidara Geliş ve İktidar Süreci.....	127
7.3.	1960 – 1971 Dönemi Türkiye'de Siyasal ve Toplumsal Oluşumlar.....	133
7.4.	12 Mart 1971'den 12 Eylül 1980'e kadar Türkiye'de Siyasi ve Toplumsal Yaşam.....	136
7.5.	12 Eylül 1980'den Günümüze Kadar Türkiye'de Siyasi Ve Toplumsal Gelişmeler.....	137

DÖRDÜNCÜ KESİM
GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ	141
8.1. Bulgular ve Öneriler.....	141
8.2. Genel Sonuç.....	150
KAYNAKÇA	154

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge:1	Atatürk'ün Ölümünden 27 Mayıs 1960'a Kadar Hükümetler ve Dışişleri Yöneticileri.....	19
Çizelge:2	Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler.(1927-1945).....	24
Çizelge:3	Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları, Toplam İçindeki Oranları ve Yıllık Nüfus Artış Hızları...(1927-1950).....	26
Çizelge:4	1927-1945 Yılları Arasında Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı.....	26
Çizelge:5	Aktif Nüfusun Mesleklere Dağılımı (1927-1935).....	27
Çizelge:6	Bazı Ülkelerde Aktif Nüfusun Ana Sektörlere Ayrılışı (%) Erkek Birimi Olarak.....	28
Çizelge:7	Savaş Sırasında Türkiye'de Yayınlanan Ulusal Gazetelere Uygulanan Kapatma Cezaları.....	92
Çizelge:8	Bulgular ve Öneriler Matrisi.....	149

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Savunma Paktı (North Atlantic Treaty Organization)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Birinci kesimde araştırmanın içeriği, akışı ve yöntemi hakkında genel açıklamalara yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI

Bu bölümde araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımlamaları, sunuş sırası açıklanmıştır.

1.1 Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na Fiilen Girmemesinin İç ve Dış Toplumsal Etki ve Sonuçları”dır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) Dünya’nın üç büyük gücü Almanya, İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin baskılarına rağmen, yokluklar içerisinde bulunan Türkiye’nin hareket özgürlüklerini korumasını sağlayarak, savaşa girmesini önleme başarısını gösteren Türk devlet adamlarının izlediği politikalar ile sonuçlarının incelenmesi, Kamu Yönetimi ve Politika Üretimi konusunda örnek olması nedeniyle önemlidir.

1.2. Araştırmanın Denenceleri

D.1. Türk devlet adamlarının İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin ulusal güç değerlerini doğru tespit edip; bu tespitler ölçüsünde öngörülü politikalar uygulamaları, Dünya tarihinin gördüğü en geniş çaplı savaştan Türkiye’nin en az zararla kurtulmasını sağlamıştır.

D.2. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin karşılaştığı uluslararası koşullar ve almak zorunda kaldığı önlemler, bugünkü siyasal yapılanmanın ve toplumsal görüş çeşitliliğinin oluşmasında önemli yer tutmuştur.

1.3 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Dünya ve Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumu ortaya koyarak; Türkiye'nin savaşa girmeme konusunda ürettiği politikalar ile bu politikalar sonucunda oluşan siyasal yapılanma ve toplumsal görüş çeşitliliklerinin incelenmesi ve günümüze ışık tutmasını sağlamaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

1.5 . Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırmada konu ile ilgili Türk ve yabancı kişilerin yazdığı kitaplar ve makaleler incelenmiş, internet sayfaları taranmış, olanaklar ölçüsünde dönemin günlük gazetelerine ulaşılmaya çalışılmış, daha önceden konu ile ilgili var olan araştırmalar ve tezler gözden geçirilmiştir. Toparlanan bilgiler yorumlanırken günümüzdeki siyasi oluşumlar ile özdeşleştirmeye gidilmiş, yakın çevrede ve medyadaki aydınların görüşlerinden yararlanılmış, özellikle yakın çevredeki aydınlar ile konu hakkında bilinçli tartışma ortamı yaratılarak araştırmanın zenginleşmesi hedeflenmiştir.

1.6. Araştırmanın Kavram Tanımları

Araştırmada sıkça geçen kavramlar ve tanımları aşağıda açıklanmıştır

Batı: Batı Avrupa Devletleri ve ABD.

Denge Oyunu: Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa girmemek amacıyla; savaşın taraflarının baskı ve güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için uyguladığı dış politika.

Gizli Görüşme: Ülkelerin yetkili kişileri tarafından yapılan resmi olmayan görüşme

Hareket Özgürlüğü: Ülkenin içinde bulunduğu her türlü koşul altında dış baskılara boyun eğmeksizin, olayları yönlendirebilme ve etkileyebilme yeteneği.

Kamu: Halk, devlet.

Merkantilizm: Ulusal gücün ihracat fazlasıyla artacağı görüşünden hareketle, ekonomik yaşamı düzenleyen hükümet uygulamaları ve ekonomi felsefesidir.

Milli Şef: İsmet İnönü

Mihver Devletleri: İkinci Dünya savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın içinde bulunduğu taraf

Montrö Sözleşmesi: 1936 yılında İstanbul ve Çanakkale Boğazların yönetimi ve geçiş haklarının düzenlenmesi için Türkiye, Karadeniz Ülkeleri, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında imzalanan sözleşme.

Müttefik Devletler: İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu taraf.

Revizyonist Düşünce: Çağın gereklerine uymayan kurumların çağdaş kurumlara dönüştürülmesi yönündeki düşünce.

Politika: Sonuç elde etmek için izlenen yol.

Savaş: İkinci Dünya Savaşı.

Savaş Ekonomisi: Ülkenin, var olan ya da olası savaş için aldığı önlemleri içeren kaynak yönetimi.

Siyasal Yapılanma: Yönetmelik işlevleri bir araya getirilerek, sonuç almak için ortaya çıkarılan oluşum.

Statükocu Düzen: Varolan düzenin devam ettirilmesi anlayışı.

Toplumsal Etki ve Sonuç: Toplumun bütün değerlerini (siyasi, ekonomik, sosyolojik, etik, kültürel vb.) ilgilendiren etki ve sonuç.

Ulusal Güç Değerleri: Ulusun sahip olduğu askeri, ekonomik, siyasi, coğrafi, kültürel, bilimsel ve teknolojik güç öğelerinin toplamıdır.

Versailles Anlaşması: Birinci Dünya savaşı sonunda Almanya ile yenen devletler arasında yapılan ve Almanya'yı büyük savaş tazminatlarına mahkum eden anlaşma.

1.7 Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın sunuş sırası şöyledir:

Araştırma dört kesim ve sekiz bölüm halinde sunulmuştur.

Araştırmanın “ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR” başlıklı birinci kesimi bir bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümü “ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI, YÖNTEMİ, BİLGİ DERLEME VE İŞLEME ARAÇLARI, KAVRAM TANIMLAMALARI, SUNUŞ SIRASI” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın denenceleri, amacı, araştırmanın yöntemi, bilgi toplama ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın “İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE’DEKİ TOPLUMSAL OLUŞUM VE OLAYLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER” başlıklı ikinci kesimi iki bölümden oluşmaktadır.(İkinci ve Üçüncü Bölüm)

Araştırmanın ikinci bölümü “SAVAŞ ÖNCESİNDE TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK DURUM” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; İkinci Dünya savaşı öncesinde Türkiye’deki siyasal, toplumsal ve ekonomik durum hakkında bilgiler verilerek Türkiye’nin o dönemdeki ulusal güç değerleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümü “SAVAŞ ÖNCESİ DÜNYADA GELİŞEN OLAYLAR VE TÜRKİYE’NİN TUTUMU” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; uluslararası ortamın İkinci Dünya Savaşı’na nasıl sürüklendiği ve Türkiye’nin bu ortamda nasıl bir yol izlediği irdelenmiştir.

Araştırmanın “İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE’Kİ SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER İLE GÜNÜMÜZE

YANSIMALARI” başlıklı üçüncü kesimi dört bölümden oluşmaktadır. (Dördüncü, Beşinci, Altıncı, ve Yedinci Bölümler)

Araştırmanın dördüncü bölümü “TÜRKİYE’NİN SAVAŞ SIRASINDA İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; Türkiye’nin savaşın dışında kalmak için izlediği “Denge Oyunu” tartışılmıştır.

Araştırmanın beşinci bölümü “SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL SORUNLAR İLE ALINAN ÖNLEMLER” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; Milli Şef (İnönü) ve arkadaşlarının savaşın yarattığı ekonomik ve toplumsal sorunları çözmek için uyguladıkları politikalar incelenmiştir.

Araştırmanın altıncı bölümü “SAVAŞ SONRASI DÜNYADAKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE TÜRKİYE’NİN KONUMU” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası yeniden şekillenmeler içerisinde Türkiye’nin karşılaştığı koşullar ve bu koşulların ülkeye günümüzdeki etkileri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın yedinci bölümü “SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’DEKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu olumsuz ekonomik ve sosyal ortamda gelişen kökten siyasi değişim süreci ve günümüze kadar uzantıları anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın “GENEL DEĞERLENDİRME” başlıklı dördüncü kesimi bir bölümden oluşmaktadır (Sekizinci bölüm).

Araştırmanın sekizinci bölümü “BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, elde edilen bulgular ve bulgular için getirilen öneriler ile sonuç yer almıştır.

Araştırmanın en sonunda “KAYNAKÇA” yer almıştır.

İKİNCİ KESİM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ TOPLUMSAL OLUŞUM VE OLAYLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İkinci kesimde araştırmanın üçüncü ve dördüncü kesiminin daha sağlıklı tartışılmasına olanak sağlayacak İkinci Dünya Savaşı öncesinde Dünyadaki ve Türkiye'deki toplumsal oluşum ve olaylar hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

2. SAVAŞ ÖNCESİNDE TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK DURUM

Savaş yıllarında yaşanan sıkıntıları, bu sıkıntıları gidermek için gösterilen çabaları çözümleyebilmek, ancak savaş öncesi koşullarını algılamak ve bilmekle olanaklıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın başında Türkiye'nin iç koşullarını daha rahat anlatabilmek için bu dönem siyasi, askeri, ekonomik, nüfus ve sosyal durum şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir.

2.1. İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'deki Siyasal Durum

1936 yılının sonuna yaklaşılırken Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'ün sağlık sorunları ortaya çıkmış, 1937 yılı sürecinde ise tümüyle günlük yaşamını etkiler hale gelmiştir. Atatürk'ün ölümünden bir süre önce Başbakan İsmet İnönü görevden alınarak yerine M. Celal BAYAR Başbakanlığa getirilmiştir.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde ölümünden bir gün sonra (11 Kasım günü) CHP Meclis Grubu 322 oyla, İsmet İnönü'yü Parti'nin Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermeye karar verdi. İnönü grup toplantısının hemen ardından toplanan TBMM Genel Kurulunda 348 oy ile (oybirliği ile) Cumhurbaşkanı seçildi. Kısaca, "Parti Devleti"ne dönüşmüş Türk Siyasal Sistemi Atatürk'ün ölümüyle yeni bir döneme girdi. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra başlayan ve çok partili düzene geçilmesine dek süren bu döneme "Milli Şef Dönemi", CHP Genel Başkanı ve

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye "Milli Şef" ismi verildi. "Milli Şef Dönemi", diye adlandırılan dönem daha önceki dönemlere göre farklı bazı özellikler gösterir. Çünkü; İkinci Dünya Savaşı'nın başlama zillerinin çalmaya başladığı dönemden itibaren, savaş siyaseti güdülmesi, kriz yönetimi uygulanması, parti grubu, TBMM ve Hükümet'te karar alma süreçlerinde dizginlerin tek elde toplanmasını gerektirmiştir.

26 Aralık 1938 günü olağanüstü toplanan CHP Büyük Kurultayı'nda CHP'nin Genel Başkanı ve Milli Şef ilan edilen İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan bu dönemin tek karar alıcısı ve uygulayıcısı olmuştur. CHP, TBMM ve Bakanlar Kurulu, bu dönemde her konuda Milli Şef'in aldığı kararların onaylayıcısı olmuşlardır. Nadir Nadi (1964, 185 – 186) "Hükümeti en küçük ayrıntılarına kadar, tek elden yönetmek isterdi İnönü... ilgili bakanları, hatta başbakanı bile atlayarak genel sekreterler ve genel müdürlere emirler verdiği işitilmiştir..." şeklindeki eleştirisinde bu dönemi olanca açıklığı ile tanımlamaktadır.

Kısacası Atatürk'ün ölümünden çok partili düzene geçinceye kadar ülkenin en ulu siyasal kurumu "Milli Şef"lik olmuştur. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı boyunca, dış siyasal koşullara bağlı, ama bazı değişiklikler göstererek çok partili düzene geçinceye dek, Türkiye'nin iç ve dış siyasasına egemen olacaktır. 11 Kasım 1938'den 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar Türk dış politikasına yön veren yönetim kadroları Çizelge:1'de sunulmuştur.

Çizelge:1

Atatürk'ün Ölümünden 27 Mayıs 1960'a Kadar Hükümetler ve Dışişleri Yöneticileri

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları	Dışişleri Genel Sekreterleri
M.İsmet İNÖNÜ (11 Kasım 1938 22 Mayıs 1950)	II. Refik Saydam Hükümeti – CHP (03 Nisan 1939 – 09 Temmuz 1942)	Şükrü Saraçoğlu (11 Kasım 1938 - 13 Ağustos 1943)	Numan MENEMENCİOĞLU (01 Temmuz 1929 – 16 Ağustos 1943)
	I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Temmuz 1942 – 09 Mart 1943)		
	II.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Mart 1943 – 07 Ağustos 1946)	Numan MENEMENCİOĞLU (13 Ağustos 1943 – 25 Haziran 1944)	Cevat AÇIKALIN (16 Ağustos 1943 – 15 Ekim 1945)
	Recep PEKER Hükümeti – CHP (07 Ağustos 1946 – 10 Eylül 1947)	Hasan SAKA (13 Eylül 1944- 10 Ekim 1947)	Feridun Cemal ERKİN (15 Ekim 1945 – 25 Ağustos 1947)
	I. Hasan SAKA Hükümeti - CHP (10 Eylül 1947 – 10 Haziran 1948)	Necmettin SADAK (10 Ekim 1947 – 22 Mayıs 1950)	Fuat CARIM (25 Ağustos 1947 – 16 Temmuz 1949)
	II. Hasan SAKA Hükümeti - CHP (10 Haziran 1948 – 16 Ocak 1949)		
	Şemsettin GÜNALTAY Hükümeti – CHP (16 Ocak 1949 – 22 Mayıs 1950)		
	Celal BAYAR (22 Mayıs 1950 27 Mayıs 1960)	I.Adnan MENDERES Hükümeti - DP (22 Mayıs 1950 – 09 Mart 1951)	Fuat KÖPRÜLÜ (22 Mayıs 1950 – 20 Haziran 1956)
II. Menderes Hükümeti – DP (019 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954)		Cevat AÇIKALIN (20Şubat 1952 – 26 Ağustos 1954)	
III. Menderes Hükümeti – DP (17 Mayıs 1954 – 09 Aralık 1955)		Muharrem Nuri BİRGİ (26 Ağustos 1954 – 02 Nisan 1957)	
IV. Menderes Hükümeti – DP (09 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957)			
V. Menderes Hükümeti – DP (25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960)		Fatın Rüşti ZORLU (25 Ekim 1957 – 27 Mayıs 1960)	Melih ESENBEL (02 Nisan 1957 – 12 Mart 1960)

Kaynak: Oran, 2004, 387, 479 (İki Sayfadaki Tablolar Birleştirilmiştir.)

İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecini iki bölümde inceleyebiliriz. Birincisi 1923-1930 devresi, ikincisi 1930-1939 devresi. Birinci devrede devlet ekonomiye fazla karışmadan özel

sektörün kalkınma görevini üstlenmesini beklemiştir. Bu ekonomik yöntem başarılı olmayınca 1930'dan sonra devlet müdahalesine gidilmiş ve “devletçilik” yöntemi benimsenmiştir. Ancak her iki yolla da beklenen sonuç alınamamış ve İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Osmanlı'dan devralınan geri kalmışlık sorunu aşılammıştır. İmparatorluk döneminde Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin elinde olan tütün, alkol ve tuz tekeli Cumhuriyet Hükümeti ancak 1927'de ele geçirebilmiştir. Bu dönemde Gümrüklerin de henüz tam olarak denetlenemediği düşünülürse 1929'a kadar büyük bir gelir kaybının söz konusu olduğu kolayca anlaşılacaktır.(Deringil , 2007 , 20)

1927'de özel girişime geniş hareket olanakları ve devlet desteği sağlayan Teşvik-i Sanayi Kanunu meclisten çıktı. Ama hükümet bu kanun ile azınlıkların ayrıcalıklı konumlarını ele geçirmekle yetindi. Gerçek anlamda bir sanayi altyapısının kurulmasını sağlayamadı. Aynı zamanda bir takım sermaye kesimleri ülkenin fakirliğinden yararlanarak kendilerini zenginleştirmeye baktılar. 1938'e gelindiğinde sanayi kuruluşları % 90'ı fabrika denilemeyecek birtakım derme çatma tesislerdi. Fabrika denebilecek çok az sayıda işyeri vardı. (Aydemir , 1976 , 394)

Genç Cumhuriyet tarım sorunlarının üstesinden gelmeyi başaramamıştı. 1939'da Türkiye nüfusunun % 70'i tarımla uğraşıyordu. Toprak reformu ülkede ilk kalkışılan işlerden biriydi. Ancak Türkiye'de var olan aşiret ve ağalık sistemi, gelir dağılımının dengelenmesi ve toprak paylaşımındaki adaletin sağlanmasına engel olmuştu. Tarım ilkel yöntemler ile yürütülüyordu. Kırsal kesimde yaşayan halk yıl boyunca çalışması ile elde ettiği ürün ile ancak kendi karnını doyurabiliyordu. Tarımın Türk ekonomisine katkısı halkın aç kalmasını önlemek ile sınırlı idi.(Deringil , 2007 ,19)

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş yıllarında dış etmenler de Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmuştur. Hitler'in iktidara gelmesi ile birlikte Alman ekonomisinin tekrar dış pazarlara açılması Türkiye'nin önemli ölçüde dış parasal kaynağa ihtiyaç duymasıyla aynı döneme rastlar. Almanya Balkanları tekrar ele geçirme çabası içindeydi. Bu hedefi elde etmeye yönelik politik egemenlik sağlamak için ekonomi bir araçtı. Geleneksel ilgi alanı olan Almanya'ya ekonomik bağlılığın dış politika felsefeleriyle bağdaşmadığını gören Türk devlet adamları, çok yanlı bir

dış ticaret arayışı içine girdiler. 1930'ların ortalarına gelindiğinde Türkiye, dış ticaretini İngiltere ile gelişen yakınlaşma sürecine uydurmaya çabalıyordu. 1936'da Karabük Demir Çelik Tesislerinin inşaatının ihalesini Alman Krupp firması kazanamıyor, bu inşaat İngiliz Brassert şirketine veriliyordu. 27 Mayıs 1938'de 16 Milyon sterlinlik İngiliz-Türk kredi antlaşması imzalandı. Kendi kendine yeterlilik siyasetinin yürümediğini gören Türk devlet adamları çözümü sıkı pazarlık ve tarafları birbirine karşı oynama yolunda aradılar. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun 1938 Temmuzundaki Almanya ziyareti sırasındaki tutumu bu yaklaşımın iyi bir örneğidir. Menemencioğlu'nun taktikleri Ocak 1939'da istenilen sonucu doğurdu ve Türkiye'ye 150 milyon Reichmark kredi garantileyen Türk-Alman kredi antlaşması imzalandı. İkinci beş yıllık planın dış finansmanı büyük ölçüde bu antlaşmayla sağlanıyordu. (Deringil , 2007 , 24 – 25)

Savaş öncesi yıllarda ve savaş süresinde Türkiye'nin ekonomik durumunun kısaca gözden geçirilmesinden özet olarak şu sonuçları çıkarabiliriz:

- a) Türk ekonomisi yıllarca süren savaşların açtığı yaraların etkisinden henüz kurtulamamış,
- b) Varolan çok az sayıdaki fabrika diye adlandırılan üretim tesisleri basit birer atölyeden ileri gidememiş,
- c) Sanayileşme yatırımları için gerekli olan parasal kaynak sıkıntıları yaşandığından, yabancı finansman arayışlarına gidilmiş,
- d) Dış finansman arayışları sırasında Almanya'nın Balkanlardaki yayılmacı politikalarından endişe duyan hükümet, İngiltere yanlısı yabancı sermaye kullanma politikalarına yönelmiş,
- e) Toprak reformu uygulamaları başarılı olamamış, tarım gizil gücü etkin hale getirilememiş,
- f) Barış koşullarında bile halkının temel yaşam olanaklarını olması gereken çağdaş gelişmişlik seviyesine çıkarmayı başaramayan ülke, ekonomik açıdan dünya ölçeğinde kendisini gösterecek bir savaşta yer almaya hazırlıklı hale gelememiştir.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Askerî Durumu

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de sanayideki yetersizlik, askeri alana teknolojik bir savaşa hazırlıksızlık olarak yansıyor. Kısacası savaş patlak verdiğinde Türkiye askeri ve sivil olmak üzere her iki yönüyle de hazırlıksızdı.

Ulusal güç öğelerinin en başında yer alan askeri gücün üst düzeyde olma gereksinimi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kendisini göstermiştir. Lozan'da görüşmeler sürerken bile İnönü seferberliğin devamını istemiş ve savlarını askeri güçle desteklemesini bilmişti. Lozan'da alınan ders İkinci Dünya Savaşı'nın çetin günlerinde de uygulandı. Türk ordusu modern olmasa da sayıca büyük ve savaştaki yılmazlığı ve cesaretiyle ünlüydü. Bu ün Almanları da İngilizleri de Türkiye'ye karşı dikkatli davranmaya zorladı. Çünkü Kurtuluş Savaşında vatanını kurtarmak için her şeyini ortaya koyan Türk ulusu ve ordusu, ülkelerinin Avrupalıların çıkar kavgalarının çatışma ve savaş alanı konumuna gelmesini önlemek için her saldırıya karşı koymaya kesinlikle kararlıydılar. Türk Ordusunda vatanseverlik duyguları en yüksek seviyedeydi. (Ward , 1942 , 90 – 93)

1930'ların ortalarında, Avrupa ve Dünya olaylarının tehlikeli bir görünüm almasından sonra Türk devlet adamlarınca savunmaya daha fazla önem verilmekle birlikte, Avrupa standartlarına göre Türk ordusu halen çok ilkelidi. Aydemir (1976, 134), savaşın başlangıcında Türk ordusu'nun motorize ulaştırma kolunun 28 değişik markadan oluşan köhne kamyonlarla yürütüldüğünü söyler. Türk ordusunun ulaşım alanında çektiği güçlüklerle haberleşmedeki yetersizlik ekleniyordu. İnönü'nün demiryolu yapımına büyük önem vermiş olmasıyla birlikte bunlar genelde yetersizdi. Ülkeyi doğudan batıya geçen bir tek ve tek hatlı demiryolu vardı. Bu koşullarda ordunun seferberlikte çeviklik ve asker sevkiyatında çabukluk açısından büyük kaybı oluyor, sınırlarda büyük sayıda asker tutuluyordu. Standardizasyon eksikliği topçu ve piyade sınıflarında da görülüyordu. Topçu birlikleri Alman, Çekoslovak, İsveç, İngiliz, Fransız, Rus ve İsviçre imalatı silahlarla donatılmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde hava gücü en can alıcı önemini kazanmıştı. 1937'de Türkiye'nin 131 savaş uçağı vardı, bu sayının 1938'de 300'e çıkarılması amaçlanıyordu (Deringil, 2007, 33).

Deniz kuvvetleri, silahlı kuvvetlerin en zayıf noktasıydı. Donanma çağdışı kalmış zırhlı Yavuz'dan, 4 muhripten ve 5 denizaltıdan oluşuyordu. Bu gemiler de Birinci savaştan bu yana savaş filolarına eklenen saldırı ve savunmaya yönelik birçok yenilikten yoksundular. Donanma sahil ve liman koruması için gerekli birçok araç ve gereçten de yoksundu ve gemiler hava saldırısına karşı tümüyle savunmasızdı (Deringil, 2007, 34).

1938'de dünyadaki durumun giderek gerginleşmesi sonucu hükümet tüm silahlı kuvvetlere birkaç yıldır ayırdığının üstünde ödenek ayırarak bu açıkları kapatmaya çalışıyordu. 1938 Mayısında İngiltere ile 6 milyon sterlinlik silah alımı kredisini içeren bir askeri kredi antlaşması imzalandı. Türkiye'de bu ani silahlanma atılımı ülke bütçesine büyük yük oluyordu. Nitekim devlet gelirlerinin % 43'ü savunma harcamalarına ayrılıyordu (Deringil, 2007, 34).

Türkiye'nin savaş halinde birkaç hafta içinde çağdaş savaşın gereklerinden yoksun kalacağı ortadaydı. Akaryakıt depolama tanklarının toplam kapasitesi 100.000 tondu ve hiçbir zaman dolu değillerdi. Tüm sanayi ve enerji üretimi tesislerinin bir anda yok edilmesi mümkündü (Deringil, 2007, 36). Şevket Süreyya Aydemir (1976, 131), "...memleket bir savaş ihtimali karşısında halsiz ve yetersizdir" diyerek değişik görevler sırasında edindiği izlenimleri özetlemektedir.

İşte bütün bu ihtimaller karşısında Türk hükümeti ve İnönü için açık kalan tek yol, bütün zekasını ve imkanlarını kullanarak, işi duygusallık meselesine dökmeden kendi kabuğu içinde vaziyet almaktan ve savaş dışında kalabilmenin çarelerini aramaktan ibaretti (Aydemir, 1976, 135). Ward (1942, 86), İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazmış olduğu kitabında " Türkiye çağdaş bir savaşa tümüyle hazırlıksızdır. Sanayileşmiş güçlü bir müttefiğe tümüyle dayanması lazımdır. Böyle bir müttefiğe dayanmadığı sürece savaşta ancak Hollanda ve Yugoslavya'nın olduğu kadar etkin olur. Silah ve diğer savaş levazımındaki büyük eksiklikler Türkiye'nin dış politikasının her ele alınışında hatırlanmalıdır" diyerek, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu en güzel şekliyle özetlemiştir.

2.4 İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Nüfus Durumu ve Sosyal Yapısı

Kurtuluş Savaşı sonrası en önemli sorunlardan biri de azalan nüfus sorunudur. Yine bu dönemde bazı yabancı devlet adamları ve yazarlarının Türkiye nüfusu hakkında olumsuz söz ya da yazıları yayınlanmıştır. Bu etkenlerin yanında savaş sonrası ekonomik, sosyal ve askeri sorunlara eğilebilmek için Türkiye nüfusunun tespit edilmesi, Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı ihtiyacını belirlemiştir. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımını, 1935 ve daha sonra her beş yılda bir yapılan genel nüfus sayımları izlemiştir (Başol, 1984, 39).

Türkiye'nin 1923 sınırları içindeki nüfusu 1914 yılında 16.3 milyondan 1927 yılında 13.6 milyona düştü. Azalma oranı % 17'di (Tezel, 1994, 97). Azalmanın bir nedeni, 1913'ü izleyen on yıllık sürekli savaş döneminde İstanbul ve Anadolu'nun Türk ve Müslüman nüfusunun Osmanlı ordularının asker kaynağı olmasıydı.

Türkiye nüfusunun önemli bir özelliği Cumhuriyet devrinde devamlı olarak artmasıdır. Türkiye'de sayım seneleri itibariyle nüfus, artış toplamları ve nüfus nispi artışları Çizelge: 2 'de verilmiştir.

Çizelge 2: Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler (1927-1945)

Yıllar	Nüfus	Artış Miktarı	Yıllık Artış Oranı (Binde)
1927	13.648.270		
1935	16.158.018	2.509.478	21.3
1940	17.320.950	1.662.932	19.8
1945	18.790.174	969.224	10.7

Kaynak: BAŞOL Koray, 1984, 60

1935 yılında nüfus 16 milyona ulaşmıştır. Bu hızlı artışın gerek birinci nüfus sayımında sayılamayanlardan, gerekse gerçek artışlardan meydana geldiği söylenebilir (Dirimtekin, 1987, 28). 1940 yılındaki nüfus artışının nedenini ise 1939 yılında

Hatay'ın Anavatana katılmasına bağlayabiliriz. Türkiye'de doğum ve ölümlerle ilgili kayıtlar düzenli tutulmadığı için sayımlardan çıkan sonuçları bunlara göre kontrol etmek ve bağımsız tahminler yapmak olanağı yoktur (Yalçıntaş, 1972, 9).

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde toplam nüfusun azalması, etnik yapının değişmesi ve kentleşme olgusunun gerilemesi Türkiye'nin nüfus ve ekonomi gücünü olumsuz yönlerde etkiledi. İstanbul'daki Rum ve Ermeni nüfus, varlığını Cumhuriyet döneminde de büyük ölçüde koruduğu için gayrimüslim iş adamlarının azalması ticaret alanında çarpıcı boşluklar yaratmadı. Ancak, Anadolu'daki imalat sanayii işyerlerinde hem işadamları hem de işçiler arasında büyük bir yer tutan gayrimüslim nüfusun birkaç yıl içinde erimesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da sanayi kuruluşlarının birçoğunun dağılmasına, yok olmasına yol açtı. İpek böcekçiliği gibi bazı tarım dalları da Anadolu Hıristiyan köylü nüfusunun ortadan kalkmasından büyük zarar gördü.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra nüfusun kent ve kırsal alandaki dağılımına baktığımızda Türkiye Ekonomisi hakkında bazı sonuçlara varabiliriz. Çizelge 3'e baktığımızda toplam nüfus içerisinde kırsal kesimde ve şehirde yaşayan nüfusun oranlarını görebiliriz. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 li yıllara kadar kırsal ve kentsel kesimin toplam nüfus içerisindeki oranının değişmediğini görmekteyiz. Kırsal kesimin toplam içerisindeki oranı % 75'ler civarında gerçekleşmiş, bu da bize Türkiye'nin tarıma dayalı bir ekonomisi olduğunu açıkça göstermektedir. Sanayileşme hareketlerinin ise 1950 li yıllara kadar pek de başarılı olmadığı, buradan çıkartılabilecek bir başka sonuçtur.

Çizelge 3: Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları, Toplam İçindeki Oranları ve Yıllık Nüfus Artış Hızları

Sayım Yılları	ŞEHİR				KÖY		
	Toplam	Sayım Yılları Nüfusu	Toplam içindeki Oran %	Yıllık Nüfus Artış Hızı %	Sayım Yılları Nüfusu	Toplam içindeki Oran %	Yıllık Nüfus Artış Hızı %
1927	13.648.270	3.305.879	24.2		10.342.391	75.8	
1935	16.158.018	3.802.642	23.5	17.50	12.355.376	76.5	22.23
1940	17.820.950	4.346.249	24.4	26.72	13.474.701	75.6	17.34
1945	18.790.174	4.687.102	24.9	15.10	14.103.072	75.1	9.12
1950	20.947.188	5.244.337	25.0	22.47	15.702.851	75.0	21.49

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: 1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş, 3

Uzun savaş yıllarından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyetinde, erkek nüfusun başlangıçta kadınlara göre daha az olduğu görülmüştür. Uzun yıllar yapılan sayımlarda bu böyle devam etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na girmeyişimiz nedeniyle 1945'den sonra erkek sayısı, kadının sayısını yakalamış ve geçmiştir. Cinsiyete göre memleketimizde nüfus sayımlarının yapıldığı 1927 yılından başlayarak nicelik ve yüzde olarak nüfusun dağılımı Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4: 1927-1945 Yılları Arasında Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı (x 1000)

Yıllar	Toplam Nüfus	Erkek Nüfus		Kadın Nüfus	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1927	13.648	6.563	48.1	7.084	51.9
1935	16.158	7.936	49.1	8.221	50.9
1945	18.790	9.446	50.3	9.343	49.7

Kaynak: DİE, Nüfus İstatistikleri.

Çizelge:5 1927 ve 1935 sayımlarının erkek nüfusun aktif kısmının mesleklere göre dağılımını yansıtmaktadır. Buna göre 1927'de çiftçiler aktif nüfusun % 78.2'sini, sanayide çalışanlar % 7.4'ünü, tabloda ticarete katılmış olan ulaştırma ve haberleşme ile beraber belki % 9.5-10'unu teşkil ediyor, % 11.8-12.3'lük kısmı da hizmetlerle meşgul oluyordu. Bu yüzdeler, açıkça geri kalmışlığın göstergeleri olarak algılanabilir.

Çizelge 5: Aktif Nüfusun Mesleklere Dağılımı
(Erkek Birimi Olarak 1927-1935)

Meslekler	1927		1935	
	1000	%	1000	%
Tarım	3.017.6	78.2	4.002.6	74.5
Sanayi	286.4	7.4	604.8	11.2
Ticaret	253.8	6.6	120.5	2.3
Ulaştırma	49.6	1.3	426.7	8.0
Umumi	250.8	6.5		
Toplam	3.858.2	100.0	5.368.3	100.0

Kaynak: Akbank Kültür Yayını, 8

Çizelge 6'ya baktığımızda gerçekten Simon Kuznets'in aktif nüfusun tarım sanayi ve hizmetler ana sektörlerine ayrılışı hakkında, Mısır ve Hindistan'ı da içeren 25 ülkenin yeni ve eski verilerine dayanarak hazırladığı karşılaştırmalı bir istatistik bu ülkelerin hiç birinde tarıma Türkiye'deki kadar yüksek, sanayiye ise Türkiye'deki kadar düşük bir pay düşmediğini göstermektedir.

**Çizelge 6: Bazı Ülkelerde Aktif Nüfusun Ana Sektörlere Ayrılışı
(%) Erkek Birimi Olarak**

ÜLKELER	YIL	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
Türkiye	1927	78.2	9.5-10	11.8-12.3
Mısır	1907	71.0	14.3	14.7
	1960	58.0	16.1	25.9
Hindistan	1881	74.4	13.8	11.8
	1961	69.1	14.9	16.0
Meksika	1910	68.6	13.8	17.6
	1960	55.1	23.5	21.4
Fransa	1856	48.2	31.5	20.3
	1962	17.6	47.1	35.3
İngiltere	1851-61	23.0	58.9	18.1
	1961	3.9	58.8	37.3

Kaynak: KUZNETS, Simon. 1972, 250-254

Cumhuriyet' in ilk yıllarında nüfusun okur yazarlık, eğitim ve sağlık nitelikleri ve kamunun sağladığı eğitim ve sağlık hizmetleri de pek iç açıcı bir görünümde değildi. Okuma yazma bilenlerin nüfusa oranı % 15'e ulaşmıyordu. Bu nedenle, sanayileşme için gerekli nitelikli işgücü çok kıt idi. Sağlık hizmetlerinin geriliği ve yetersizliği, yaygın cahillik ve fakirlik nedeniyle sıtma, trahom, frengi, tifüs, tüberküloz gibi salgın hastalıklar büyük ölçüde işgücü ve refah kaybına yol açmaktaydı (Tezel, 1994, 102).

1927 yılından itibaren okur yazarlık savaşının iki yönlü olmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır: Birincisi yeni yetişen nesli okutup eğitmek, ikincisi ise yetişkinlere okuyup yazmayı öğretmek. Böylece memlekette okuma yazma bilmeyenlerin sayısını gün geçtikçe azaltmak hedef alınmıştır. Sonuçta toplam nüfustan altı yaşına kadar olan çocukların miktarını çıkarttığımızda, elde kalan nüfusun tümünün okur-yazar olması amaçlanmaktadır. Çünkü yeterli parasal yatırım kaynakları bulunsa bile bu yıllarda Türkiye nüfusu eğitim niteliği açısından bu kaynakları kullanabilecek durumda değildi. 1939 yılına gelindiğinde ise başlatılan eğitim seferberliği henüz meyvelerini vermemiştir.

3. SAVAŞ ÖNCESİ DÜNYA'DA GELİŞEN OLAYLAR VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Bu bölümde sırasıyla İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan nedenler, Mihver Devletlerindeki savaş öncesi gelişmeler, Mihver Devletlerine karşı müttefiklerin bir araya gelmesi ve bu oluşumlar karşısında Türkiye'nin konumu ve tutumları tartışılmaktadır.

3.1. İkinci Dünya Savaşı'nı Hazırlayan Nedenler

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler, 1919'u izleyen yılların dünya politikasını büyük ölçüde biçimlendirmiş ya da en azından etkilemiştir (Sander, 2004, 14). Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkıntı ve acılar, dünyanın birçok ülkesinde, özellikle bu savaşta yenilmiş ya da ulusal amaçlarını gerçekleştirememiş, kadro ve kitleleri ayağa kaldırmış, bunlar var olan geleneksel siyasal rejimleri yok etmekle kalmamış, totaliter, tek partili rejimleri de iş başına getirmişlerdi. Bunun bir sonucu olarak; Faşist İtalya'nın Akdeniz ve Afrika'da, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın Avrupa'da, Militarist Japonya'nın Asya'daki eylem ve saldırıları, savaş sonrası belirlenmiş statükonun bozulmasına ve birçok bunalımın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Statükonun bozulmasına yönelik çabalar ise Birinci Dünya Savaşının sonrasında hem Avrupa'da hem de Afrika ve Asya'da büyük kazanımlar ve sömürgeler elde eden İngiltere ve Fransa'nın işlerine gelmemekteydi. Amerika ise doğal olarak Birinci Dünya Savaşındaki müttefiklerinin yanında yer alıyordu. Bu iki kutbun ortak düşmanı ise Bolşevizm ideolojisini benimsemiş ve dünya egemenliği ideallerini yaşama geçirmek için fırsat kollayan Sovyetler Birliği idi.

Veli YILMAZ (1998, 358-359), İkinci Dünya Savaşı'nın başlıca nedenlerini şu başlıklar altında sıralamıştır:

(1) Almanya ile İngiltere arasında dünya siyasetinin yürütülmesi konusunda anlaşmaya varılamaması,

(2) Birinci Dünya Savaşının çözümlenmeden bıraktığı veya meydana getirdiği yeni sorunlar ile bunların neden olduğu gelişmeler,

(3) Versaille Anlaşması ile kurulan düzen ve bu düzeni değiştirmek için gösterilen çabalar,

(4) 1930'lardan itibaren Avrupa güçler dengesinde yeni gelişmelerin ortaya çıkması (Kutuplaşma),

(5) Alman askeri ve siyasi gücünün diğer devletleri tehdit etmesi,

(6) Almanya, İtalya ve Japonya'nın yayılmacı politikası izlemeleri.

3.2. İtalya'da Faşizmin Yükselişi ve Mussolini'nin İktidara Gelmesi

İtalya, Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra faşist bir yönetim altına girdi. Bunun nedenlerini, ekonomik çıkmaz, siyasal partilerin zayıflığı, doyumsuz grupların etkinliği ve sol kanat içindeki bölünme olarak sıralayabiliriz. İtalya'nın büyük bir Akdeniz ve Balkan ülkesi olmasını isteyen milliyetçi gruplar, İtalya'nın barış antlaşmalarında çok az şey aldığını, haksızlıklara uğradığını öne sürdüler. Onlara göre Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması, İtalya'ya güvenliği açısından çok bir şey kazandırmamıştı. Bu devletin yerine Yugoslavya'nın kuruluşu, İtalya'ya yönelik bir müttefik planı idi. Bu milliyetçi gruplar, İtalya'ya yeni bir "ruh" sağlayacak genç ve enerjik bir önder aramaya başladılar. İtalya'da faşist hareket 1919 yılında Fascio di Combattimento adlı örgütün kurulmasıyla örgütlendi. Bu örgüt hemen bir yıl sonra ulusal Faşist Partisi adıyla parti haline geldi ve o yıl yapılan seçimlerde 35 milletvekili çıkardı. Parti 1922 yılına kadar güçlendi ve Kral Vittorio Emmanuelle, partinin başkanı olan, eskinin sosyalisti ama şimdinin faşisti Benito Mussolini'ye başbakanlığı vermek zorunda kaldı. İktidarı mutlak bir biçimde eline geçiren Mussolini, çok kısa bir süre içinde İtalya'da birliği sağladı, muhalefeti ortadan kaldırdı. Amacı, eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak ve İtalya'yı

Avrupa'nın başat güçleri arasına sokmaktı. Bu anlayışla hareket eden Mussolini, Balkanlar ile Afrika'da genişleme yolunu tutacaktır (Sander, 2004, 25). Nasyonal Sosyalist Almanya ile sıkı işbirliği ve dostluk, Avrupa'da kara bulutların birikmesine ve kanlı bir savaşa neden olacaktır.

3.3. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin Yükselişi ve Hitler'in İktidara Gelmesi

Birinci Dünya Savaşı sonunda İtalya'da liberal demokratik düzeni yıkarak, yerine totaliter yönetim kuran Mussolini'nin Faşist Partisi, Avrupa ve dünyanın başka ülkelerinde de kopya edilen bir model ortaya çıkarmıştır. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm'in ortaya çıkışını hazırlayan ortam ile İtalya'da Faşizmin içinde belirlediği ortam arasında büyük benzerlikler vardır. Bu dönemde Almanya toplumsal siyasal ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik bir ülke olarak çıkmış, İmparator II. Wilhelm ülkeden kaçmıştı. Hükümet, savaş sonrası bir ülkenin sorunları karşısında yetersiz kalıyordu. Yenik bir ülkede, işsizlik sorunu, yüksek enflasyon demokratik ilkelerle üretimin yürümesini sağlayamıyordu. Bu bakımdan toplumsal koşullar İtalya'daki durumun tekrarı gibiydi. Almanya'da savaş bitince "Alman İşçi Partisi" adı altında yeni bir siyasal parti kurulmuş ve bu kuruluşu gerçek mesleği boyacılık ve dekorasyonculuk olan Adolf Hitler isimli bir kişi girmişti. Hitler çok geçmeden partide etkili olmuş ve partinin adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değiştirmişti. Almanların ulusal duygusundan yararlanmayı bilen Hitler, Versailles Antlaşması'na karşı çıkarak, Almanların ulusal gururlarını okşayarak, Yahudi düşmanlığını körükleyerek gittikçe daha çok yandaş kazanmış ve 1932 yılında Hinderburg'la cumhurbaşkanlığı seçiminde boy ölçüşecek kadar güçlenmişti. 30 Ocak 1933'te Hinderburg Hitler'i başbakan olarak atadı. Hitler'in dış politikası üç aşamada gelişmiştir. Birincisi, Versailles zincirlerinin kırılması; İkincisi "Eine Volk", "Eine Reich" (bir millet bir devlet) ilkesinin gerçekleştirilmesi, yani Almanya'nın sınırları dışında yaşayan tüm Almanların birleştirilmesi ve tek devlet altında toplanması; Üçüncüsü ise "Lebensraum" (Yaşam Alanı) fikri idi. Bu, Nazi Alman emperyalizminin yeni adı idi. Hitler Almanların yaşamadığı birçok ülkeyi kendi sınırlarına katmak istemektedir. Hitler'in bu emelleri

“Versailles Sistemi”nin yaşaması ve korunmasından yana olan (statükocu) anti-revizyonist tüm ülkelerde endişe ile karşılanmıştır.

3.4. Japonya’da Militarizmin Yükselişi

Faşizm, totaliter bir rejim olarak İtalya ve Almanya’nın dışında İspanya’dan Portekiz’e, oradan Brezilya ve Arjantin’e, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye’ye dek uzanan dünyanın birçok ülkesinde, her toplumun kendi toplumsal ve siyasal geleneğine uygun bir biçimde göze çarpan siyasal hareketler yaratmış, ülkelerin rejimlerini derinden etkilemiştir.

Söz konusu akım, 1931-45 yılları arasında Japonya’nın liberal-demokratik siyasal gelişmesine ara vererek, ordunun egemen olduğu bir diktatörlük olarak ortaya çıkmış ve Pasifik Savaşı sonunda, bu ülkenin yenilmesiyle birlikte son bulmuştur.

Japonya XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupalılara kapılarını kapamakla birlikte ekonomik alanda güçlenmeye devam etti. Merkantilist bir siyasa izleyerek, merkezi devlet güçlendirildi. 1905 Rus-Japon savaşı’nın başarısı, Doğu Asya’daki yayılma yolları üzerindeki en büyük engeli ortadan kaldırıyor, Kore’nin Japon yönetimine geçmesini, oradan da Mançurya ve Çin’e doğru genişleme olanağını veriyordu. Japonya’nın toplum yapısında demokratik ve liberal gelişmeler sürmekte, orta sınıf güçlenip, siyasal sürece büyük ölçüde katılmasını kolaylaştıran, genel oy hakkı gibi siyasal yenileşmeler uygulamaya konuyordu. Bu gelişmelere ek olarak, 1927 yılında Japon sanayisinde başlayan bunalım, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile Japonya’nın iç ekonomik yapısını temelinden sarsan bir boyuta ulaştı. Özel sermayeye karşı çıkılmaya açıkça devlet sosyalizmi savunulmaya başlandı. Japon militarizminin oluşmasında, Kita İkki adlı bir fanatik Japonun yazmış olduğu “Japonya’nın Yeniden Kuruluşu” adlı bir kitap oldukça etkili olmuştur. Bu kitapta savunulan temel tez; Japonya’nın ulusal kültürüne, tarihine sahip çıkarak, tek lider İmparatorun tam diktatoryası altında yeniden yükseltilmesi gerektiğidir. Japon ordusu içinde etkili olan bu görüş sayesinde, Japonya görünürde demokratik temellere dayanmakla birlikte, militarizmin egemen olduğu totaliter bir devlet yapısına dönüşmüştü (Ekinci, 1997, 15-25).

3.5. Müttefik Cephesinin Oluşumu

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kazanan ve yenik devletler arasında imzalanan Versailles Anlaşması, dünyaya temelsiz bir barış düzeni getirmişti. Galip devletlerin kendi çıkarlarını gözeterek, bir anlamda zorla imzalattıkları bu anlaşma, Birinci Dünya Savaşına neden olan öğelerin hiç birini ortadan kaldırmamıştır. Versailles Anlaşmasının getirdiği sistemi değiştirmek isteyen revizyonist grup karşısında, bu sistemi savunan statükocu Fransa ve İngiltere vardı. Amerika Birleşik Devletleri, Milletler Cemiyeti'ne katılmadığı için, Avrupa'daki statükoyu korumak yalnız bu iki ülkeye düşüyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce dünyaya hükmeden emperyalist ve kapitalist ülkeler, edindikleri sömürgeler sayesinde gelişip güçlendiler. Öyle ki, kendi ana topraklarından binlerce kilometre ötede bulunan bu sömürgeleri elde edebilmek için, gelişmiş olan bu güçlü ülkeler birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. Avrupa devletleri bir yandan kapitalizmi geliştirmek için yeni kaynaklar arıyor ve savaşıyor, diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'da gelişen Bolşevizm'e karşı önlem almak zorunda kalıyorlardı. Farklı bir konumu olan Sovyetler Birliği, kapitalist düzenin dışında yer aldıktan başka, özellikle kendi bünyesinde yarattığı sosyal ve ekonomik devrimler sayesinde "Batı"ya rakip oluyordu. Devlet olarak benimsediği ideoloji ise, bu devletlere tamamen ters düşüyordu.

Batı kapitalizmi ise, hem sosyalizme karşı cephe aldı, hem dünyayı yeniden bölüşerek, süper kapitalizm yani daha üstün bir kapitalizm yolunda, kendi içinde bir kuvvetleri birleştirme gayretine düştü. Bir Milletler Cemiyeti kurmak, fakat orada emperyalist bir hegemonya tesis etmek çabası bunun bir göstergesiydi. Ayrıca Batı ülkeleri kendi çıkarlarına ortak olan ve eninde sonunda karşı karşıya kalacakları bu güçlere karşı kayıtsız kalmamışlardı. İngiliz, Fransız, Amerikan gruplaşması da karşı tarafta kendiliğinden oluşmuştu. Bu iki grubun birleştiği tek nokta, ortak düşmanları olan Sovyetler Birliği idi. Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olan Sovyetler Birliği, başlangıçta gerçekçi bir politika izleyerek bu iki grubun dışında kaldı. Fakat doğuda Japon, batıda Alman tehlikesinin artması Sovyetler Birliği'ni Müttefikler'e yanaştırdı.

Kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz Mihver Müttefik devletlerinin kutuplaşması, İtalya-Habeşistan Savaşı, İspanya İç Savaşı, Hitler'in Avusturya ve

Çekoslovakya'yı; Mussolini'nin Arnavutluk'u işgal etmeleri ile iyice içinden çıkılmaz bir duruma geliyor; sonunda 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile de tüm kıtaları ve denizleri saracak İkinci Dünya Savaşı başlamış oluyordu.

3.6 Türkiye'nin Savaş Öncesi Dünyada Gelişen Olaylar Karşısında Tutumu

Cumhuriyet döneminin başlarında Türkiye'nin büyükelçi ve elçilerinin üçte biri Osmanlı dışişleri geleneğinden gelmekteydi (Şimşir, 1996, 24). Bu kadrolar kuşkusuz Osmanlı dışişleri geleneklerini de Cumhuriyet Türkiye'sine taşımaktaydılar. Dünyanın çok önemli stratejik bölgelerini denetimi altında tutan ve çok farklı etnik ve dini grupları içerisinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu, çöküş döneminde büyük güçleri birbirine karşı kullanarak ayakta kalmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde elde edilen başarılar da, Atatürk ve arkadaşlarının büyük devletler arasındaki çekişmeleri iyi analiz etmeleri ve varolan bu çatlakları daha da genişletmeleri ile elde edilmiştir.

İki savaş arası dönemde ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar da aynı siyaset sürdürülmüştür. Atatürk döneminde, kendine güvenmeyi esas alan, barışçı ve tam bağımsızlığa dayanan bir siyaset izlenmiştir. Bütün büyük devletlerle bağlayıcı askeri ittifaklardan kaçınılmış ve komşu devletlerin tümünde Türkiye'den bir zarar gelmeyeceği duygusu ve tam bir güven yaratılmıştır. Emperyalist bir kuşatma ve savaş kâbusu içinde yaşayan Sovyetler Birliği ile de dış siyasette karşılıklı güvene dayalı sıkı bir işbirliği yapılmış ve Türk Boğazları ile topraklarının başka devletler tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılmayacağı güvencesi verilmiştir (Soysal, 1983, Cilt-I, 264). Balkanların, büyük devletler egemenliği dışında tarafsız bir barış ve özgürlük bölgesi yapılması için her türlü çaba gösterilmiştir (Avcıoğlu, 1976, Cilt 4, 1601).

Türkiye'nin izlediği bu politikalara paralel olarak dünya üzerinde de geçici bir barış düzeni tesis edilmiş, Milletler Cemiyetinin artan prestiji ile birlikte 1930'lu yıllara kadar sürdürülebilmiştir. Ancak E.H. Carr'ın belirttiği gibi, savaş sonrası sağlanan bu geçici barış düzeni bundan sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar meydana

gelecek olan her türlü uluslararası olayın doğrudan ya da dolaylı gerekçesini oluşturacaktır (E.H. Carr, 1965, 3).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikada ortaya çıkan en belirgin özellik revizyonistler ile statükocuların arasındaki kutuplaşmadır. Yeni dünya düzeninin kurucuları olan galipler her ne pahasına olursa olsun kurulan düzenin korunmasını savunurken, mağlup devletler ise kendilerine dayatılan ağır şartların değiştirilmesi için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu düzen içerisinde Türkiye ise yenilenler arasında olmasına rağmen revizyonistlerden farklı olarak varolan düzenin korunmasından yana bir politika izlemiştir. Bunun gerekçesi ise Sevr Antlaşmasından sonra giriştiği savaş ile kendisine dayatılan koşulları zaten değiştirmiş olan Türkiye'nin ek bir isteğinin olmamasıdır. Türkiye revizyonist politikayı Sevr ile Lozan arasındaki dönemde takip etmiş, hedeflerine ulaşmıştır.

İki savaş arasındaki bu yapay barış dönemi, ülkeler arasında güvenin tesis edilemediği ve karşılıklı art niyetlerle ikinci bir dünya savaşının hazırlıklarının yapıldığı yıllar olmuştur (Yılmaz, 1998, 13).

1933'te Hitler'in iktidara gelmesi ve artan İtalyan tehditleriyle yaklaşan savaşa karşı önlem almak isteyen Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini güçlendirerek bir ittifak arayışına girmiştir.

İtalya'nın Balkanlar'da yayılmacı bir politika izlemeye başlaması sonucunda, 1934 Şubat ayında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya aralarında Balkan Antantı'nı imzalanmışlardır. Bu birliğin amacı Balkanların politik ve ekonomik bütünlüğünü devam ettirmektir (Ülman, 1968, 250).

Balkan Antantı'nın imzalanmasından hemen sonra Mussolini'nin, İtalya'nın geleceğinin Afrika ve Asya'da olduğunu belirten konuşması Türkiye'deki tedirginliği ve tepkileri iyice artırmıştır. İtalya'nın bu açıklamalarına İngiltere ve Fransa'nın tavır almayışı Mussolini'yi cesaretlendirmiş ve 1935 Ekim ayında Habeşistan İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir (Üçok, 1975, 255). 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve Almanların Fransa sınırındaki Versailles anlaşmasına göre silahsızlandırılmış ara bölge ilan edilen Ren havzasında güç gösterilerinde bulunması üzerine; Türkiye, özellikle Boğazlar bölgesinde gelişebilecek durumları önlemek amacıyla Milletler Cemiyetine başvurmuş ve

boğazların statüsünün belirlenmesini istemiştir. Nihayet 1936'da düzenlenen Montrö Konferansı ile Boğazlar Türkiye'nin yönetimine verilmiştir (Soysal, 1983, 493).

Boğazlar sorununun çözülmesine rağmen İngilizlerin denizlerdeki egemenliği nedeni ile Türkiye-İngiltere arasındaki yakınlaşma çabaları sürdürülmüştür. Türkiye'nin 1937 yılında Akdeniz ülkeleri toplantısında alınan karar gereği Yunanistan ile beraber Ege kıyılarını savunacak olması ve Akdeniz ticaret yollarının korunması için İngiltere ve Fransa'ya destek vermesi Türkiye'yi bölgesel işbirliğinden, uluslararası işbirliği içine sokmuştur.

İngiltere ile başlayan yakınlaşma, İtalya'nın 1939 Nisanında Arnavutluk'u işgal etmesi sonrasında, 12 Mayıs 1939'da bir Türk-İngiliz bildirisinin yayımlanması ile sonuçlanmıştır. Bu bildiri ile iki devlet, hiçbir devlete karşı olmayacağı açıklanan bir bağlaşma anlaşması imzalayacaklarını ve bu anlaşma imzalanana kadar Akdeniz güvenliği tehlikeye düşerse, işbirliği yapmaya başlayacaklarını açıklamışlardır.

Türkiye ile Fransa arasındaki Hatay sorununun tümüyle çözülmesinden sonra Fransa'da 23 Haziran 1939'da aynı nitelikte bir bildiri yayımlamıştır. Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında artan bu yakınlaşma neticesinde 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir bağlaşma anlaşması imzalanmıştır (Karakuş, 2004, 71).

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile görüşmelere girişirken, Sovyetler Birliğinin de bu devletlerin yanında yer alacağını ummaktaydı (Ülman, 1968, 258-59). Ancak işler beklendiği gibi gitmemiş ve Sovyetlerin beklenmedik Almanya ittifakı tüm planları suya düşürmüştür (Oran, 1970, Cilt-XXV. 49). Pakt bütün dünyada büyük bir şaşkınlık yarattığı gibi, Türkiye'yi de çok güç bir durum ve zor bir seçim karşısında bırakmıştır. 1939 yılına gelinceye kadar Sovyetler Birliğini karşısına almamaya özellikle dikkat eden Türkiye, kuzeyindeki komşusunun her eylemini iyi karşılayarak Moskova'nın güvenini elde etmeye çalışmıştır (Oran, 1970, 48). Ancak bu anlaşma Sovyetler ile Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur.

İngiltere ve Fransa ile sağlanan ittifak anlaşmasıyla başlayan ve savaş süresince devam eden Müttefiklerden yana ama Almanya ile ticaretini de dolu dizgin devam ettirerek savaş dışı kalmayı başaran Türkiye, ülkeler arasındaki ayrışmaları ustaca kullanarak denge politikasını bu dönemde de sürdürmesini bilmiştir. Kuşkusuz bunda en büyük pay, ihtiyatlı ve dengeli tavrı ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nündür. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki "kalkınma öncelikleri" sonucunda

silahlı kuvvetleri zayıf kalan Türkiye'nin bu dönemdeki tek güvencesi Ekim 1939 tarihli Üçlü İttifak antlaşmasıdır. Ancak Churchill'in Moskova ziyareti sırasında Stalin'in Möntrö'nün yeniden düzenlenmesi konusundaki taleplerine yeşil ışık yakması savaş sonrası çıkacak olan Boğazlar sorununun tetikleyicisi olmuştur (Oran, 2004, Cilt-I , 471).

ÜÇÜNCÜ KESİM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÜNYADA VE TÜRKİYEDE'Kİ SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER İLE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Üçüncü Kesimde İkinci Dünya Savaşı ve sonrası Dünya'da ve Türkiye'deki siyasi ve toplumsal gelişmeler ile günümüze yansımaları tartışılmıştır.

4. TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SIRASINDA İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA

Bu bölümde savaşın Türkiye açısından gelişimi ve Türkiye'nin gelişen durumlara göre aldığı tutumlar aşama aşama anlatılmaya çalışılmıştır. Savaşın genel seyri araştırmamızın esas konusu olmadığından Türkiye ile ilgili bölümlerine yeri geldiği zaman değinilmiştir. Türkiye'nin savaş karşısında izlediği dış politikaların oluşturulma mantığını daha iyi anlayabilmek için öncelikle bu politikaların dayandırıldığı nedenlerin ortaya çıkarılmasının yararlı olduğu düşünülmektedir.

4.1 Türkiye'nin Savaş Karşısında Uyguladığı Dış Politikanın Dayanakları

Savaş öncesi ve sırasında Türk dış politika mantığını oluşturan ve alınan her kararın temel verileri olan etmenler bir temel varsayımlar dizisiydi. Bu varsayımlar İkinci Dünya Savaşı sırasında karar alma mekanizmalarında bulunanların ortak siyasi birikimlerinin özümsemesinden oluşmaktaydı.

Bu özümsemelere göre; Türkiye'nin olağanüstü önemli bir jeopolitik konumu vardır. Bu önemli konumu hem yararlı hem de zararlıdır. Yararlıdır, çünkü stratejik önemi olmayan başka küçük devletlere oranla sesini daha etkili duyurmasını sağlar; pazarlık gücünü, askeri ve ekonomik gücünün çok üstüne çıkarır. Bu durum güçlü dostlar edinmesini olanaklı kılar. Ancak bu konum aynı zamanda da zararlıdır. Türkiye'nin güçlü devletlerle anlaşmazlığa düşmesine yol açabilir. Stratejik konumu, başka devletlerin iştahını uyandırabilir. Güçlü dostlar edinmesini mümkün kılan bu etmen, aynı zamanda "koruyuculuğa" soyunanların davet edilmedik ilgisine yol açabilir (Deringil, 2007, 3).

Anılan dönemde Türkiye önemli bir noktada, küçük bir devlettir. Bu nedenle hareket yeteneğini her alanda en üst düzeyde tutmak zorundadır. Uluslararası ilişkilerde kutuplaşma ve kamplaşmalara karşı tavır almalıdır. Ya da “bloklaşma” zaten varsa bunlara katılmaktan kaçınılmalıdır. Uluslararası güçler dengesi mümkün olduğu kadar “çok merkezli” tutulmalıdır (Tamkoç, 1976, 72). Kısacası akıllı bir denge oyunu dış politikanın temel dayanaklarından birisi olmalıdır.

Küçük bir devletin ayakta kalıp kalmaması ancak kendi olanaklarının etkin kullanılmasına bağlıdır. “Geleneksel Dostluk”, “Ezeli Düşman” veya “uzun geçmişe dayanan işbirliği” gibi düşünceler devletlerarası ilişkilerde somut bir anlam taşımazlar. Duygusallıktan öteye gidemezler. Gerçekçi politika, kaçınılmaz olarak; aşırı arzulara, verilmiş söze ve duygusallığa baskın çıkmalıdır. Topluluklar arasındaki dostluktan kaynaklanan ilişkilere atıfta bulunmak yaygın bir adet ise de, uluslararası düzenin temel özelliği anarşik oluşudur. Güç, milletlerin en çok önem verdikleri olgudur. Bu nedenle Türkiye, her zaman haklarını ve toprak bütünlüğünü savunmaya hazır olmalıdır. Bu konudaki duyarlılığı ve kararlılığı her fırsatta dile getirilmeli ve gerekirse savaştan kaçınmayacağı konusunda hiçbir şüphe bırakılmamalıdır. Yalnız, bunun yanı sıra, Türkiye’nin gizil güç değerleri göz önünde tutulmalı, savaşa savunma amacıyla başvurulacağı gözardı edilmemelidir.

Küçük devletlerin savunma politikası kaçınılmaz bir şekilde pazarlığı gündeme getirir. Pazarlık, küçük devletlerin yaşam güvencesi için vazgeçilmez bir öğedir. Medlicott Türk devlet adamlarının savaş sırasındaki düşüncelerinin dayanağını “Türkler sıkı pazarlığı vatanperverliğin en üst aşaması olarak görüyorlardı.” (Medlicott, 1952-59, 269) cümlesiyle özetliyordu.

İsmet İnönü, Numan Menemencioğlu, Şükrü Saracoğlu gibi devlet adamları dış politika kararlarında gerçekçiliği her zaman ön plana almaktaydılar. Geçmişteki siyasi birikimleri onlara Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinde kuşkuculuğa varan bir temkinliliği benimsemeyi öğretmişti.

Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun görüşüne göre, Türkiye’nin savaşa girmesi, kendisine “Büyük Devletlere bir savaş alanı olarak hizmet etmekten öte bir yarar sağlamazdı” (Weisband, 2002, 52). Yine Menemencioğlu’nun Alman Büyükelçisi Von Papen’e yönelttiği: “Dış politikamızın amacı, kendi başımıza karar yetkimizin sonuna kadar korunmasıdır. Kesinlikle

inanıyorum ki savaşa girersek kendi kendimize karar verme yetkimizi yitiririz ve bundan ülkemin en küçük bir kazancı olmaz.Biz benciliz salt kendimiz için savaşıyoruz” (Deringil, 2007, 5-6). cümlesinde izlenecek dış politikanın çerçevesini çizmiş oluyordu. Yani alınan kararlarda hareket serbestisinin kaybedilmemesinin yaşamsal önemi benimsenmiştir.

4.2 Türkiye'nin Savaş Karşısındaki Dış Politika Uygulamaları ve Durumu

Türk devlet adamlarının savaş için belirledikleri politikanın dayanakları ve mantığı ortaya konulduktan sonra İkinci Dünya Savaşı'nın gelişimi ve gelişen aşamalara göre Türkiye'nin takındığı tavırlar ve belirlenen politikaların uygulamaları incelenmektedir. Bu inceleme sırasında zamanın koşullarını daha iyi anlaya bilmek için Türk ve yabancı basında dönemin olayları ile ilgili yer alan yorumlara sık sık yer verilmektedir.

Savaşın Başında Türkiye'nin Yalnızlık Korkusu Ve Güven Arama Çabaları

İkinci Dünya Savaşı'nın başında Türk devlet adamlarının en büyük endişesi izlenecek “tarafsızlık” politikası karşısında yalnız kalma ve dünya egemenliğine soyunmuş olan güçlerin doğrudan hedefi konumuna düşmekti. Bu endişeler karar alıcıları aşağıda açıklanacak önlemler alma girişimlerine sevk etmiştir.

4.2.1.1. Moskova'ya Yapılan Başarısız Ziyaret

Sovyetler Birliği, Almanya ile 25 Ağustos 1939'da saldırmazlık paktı anlaşmasını imzalayınca, Türkiye endişeye kapıldı. Çünkü Türkiye, Sovyetler Birliği'ni Doğu Avrupa'da Almanya'ya karşı bir güç dengesi olarak görüyordu. Yapılan bu anlaşmayla bu güç dengesi de yıkılıyordu. Fakat Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov yaptığı açıklamada, Türkiye'nin endişe etmesine gerek olmadığını, Sovyet-Alman antlaşmasının, Türk- Sovyet ilişkilerini bozmayacağını ilgili kişiler aracılığı ile Türkiye'ye ilettiler (Burçak, 1983, 72).

Her ne kadar bu garanti verilmişse de Ankara komşusunun bu tutumunu kaygıyla izlemeye başladı. Türkiye bu kaygılarını gidermek için Sovyetler ile saldırmazlık paktı arayışı içerisine girdi. Ancak başka bir görüşe göre ‐Türk-Sovyet yardımlaşma paktı isteği bizden değil, Sovyetler’den gelmiştir ” (Burçak, 1983, 73).

Cemal Madanoğlu ise, görüşme isteklerinin Sovyetler’den gelmediğini, ‐Ankara” da çoktan unutulmuş olan Türkiye ile Sovyetler arasındaki zor zamanlar dostluğu anımsanmış olmalı idi ki, Dışışleri Bakanımız Şükrü Saraçoğlu Moskova’ya koştı” demektedir (Burçak, 1983, 75-76).

Bu konuda diğer bir görüş de, Almanya, Türkiye’ nin Batılılar’la ittifak etmesini önlemek için Sovyetler’ e baskı yaptı ve Sovyetler’de, Boğazlar’ın Batılılar’ın eline geçmesini önlemek için Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nu Moskova’ya davet etti şeklindedir (Armaoğlu, 1983, 357).

Türk basınında ise bu ziyaretten, Ankara’ya yapılan ziyareti iade etmek için yapıldığı şeklinde söz ediliyordu. Bu koşullar altında Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 25 Eylül 1939’da Moskova’ya gitti. Türkiye’nin amacı, İngiliz ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmaktı. Çünkü, Türkiye daha önce İngiliz ve Fransızlar’la yaptığı ve sadece imza bekleyen ittifakını Sovyetler’in aleyhinde olmadığını anlatacaktı. Fakat Sovyetler Birliği, Almanya’nın etkisi ile Türkiye’nin böyle bir ittifaka girmesini hoş karşılamayacak ve görüşmeler ilk günden başlamak üzere olumsuz, zor bir havada gelişecekti (Gönlübol, 1995, 143).

26 Eylül’de başlayan ilk toplantıda Stalin, Karadeniz bölgesinde Türk-Sovyet karşılıklı yardım paktının ve Boğazlar’la ilgili Montreux rejiminin devamını öngören bir anlaşma hazırladı. Bu arada İngilizler’le yapılan anlaşmada bir iki değişiklik yapılması istendi. Bunlar da Türk yetkililerince kabul edildi fakat görüşmeler sürdürülürken, Alman Dışışleri Bakanı Von Ribbentrop’un Moskova’ya aniden gelmesi, görüşmelerin dört gün ertelenmesine yol açtı. Böyle bir durum ortaya çıkması Türk yetkililerini epeyce sıkıntıya soktu.

İkinci görüşme 1 Ekim günü Molotov’la Saraçoğlu arasında yapıldı. Görüşmeye Stalin de katıldı. Bu görüşmelerde, İngiliz, Fransız, Türk anlaşmasında bazı değişiklikler gerçekleştirilip, Türk-Sovyet anlaşmasına Almanya lehine değişiklikler konulması isteniyordu. Ayrıca Montreux Boğazlar rejiminde de değişiklikler yapılması isteniyordu. Özellikle Boğazların güvenliği hakkında Türk

gazetelerinde çıkan yazılarda şöyle denilmekteydi: “Boğazların emniyeti için Sovyetlerin talebi yersizdir. Türkiye’nin “Boğazlar’ı kontrol altında tutması Sovyetler için en güvenilir yoldur ” (Nadi Y, 1939(a), 3).

Sovyetler, Türkiye’ nin Batı cephesine kaymasını ve orada ittifak aramasına taraftar değildi. Bu görüşmeler 23 gün sürdü. tutuk ve aralık geçen temaslar hiç bir sonuca ulaşmadan kesildi. Çünkü Sovyetlerin, Boğazlar Sözleşmesindeki değişiklik istekleri Türkiye’nin kendi toprakları üzerindeki ulusal egemenliğine ve tam bağımsızlığına taciz niteliğindedir.

Bu ziyaretten sonra Yunus Nadi, Cumhuriyette şunları yazmaktadır: “Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu Moskova’ya gittikten beri Türk-Rus münasebetleri iyiye doğru gitmektedir... Türk-Rus münasebetleri iyi şekilde devam edecektir.Eğer günün birinde bozulursa bu ancak Rusya tarafından gerçekleşir”(Nadi Y, 1940(a), 2).

Zekeriya Sertel ise,”Moskova Müzakereleri Niçin Askıda Kaldı?” adlı makalesinde, bu konuda şöyle demektedir: “Bilindiği gibi İngilizler, Alman tecavüzünü durdurmak için, Almanya’ya karşı bir sulh cephesi kurmak için hem bize, hem de Sovyetler’e müracaat etmişlerdi. Bunun üzerine bir taraftan Türkiye diğer taraf tan Sovyetler Birliği İngilizlerle müzakerelere girdiler. Bunun hedefi Balkanlar’da, Akdeniz ve Karadeniz’de sulhun ve emniyetin muhafazasıydı. Türklerle İngilizler anlaşarak bunu Sovyetler’e bildirdiler. Sovyetler Birliğinin bize yaptığı teklifler iki nedenden dolayı kabul edilmemiştir. Bunlar; emniyetimiz için bize verilen garantilerin bizden istenen taahhütleri karşılamaması ve Boğazlar üzerinde Türkiye’nin beynelmilel umumi taahhütlerinden başka taahhütlerden tevakki etme mecburiyeti yüzündendir” (Sertel, 1939(a), 2).

Yukarıdaki yorumlardan da anlaşılacağı üzere; Türk-Sovyet görüşmeleri hem Alman baskıları hem de Sovyetler’in Türk Boğazları üzerinde egemenlik talepleri yüzünden anlaşmazlık ile sonuçlandı.

4.2.1.2. Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakının Oluşturulması

Sovyetler Birliği’yle anlaşma olmayınca, 19 Ekim 1939’ da İngiltere, Fransa, Türkiye Ankara’da üçlü bir ittifak anlaşması imzaladı.15 yıl süreli olacak ve savaş

süresince alınan kararlarda temel veriler sağlayacak bu anlaşmanın 3 önemli maddesi şunlardır:

(1) Bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan ve İngiltere ile Fransa'nın katılacakları bir savaş, Akdeniz'e intikal ettiği takdirde Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecektir. Savaş, Akdeniz'e intikal etmediği takdirde taraflar karşılıklı görüş alışverişinde de bulunacaklar, Türkiye böyle bir halde değilse İngiltere ve Fransa'ya karşı iyi niyet gösterecekti.

Bu madde ileride Türkiye'nin başına çok işler açacaktır. Nitekim İtalya harbe girip, İngiltere ve Fransa ona karşı savaş açtığında, Türkiye savaşa katılmamak için bütün politik manevraları deneyecek, bunda da başarılı olacaktır.

(2) Bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığı takdirde İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye yardım edeceklerdi..

(3) Türkiye, Romanya ve Yunanistan'a verdikleri garantilerin yerine getirilmesinde İngiltere ve Fransa'ya yardım edecektir.

Bu konuyla ilgili Sovyetlerin görüşü ise, resmi organ gibi hareket eden “Komünist İnternational” dergisinde şöyle dile getiriliyordu. “İngiltere ve Fransa, savaşı Balkanlar'a yaymak ve orada Almanya'ya karşı askeri bir cephe kurmak istediler. Bu planlarını yürütmek için de Türkiye'yi stratejik bir güç haline getirmeye çalışıyorlar” (Aydemir, 1976, 126) şeklindedir.

Bu maddelerin dışında ittifak anlaşmasına ek iki numaralı protokolle, Türkiye, anlaşmadan doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemeyeceği doğrultusunda kayıt koydu. Bunun nedeni de Türkiye'nin Sovyetler'le ilişkilerini bozmak istememesidir.

Anlaşmaya bağlı özel bir anlaşma daha vardı; Bu anlaşmada, Müttefikler Türkiye'ye askeri malzeme vermeyi vaad etmişlerdi. Müttefiklerin bu vaadi yeterince gerçekleştirememesi de ileride Türkiye'nin savaşa girmemesine diğer bir neden ve bahane oluyordu.

Kısaca yapılan bu anlaşma, savaşın devamı boyunca normal ve aksaksız işlememiştir. Taraflar yukarıda açıklanan maddeleri hep kendi lehine işletme yoluna gitmişlerdir. Yine de İnönü'nün bu atılımı Türkiye'yi savaş dışında tutmasında

önemli bir rol oynamıştır.Türk devlet adamları bu ittifak anlaşmasının şartlarını gelişen durumlara göre ustaca kullanmasını bilmişlerdir.

Tasvir Gazetesi'nin bir süre kapanmasına neden olan makalede ise Ekrem Rize, yapılan anlaşma hakkında şöyle yazmaktadır: “Türkiye’ nin harp uçurumuna zorla atılması İtalya harbe girince, ona karşı İngiltere ve Fransa’nın yanında harbe girmeyi bir sebep ve lüzum yokken taahhüt eden Ankara ittifak anlaşmasıyla oldu ve bizi bu harp tehlikesinden Fransa’nın erken çökmesi kurtardı. Memleketi harbe sokmak pahasına böyle bir taahhüde girişmeğe hiç bir zorunluluk yoktu, çünkü bizim tarafsız kalmışlığımız konusunda bütün savaşan devletlerin çıkarları birleşiyordu” (Rize, 4-5). Ancak Türkiye, Sovyet-Alman tehdidine karşı yalnız kalmayı göze alamazdı.Bu tehdide karşı bir denge kurması şarttı.

Yunus Nadi ise, Türkiye’nin emniyet sahası olan bölgelerde barışı korumak için yapılan bu anlaşmanın başlıca iki karakteri olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar: “Anlaşma, hiç bir devlete karşı olmayarak yalnız tedafül mahiyettedir ve bu anlaşmanın içerdiği hükümler arasında Türkiye’ nin bu yüzden büyük güçlü komşumuz ile musellah bir ihtilafa girmek mecburiyetinde kalmayacağına dair açık bir kayıt konulmuştur. Akdeniz ve Yakın şark emniyetlerinin bu iki şartla teminat altına alınmış olması elbette ve ancak emniyetli bir barışın eseri sayılmalıdır” (Nadi Y, 1939(b), 1).

Zekeriya Sertel ise, Türkiye demokrasi ülkeleriyle kaderini birleştirmiştir demekte ve anlaşmanın üç özelliğinden şöyle söz etmektedir:

(1) Özellikle durumun gerektirdiği şartlardan ortaya çıkmıştır. Tarafların anlaşmayı uygulamaya koyması için, taraflardan birinin saldırıya uğraması şarttır. Türkiye, ne tecavüz niyetindedir ne de tecavüze yardım niyetindedir.

(2) Sovyetler ile bizi harbe sürükleyecek bir maceraya atılmamıza engel olmasıdır. Anlaşmaya bağlı iki numaralı protokolde varolan ek kayıtlar, bizim Sovyet komşumuza karşı da dostluğumuzu ve tarafsız kalmamızı olanaklı kılmaktadır.

(3) İngiliz başbakanın işaret ettiği gibi; “Anlaşma, şimdiki olağandışı duruma özgü geçici bir tedbir olmayıp, ilgili üç hükümetin uzun süreli bir çalışma içine girmesini ve birlikte politika takibine kararlılığını gösteren bir belge olmuştur.”

Devletler Balkanlar'da ve Akdeniz'de barış ve emniyetin korunması ve sürekliliği konusunda çıkarlarının her noktada birleştiğini gördüğünden bu anlaşmayı yapmıştır (Sertel, 1939(b), 3).

Bizde Sertel'in yorumlarına katılıyoruz. Türk- Sovyet anlaşmasını engelleyerek Türkiye'yi yalnız bırakma niyetinde olan Faşist Almanya'nın savaşı Akdeniz ve Balkanlara yayma isteği açıktı. Bu yayılmacı ve istilacı güce karşı temkinli bir ittifak aramaktan başka çare yoktu.

4.2.1.3 Türkiye'nin Balkan Bloku Oluşturma Çabaları

Türkiye, Alman ilerleyişini önlemek ve kendi güvenlik alanını genişletmek için Balkan Antantı'nı tekrar canlandırma çabalarına girişti. 2 şubat 1940' da başlayacak Balkan Antantı Yıllık Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılacak olan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, verdiği demeçte: "Biliyorsunuz ki tarafsız olmak veya savaş dışı bulunmak bir şey yapmadan beklemek değildir...Herhangi bir harp alevinin bacayı sarmaması için gereken bütün tedbirleri almak demektir" diyerek Türkiye'nin toplantıdan ne beklediğini belirtmiştir (Gönlübol, 1982, 24).

Türkiye, ittifak arama çabalarına giriştiği vakit, Almanya Avrupa'da, Sovyetler Birliği ise Finlandiya'da savaşıyordu. Bu savaşın Balkanlar'a da sıçraması an meselesiydi. Çünkü iki saldırgan devletin de bu topraklarda gözü vardı. Hem hammadde bakımından hem de stratejik bakımdan bu topraklar çok önemliydi.

Balkanlar'da toprakları olan ülkelerin birleşmesini isteyen Yunus Nadi, "Balkan ülkeleri kendi aralarında yapacakları bir ittifakla coğrafyanın bu nazik bölgesinde 70 milyonluk bir güç teşkil edecek ve büyük devletlerin oyuncağı olmaktan kurtulacaktır" demektedir (Nadi Y, 1939(c), 2).

Bulgaristan'ın da bu pakta dahil olması gerektiğini ve bunu önleyen nedenin büyük devletlerin oyunu olduğunu, Balkan meselelerinin ancak Balkanlılarca çözümlenmesi gerektiğini savunan Yunus Nadi, "Balkan ülkelerine büyük devletlerin yapacağı en iyi yardım, Balkan statükosunun korunmasını istemeleridir. İtalya'nın Balkanlar'a yayılmasını ne Almanlar ne de bu coğrafi durumu kendisi için hayati önem taşıyan Sovyetler Birliği ister. Buraya yapılacak bir saldırı, Polonya'ya ve

Fransa'ya saldıran Almanların sebeplerinden daha önemli sebepler arz eder" (Nadi Y, 1939(d), 4).

Türkiye savaşı kendi topraklarından uzak tutmak için çeşitli yollara baş vurmuş, fakat Balkan Antantı'ndan bir sonuç alamayınca Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Balkanlar'da çıkacak herhangi karışıklığa Türkiye'nin tarafsız kalamayacağını belirterek: "İngiltere ve Fransa'dan gönderilen harp malzemesi Türkiye'ye öyle bir derecede geliyor ki Almanya ile Rusya, Balkanlar veya Yakın Şark'ta karışıklık çıkarmaya teşebbüs etmeden evvel iki defa düşünmeye mecbur olacaktır" (Nadi Y, 1940(b), 2). diyerek Sovyet ve Alman yetkililerini tehdit derecesinde uyarıyordu. Aslında söylendiği gibi büyük bir yardım alınmıyordu. Bakanın sözleri de boş elle yapılan blöftü.

Türkiye'nin Balkan Bloku oluşturma çabaları Balkan devletleri tarafından Almanya korkusu ve Türkiye'nin kendilerini İngiltere ve Fransa'ya yakınlaştırmaya çalıştığı endişeleri nedeni ile kabul görmedi (Gönlübol, 1995, 145).

4.2.2 Fransa'nın Yenilmesi Ve Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı karşılıklı yardım anlaşması, Türkiye' ye savaşın Balkanlar ve Akdeniz'e sıçramasını önleme garantisini veriyordu. Yetkililer bu anlaşmayla, emniyet sahası oluşturduklarını ve bu emniyet sahası saldırıya karşı kalmadıkça Türkiye'nin de savaşın dışında kalacağı görüşündeydiler. Fakat Almanlar' ın Balkanlar' a inmesi, İtalya'nın ise Akdeniz'in güvenliğini tehlikeye sokması, devlet adamlarını hayli sıkıntılı bir döneme sokmuştur. Türkiye bu dönemde izlediği siyaseti, "tarafsız" değil "harp harici" kelimesiyle ifade ediyordu.

Bu harp harici siyasetini Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1939' da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken şöyle ifade ediyordu: "Biz, bu anlaşmayla savaş faciası içinde acı çeken Avrupa'da bir emniyet bölgesi oluşturarak bu olası işgal ve yayılmalara engel olmak hedefini güdüyoruz. Anlaşmanın uygulamaya geçmesi, bu haklı hedeflerin çiğnenmesiyle oluşur "("Manşet Haberi", 1939, 1).

Yunus Nadi, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Meclisi açarken yaptığı konuşmayı yorumlarken şöyle diyor: " Harp ve tecavüz, bizim emniyet sahamızı ihlal etmedikçe

Türkiye'nin garp demokrasileriyle yaptığı muahedelerden dolayı harekete geçmesi mümkün değildir ve bu taktirde, Türkiye başka devletlerle karşılıklı yardım yapmasa bile elbette kendi hudut ve hukukunu müdafaa edecektir" (Nadi Y, 1939(d), 2).

22 Haziran 1940'da Fransa'nın İtalya'nın da Fransa'ya savaş ilan etmesi ve Alman işgaline uğrayan İngiltere'nin imzalanan üçlü ittifak gereğince (savaşın Akdeniz'e sıçraması nedeni ile) Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki baskıları arttı. Fakat Türkiye'ye 1939 ittifakı ile vaad edilen silahlar verilmemişti ve Türkiye'nin savaşa girmesi savaşın Ortadoğu'ya yayılması demektir. Bu bakımdan savaş dışı bir Türkiye, hem Müttefikler bakımından hem de Türkiye'nin güvenliği açısından daha elverişliydi. Böyle bir durum karşısında Türkiye'nin savaş dışı kalması stratejik bakımdan daha önemliydi. Çünkü, Almanya'nın Türkiye'yi yenmesi veya Türkiye'nin Almanya'ya geçit vermesi halinde Suriye ve Süveyş, Alman tehdidi altına girecekti. Ayrıca Irak ve İran petrolü ve bütün Arap Yarımadası ve İran Körfezi, Alman işgali altına girebilirdi. Bu durum İngiltere'nin Ortadoğu ve Asya ile bağlantılarını keser, Sovyetler Birliği'nin Almanya tarafından güneyden de kuşatılmasına yol açardı. Böylece Almanlara karşı Sovyet-İngiliz birlikteliği kaçınılmaz olurdu. Durum böyle olunca; Şükrü Saraçoğlu'nun daha önceden de öngördüğü gibi Türkiye'nin Müttefik ve Mihver devletleri arasındaki en kanlı savaş alanına dönüşmesi kaçınılmazdı. Böyle bir savaşın Anadolu'da yaşanması ise, kazananı kim olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yok olmasına ve vatandaşlarının sefalet içine düşmesine yol açacaktı. Anadolu halkının yeni bir Kurtuluş ve Bağımsızlık mücadelesi vermeye gücü kalmamıştı. Çünkü elde kaybedecek bir imparatorluk yoktu. Mihvere karşı savaşa girmenin diğer önemli bir sakıncası da ırkçı, faşist yöneticiler tarafından idare edilen Almanya ve İtalya tarafından Balkanlarda yaşayan Türklere karşı, Yahudilere olduğu gibi soykırımı girişebilecek olmalarıdır.

Almanlar'ın Avrupa'da arka arkaya kazandıkları zaferler birçok tarafsız devletlerde Alman etkisinin artmasına neden olmuştur. Portekiz ve İspanya'daki diktatör hükümetler Alman ilerleyişi karşısında büyük bir sevinç duyarak Almanlar'ı desteklemişlerdir. Hatta İspanya, Almanya'nın Sovyetler'e saldırısı sırasında, bir birlik göndererek Alman saflarında çarpışmışlardır. Ayrıca Ortadoğu'da Mısır, Irak ve Suriye'de, Fransa'nın yenilmesi sonucu yönetimlerde bir boşluk doğmuş ve Arap

Milliyetçiliği gündeme gelmiştir. Bu devletlerde milliyetçiliğin güçlenmesi, Almanya'nın işine gelmiş ve bu devletlerde kolaylıkla Alman propagandası yapılması sağlanmıştır.

Türkiye'de de bu kesin zaferler derin bir hayret uyandırmıştır. Bazı yazarlarımız Almanların gözardı edilemeyecek gerçek bir güç olduğu, bunu artık kabul etmemiz gerektiğini yazacaktır. Daha önce Alman saldırılarına karşı yazı yazan Nadir Nadi de, "Alman Birliği Karşısında Avrupa" adındaki yazısında şöyle demektedir:

"Dünya, realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur... Bu gün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşıyor... Aynı dili konuşan, aynı emellere sahip 90 milyonluk bir kitle, Avrupa'nın ortasında artık devlet teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lazımdır. 90 milyon insanın Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek, Alman birliğini parçalamaya uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer. Alman birliğini parçalamak için milliyet fikrini sürdürmekten başka çare kalmamıştır. Bu fikir yaşadığı müddetçe hiç bir milleti, devamlı olarak parçalamak mümkün olmayacaktır. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidirler (Nadi N, 1940, 2).

Özellikle Hüseyin Cahit Yalçın, 31 Temmuz 1940 tarihli Yeni Sabah gazetesinde işi daha da ileri boyutlara götürmüş şöyle yanıt vermiştir:"...Avrupa şu sıralar parçalanmış durumdadır... Kala kala ortada alını yukarda bir Türkiye kalıyor ki, gerçeği görmeyen ve kabul etmeyen bu olmak lazım geliyor... Harp bitmiş sayılır. Almanya galiptir. İngiltere'nin yarın harbi kazanacağı hayaldir... Bundan dolayı Alman nüfuzuna tabi olalım ve boyun eğelim"(Yalçın, 1940, 3) demiştir. Bu yazılar dönemin yazarlarının nasıl bir şaşkınlık içerisinde olduğunu sergiliyordu. Atatürk'ün gençliğe söylevinde belirttiği "gaflet" bu olmalıydı. İyi olan şu ki; Devlet idaresini elinde bulunduran Milli Şef ve arkadaşları aynı gaflet içinde değillerdi.

Bu dönemde, basın tam bir şaşkınlık içerisindeydi. Özellikle askeri yazarların bir çoğu, artık batı demokrasilerinin yıkıldığını, Almanya'nın harp gücü karşısında yenilmeğe mahkum olduklarını yazıyorlardı.

Almanya, Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin arasını açmak için, elinde bulundurduğu bazı belgeleri kamuoyuna açıkladı. Bu belgeler "Batı Planı" hazırlıklarıydı. Hükümet yetkililerinin konuya tereddütlü yaklaşımı, Sovyetler'in

bu belgelere inanmasını daha da güçlendirdi. Basınımızda ise, Almanya aleyhine bir hava doğdu. Özellikle kritik konularda tek bir ses olan basın, bu konuda da hassasiyetini göstermiş ve belgelerin tahrif edilmiş olduğu görüşünü savunuyordu.

Almanya'nın açıkladığı belgeler, Sovyetler'i Türkiye'nin askeri planları karşısında derin bir endişeye düşürmüştü. Bu endişenin giderilmesi mümkün değildi. Türk-Sovyet ilişkileri bu belgeler yüzünden ciddi hasar gördü. Fakat belgelerin tahrif edildiğini iddia eden Türkiye, Almanya ile ilişkilerinde sert bir tutum takındı. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli, Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'na yazdığı mektupta; “sizinle ve arkadaşlarınızla görüşmelerimin hiçbirinde, Türk toprakları üzerinden Bakü'yü bombalamaya mahsus Fransız teyyarelerinin uçurulmasına müsaade istemedim, siz de hiç bir zaman böyle bir ameliyeye muvafakatımızı vermediniz” demiştir (“Türkiye'nin Çabası”, 1940, 3).

Fakat bu açıklamanın da bir yararı olmamıştır. Bu arada Alman Haber-Ajansı ilişkilerin sertleşmesini önlemek amacıyla olacak, belgelerin tercümesi sırasında, tercüme bürosunda yapılmış bir tercüme hatasını itiraf etti. Yanlış “savunma savaşının” “saldırı savaşı” biçimine sokulmasıydı. Bu yanlış, Sovyetler'e hemen iletildi fakat bunun da hiç etkisi olmadı (Koçak, 1986, 133).

Almanya'nın bu vesikaları açıklamasındaki bir diğer neden de, İngiliz dostu saydığı, özellikle üçlü ittifak anlaşmasının mimari olarak gördüğü Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun görevinden azledilmesi içindi. Yeni seçilecek bir dışişleri bakanının Alman yanlısı olması olasılığı vardı ve bu değişim sonucu Türkiye'nin izleyeceği politika da Alman yanlısı olabilirdi. Ayrıca hükümet çevrelerinde böyle bir değişiklik gündemdeydi. Fakat yapılan bunca çabalar Saraçoğlu'nun görevden alınmasına yetmedi. Milli Şef bu tür manevralara ödün verecek kadar çığ bir siyaset adamı değildi.

4.2.3 İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması Ve Türkiye

Almanlar'ın arka arkaya kazandıkları zaferlerden cesaret alan Mussolini de harekete geçmiş ve İtalya 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırmıştır. Halbuki daha önce Mussolini komşularına güvence vererek, onlardan hiçbiriyle savaşa

girmek istemediğini belirtmiştir. Alman zaferlerinden sonra durum farklılaşmış, İtalya Almanlar'dan önce Balkanlar'a sahip olmak istemiştir.

İtalya'nın tutarsız davranışlarından daima endişe duyan Türkiye, savaş tutumunu bozmadı. Fakat İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ile Türk-İngiliz-Fransız ittifakının üçüncü maddesinin işletilmesini gerektiriyordu. Çünkü İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939'da Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermişlerdi. İttifaka göre, bu iki devlet Yunanistan ve Romanya'nın yardımına giderse Türkiye' de savaşa katılacaktı. İngiltere Türkiye'nin savaşa katılması isteğinde bulunmuş fakat Almanlar'dan çekinen Türkiye bu konuda da çekimser kalmıştır.

İtalya'nın Balkanlar'a saldırmasında Türkiye'nin çekimser kalmasında bir diğer neden ise, Sovyet baskılarıdır. Başbakan Refik Saydam, Sovyetler ile aramız açılmasını diye ittifakın iki numaralı protokolünü öne sürmüş ve bunu da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde şöyle belirtmiştir: "... İtalya'nın harbe girmesi üzerine ortaya çıkan durumu Cumhuriyet hükümeti etrafıyla tetkik etmiş ve ittifakın iki numaralı protokol hükmünü tatbik karar vermiş, icap eden tebligatı yapmıştır. Buna nazaran Türkiye halihazırdaki gayri muhariplik vaziyetini muhafaza etmektedir" ('İtalyan Saldırısı', 1940, 5).

Yunan topraklarında gözü olan Bulgaristan, İtalya'nın Yunanistan'a savaş açmasından yararlanıp saldırı hazırlıklarına girişmiştir. Eğer Bulgaristan Yunanistan'a savaş açarsa, Türkiye'de buna kayıtsız kalmayacağını bildirmiştir. Aslında Yunanistan'a Türkiye'nin yardım etmesi bir anlaşmaya bağlı değildi. Yunanistan'da Türkiye'den yardım talep etmemiştir fakat Türkiye'nin kararlı davranışı sayesinde Yunanistan Bulgar sınırındaki birliklerini geri çekmiş ve İtalya ile savaşa girişmiştir. Böylece; Türk devlet adamları savaşı sınırlarından uzak tutma ustalığını bir kez daha göstermiş oluyorlardı. Gelişen zor durumlar karşısında alınan bu başarı, gerçekçi ve sağlıklı karar alma ve alınan kararların uygulanacağı konusundaki kararlılığın gösterme zamanı ve şeklinin sonucuydu.

4.2.4 Almanların Balkanlarda İlerleyişi Ve Türkiye' nin Tutumu

Polonya ve Fransa'yı işgal eden Almanların Romanya ve Bulgaristan üzerinde gösterdiği ilerleyiş, İngiltere için endişe kaynağı olmuştur. İngiltere, Balkanlar'daki bu karışıklığı frenlemek için burada bir savunma hattını yeniden gündeme getirmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı içine alacak bir pakt önermiştir. Fakat Almanların tepkisinden korkan bu ülkeler böyle bir zamanda pakta yanaşmamışlardır.

Yunus Nadi, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Alman faaliyetlerinin hızla çoğalması karşısında, bunun sadece bizim değil kuzey komşumuz olan Sovyetler Birliği'nin de çıkarlarına dokunduğunu söyleyerek şöyle demektedir: "Balkanlarla Yakın Doğu yalnız biz Türkler için değil, Sovyetler Birliği için de gayet önemli emniyet sahalarıdır. Buradaki oluşumlar gelişigüzel değişmez. Süveyş'te devam eden harp hareketlerini en hayati önemlerde göz önünde tutan milletler içinde Türkiye de vardır. Oralar bizim görünürde uzak, fakat gerçekte çok yakın emniyet sahalarımızdır" (Nadi, 1941(a), 2).

Almanların hızla Balkanlar'ı İran, Irak petroleri ve Süveyş, kanalına giden yolu kontrolleri altına alması Sovyetleri de endişelendirmiş ve bu olay Sovyetlerin Türkiye'ye yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler karşısında Churchill, 31 Ekim'de yüksek düzeyde askeri bir heyet ile birlikte Ankara'ya göndererek İnönü'ye verilmek üzere özel bir mektup gönderdi. Mektupta; Almanların Balkanlar'da ilerlemesini önlemek için İnönü'den yardım istiyordu. Almanya askeri baskı altında Türkiye'yi hareketsizliğe sevk edip, ayrıca Yunanistan ve Ege Adalarını işgal edebilecekti. İngilizler Türkiye'de hava alanları istiyordu. Böylece Romanya petroleri bombardıman sahası içine girecek ve Türkiye'nin savunması mümkün olacaktı. Ayrıca Almanların Yunanistan'a havadan iniş yapmaları önlenecekti. İnönü, Churchill'in taleplerinin kabul edilemeyeceğini, Türkiye'nin savaşa girmesinde yarar olmadığını, savaşa girmediği yabancı askeri güçlerin ülkede bulunmasına izin verilmeyeceğini, ayrıca bu talebin ittifak anlaşmasına aykırı olduğunu söyledikten sonra, İngiltere'nin Türkiye'ye vermesi gereken askeri malzemenin yeterince ve hızlı şekilde gelmediğinden şikayet etti (Koçak, 1986, 142). "Tarafsızlık değil" ama "savaş dışılık" ilkesi yine yürürlükteydi.

Türkiye'nin, İstanbul ve diğer bazı illerde sıkıyönetim ilan edip, sınır boyunca güvenlik tedbirleri alması Bulgaristan'ı kuşkuya düşürmüştü. Bu kuşkuyu ortadan kaldırmak için, Ankara'da bir yazılı açıklama imzalandı. Bu açıklamada Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı taahhüt ediyorlardı. Fakat Bulgaristan ülkesinden yabancı askeri birliklerin geçmemesi konusunda bir yükümlülük altına girmemekteydi. Böylece Bulgaristan Almanya'nın kendi topraklarından geçmesi durumunda sorumlu olmayacaktı. Bu anlaşma için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, "Bazı zamanlar küçük sebepler büyük işler ve iyilikler yaratmıştır. Bu gün imzaladığımız mütevazı eserde Balkanlar'da yeni karışıklıklara belki de mani olacaktır" demektedir ("Alman İlerleyişi", 1941, 4).

Görüldüğü gibi; İstanbul Boğazının savunulması için Ankara'dan Muhafız Alayı'nı bile nakletmek zorunda kalan yöneticiler, ellerine geçirdikleri küçük fırsatları büyük işleri başaracak şekilde kullanabilmişlerdir.

İngiltere tarafından bu yazılı açıklama hoş karşılanmamıştır. Bunun da nedeni, Bulgaristan'ın Türkiye'den artık korkusu kalmayarak sınırlarını Almanlara açabilecek olmasıydı. Fakat Türkiye, açıklamayı İngilizlere karşı savunurken, Bulgaristan'ın artık Türk tehdidine karşı Alman ordusunu davet etme gerekçesinin ortadan kalktığını ve bunun Almanya'nın Bulgaristan'a girmesini engelleyeceğini vurguladı. Ayrıca anlaşma Balkanlar'da barışa hizmet edecekti. Ancak İngilizler ısrarla üçlü ittifak anlaşmasının üçüncü maddesini gündeme getiriyorlardı. Bu maddeye göre, savaş Bulgaristan ve Yunanistan sınırına vardığında Türkiye müttefiklerine yardım edecekti. Türkiye ise, ittifaka sadık olduğunu belirtiyor fakat tarafsızlık politikasını da değiştirmiyordu. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu söylemlerinde Türkiye'nin politikasında değişen bir şeyin olmadığını, Türkiye'nin bütün devletlerle, özellikle komşuları ile iyi geçinmek niyetinde olduğunu ve ayrıca emniyet sahasında yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere asla kayıtsız kalmayacağını, gerekirse silahla karşılık vereceğini her defasında dile getirmiştir.

Türk yetkilileri, Türkiye'nin güvenlik alanı ile kendi toprakları arasında anlamlı bir ayırım yapıyor ve Türkiye'nin ancak kendi topraklarını savunmak için savaşa girebileceğini, güvenlik alanına ise karışılmayacağını açıklıyordu. Vatan verilmiş sözler üzerine tehlikeye atılamazdı.

4.2.5. İngiltere'nin Balkan Antantı'nı Yeniden Canlandırma Girişimi

Alman ilerleyişi karşısında Balkanlar'daki durumun gittikçe kötüleştiğini gören İngiltere, Balkan Antantı'nı yeniden canlandırma ümidi ile 26 Şubat'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ve Genelkurmay Başkanı Dill'i Ankara'ya gönderdi. Türk yetkilileriyle görüşmelerini sürdüren heyet, Almanların Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a saldırması durumunda, Türkiye'nin de savaşa katılmasını istediler. Fakat Türkiye Almanların Boğazlara saldırabileceğini, ayrıca Sovyetlerin de ne gibi tepki göstereceğini bilmediklerini ileri sürerek bu teklifi geri çevirdi. Ayrıca Türkiye askeri gücünün zayıf olduğunu biliyor ve böyle bir durumda Türkiye'nin müttefiklerine yardımda bulunamayacağı öne sürülüyordu. Gerçekten de Türkiye askeri teçhizat bakımından yeterince donatılmamıştı ve müttefiklerinden istediği yardım da henüz yeterince gelmemişti. Basında ise, İngiltere'nin bizden istedikleri aşırı bulunuyor ve Türkiye'nin karar vermesinde özgür bırakılması isteniyordu. Zekeriya Sertel (1941(a), 3), İngiltere Dışişlerinin Türkiye'yi ziyaret etmesinin ardından şöyle yazıyordu: "Mr. Eden'in Ankara'yı ziyaret etmesi özellikle iki önemli noktanın bir kat daha aydınlanmasına hizmet etmiştir. Biri, Türkiye'nin ittifaklarına ve taahhütlerine sadakati, diğeri İngilizlerin Türkiye'den Balkanlar'da bir tecavüz unsuru olarak istifade etmek istemedikleridir. Türkiye, ittifakına sadık kalmakla beraber siyasetinde bağımsızdır. Kendi menfaatlerinde ne zaman ve ne şartlar içinde tecavüz vaki olabileceğini kendisi tayin edecektir".

İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Ankara'dan bir sonuç alamayınca Yunanistan ve Yugoslavya'ya müracaat etmiştir. Fakat buralardan da bir sonuç elde edememiştir. Zaten Yugoslavya'da çıkan iç karışıklık sonucu Almanlar buraya saldırmış ve buradan da Yunanistan'a girmiştir.

Bütün Balkanlar'ın Almanların eline geçmesinden çekinen Amerika Birleşik Devletleri savaş dışı bulunmasına rağmen, Balkanlar'ın kaderiyle ilgilenmeye başlamıştı. Başkan Roosevelt, Balkan Devletleri'nin direnme gücünü artırmak amacıyla Albay William Donovan'ı Yakınoğu'ya yollamıştır. Donovan 1 Şubat'ta Türkiye'ye de gelmiş ve ABD'nin savaşın Mihver tarafından kazanılmasına engel olacağını ve bunun için de er geç savaşa katılacaklarını belirtmiştir. Savaşın bu

aşamasında Dünya düzenini kendi istekleri doğrultusunda yapılandırmaya çalışan Avrupalı Güçler ve ABD dikkatlerini Balkanlar ve Türkiye üzerinde yoğunlaştırmışlardı.

4.2.6. Hitler' in Güvencesi ve Türk-Sovyet Saldırmazlık Deklarasyonu

İngiliz yetkililerin Türkiye'ye gelerek, Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerini, Almanlar da yakından izliyorlardı. Almanya bir yandan askeri önlemler alarak, diğer yandan da diplomatik yollarla Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye çalışıyordu.

Almanların Bulgaristan'a girmesi, Türkiye'yi oldukça kuşkulandırdı. Türkiye Bulgaristan'la ortak beyanname imzalamıştı. Fakat Bulgarlar Türklerin bir şey yapamayacağına güvenerek sınırlarını Almanlara açmıştı.

Bulgaristan'ın Mihver'e katılmasından sonra, Türkiye İngiltere'ye yanaşmasını diye Hitler, 1 Mart'ta İnönü'ye bir mektup göndererek, Almanların Türkiye'ye karşı bir saldırı emelleri olmadığını ve Alman ordularını Türk topraklarından uzak tutacağını bildirdi. İnönü de 12 Mart'ta verdiği cevapta, Alman ordularının durumunda bir değişiklik olmadığı sürece ve zorlanmadıkça tutumlarını değiştirmeyeceklerini bildirdi (Uğurlu, 2003, 263-65).

Türkiye'nin Almanların tehdidinden korkup, Sovyetlere yanaşmaması için, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papan, Ankara'da Türk Büyükelçisine, Sovyetlerin Almanlarla 1940 Kasım'ında Boğazlar üzerinde yaptığı pazarlığı anlatmış ve ilişkileri bozmaya çalışmıştır. Fakat İngilizlerin çabalarıyla Almanlar, Türk-Sovyet Ortak Deklarasyonu'nun yapılmasına mani olamamışlardır. İngiltere'nin asıl amacı, Türk-Sovyet yakınlaşmasını sağlayarak, Türkiye'nin ikide bir öne sürdüğü "Sovyet çekincesini" ortadan kaldırmaktı. Fakat Türkiye, yapılan deklarasyonla Sovyet tehdidinin henüz ortadan kalkmadığı düşüncesindedir. Nitekim gelecek yıllar içinde Türkiye bu düşüncesinde haklı çıkacaktır. Mihver yenilmeye ve Müttefikler ilerlemeye başladığında Sovyetler Birliği Türkiye'den toprak talebinde bulunacaktır. Devletlerarası ilişkilerde dostluk söylemlerinden çok çıkar ilişkileri ve güç öğelerinin geçerli olduğunu düşünen Türk Devlet adamlarının temkinli

davranışları, ülkenin bu karmaşa sırasında hareket özgürlüğünü korumasını sağlamıştır.

4.2.7. Türk-Alman Dostluk Ve Saldırmazlık Paktı

Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a geçen Almanlar kısa bir süre sonra Türk-Yunan sınırına kadar dayanmışlardı. Türkiye Almanlarla batıda daha önce yaptığı karşılıklı görüşmelerle durumunu güvence altına aldığını sanırken, şimdi de güney sınırında çıkan kargaşalıkta kendini yine savaşın eşiğinde bulmuştur. 3 Nisan'da Alman taraftarı Raşit Ali Geylani tarafından Irak'ta bir darbe yapıldı. İngilizler Mihver yanlısı yeni yönetimi devirmek için derhal harekete geçtiler. Raşit Ali Geylani de Almanya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Almanlar da bu isteği hemen kabul etti. Fakat ortaya yeni bir sorun çıkmıştı. Almanya, Irak'a askeri birlik ve malzeme göndermek için, Türk topraklarından geçmek zorunda idi. Almanlar Türkiye'ye taviz vererek bu işi sonuçlandırmak istiyordu. Fakat Türkiye'nin kuşkuları henüz geçmemişti. Almanya, Türkiye'nin endişelerini tamamen giderebilmek için Türk-Bulgar ve Türk-Yunan sınırında Türkiye lehine bazı toprak düzenlemelerinin yapılmasını kabul edebileceğini bildiriyordu ve bunlarla birlikte Sofya-İstanbul demiryolunun yönetimi de Türklere bırakılacaktı. Bütün bu özverilerde maksat, Türkiye'nin Almanya yanında yer almasını sağlamaktı.

Almanya'nın toprak önerileri karşısında, İngiliz Hükümeti de Almanya karşısında artık savunamayacakları Midilli ve Sakız Adaları'nın Yunanistan'ın onayı ile Türkiye'nin yönetimine geçmesini önerdi. Fakat bu adalar için riski göze alamayan Türkiye adaları ancak geçici olarak işgal edebileceğini belirtmiştir. 11 Mayıs'ta adalar Almanlar tarafından işgal edildi. Bu girişim de sonuç vermeyince Müttefikler ticareti azaltmış ve silah yardımını iyice kıstmışlardı.

Türk Hükümeti'nin uyguladığı oyalayıcı denge politikası başarılı olmuş ve İngilizler Irak'a hakim olunca geçit sorunu da kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Basit çıkarlar için ülkelerini büyük bir anarşinin içine sokmayan yöneticiler yine başarılı olmuştur.

Türkiye'nin güney sınırını tehdit eden bir diğer olay da Suriye'de çıkan savaştır. Bu savaş, İngiliz ve Özgür Fransız Orduları ile Vichy Hükümetine bağlı Fransız Ordusu arasında başladı. Türkiye'nin Suriye sınırında önlem alması dış

dünyada spekülasyonlara. neden olmuştur. Türk yetkilileri bölgeyi işgal olayına yanaşmamışlardır. Türkiye'nin Suriye'yi işgal edeceği söylentileri basınıımızda kınanmış ve bu tavsiyelerin Türkiye'yi de harbe karıştırmak için kasten savunulduğu öne sürülmüştür. Yunus Nadi (1941(b), 4), bu konuda “Türkiye'nin daha evvel davranarak, Suriye'yi işgali tavsiyesi netice itibariyle bizi düpedüz harbe karıştırmaya sevk eden bir düşüncedir. Yani dünyayı saran harbe yeni bir cephe açmamızı istiyorlar. Eğer belli alakalıların isteğiyle açılmamışsa bu cephenin yalnız varolan hudutlarımıza sığramayacağını söylemeye hacet yoktur. Bu taktirde tavsiyenin amacı Türkiye'yi savaşa sokmaktır ”.

Hitler, Türkiye'ye iki nedenden dolayı saldırmamıştır. Bunların ilki teknik nedendir. Almanlar Türkiye'ye saldırırsa Türklerin Boğazlar'da ve Toroslar'da yapacağı savunma Almanlara zaman kaybettirecekti. Bu da Almanların işine gelmemektedir. Bir diğer neden de stratejik nedendir. Almanya, kış gelmeden Sovyetler Birliği'ne saldırmayı planlıyordu. O günkü bütün hazırlıklar buna göre planlanmıştı. Bu nedenlerden dolayı Almanya, Türkiye ile zaman kaybetmeden saldırmazlık anlaşması imzalamak istiyordu. Hitler, Sovyetlere saldırıp Kafkasya'ya girdiği zaman Mihver'e katılacağını hesaplıyordu. Bu nedenle, Almanya güney sınırını emniyet altına almak istemiştir.

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması, 18 Haziran 1941 yılında imzalanmıştır. Anlaşmaya göre her iki devlet varolan yükümlülüklerini saklı tutacak ve dolaylı olarak birinin diğerine yönelik saldırısından kaçınacaktı. Anlaşma öncesinde, Almanya hakkında basın ılımlı davranmıştır. Basında çıkan yorumlar da Türk-Alman dostluğuna değinirken Türk-İngiliz ittifakına da değiniliyordu.

Zekeriya Sertel (1941(b), 1), “Muahedenin Aydınlatığı Hakikatler” adlı makalesinde, Almanya ile Türkiye'nin bu harpte kimse ile bir davası olmadığını, topraklarında gözü olmayan, kendisiyle dost olacak devletlerin hepsiyle dost olacağını” yazmaktadır.

Yunus Nadi (1941(c), 2) ise, “Hudutlarımıza vaki olabilecek, bir tecavüz nereden gelirse gelsin ona silahla karşı koymak azmimiz bakidir. İngiltere ile müttefikiz; Almanya ile dost. Bu anlaşmayı yaparken, bir bloktan diğerine geçmiyoruz. Yine İngilizlerle müttefikiz... Tek fark realist ve tamamen milli siyasetimizin Alman dostluğunu temin etmiş olmasındaki kazançtır“demektedir.

Nadir Nadi (1941(a), 1) ise, "Türk-Alman Dostluk Paktı'nın Mucip Sebepleri" adlı makalesinde, Türk ve Alman milletinin tarihten beri gelen ortak yönleri olduğunu fakat bundan daha önemli ekonomik ve coğrafi sebepler bulunduğunu belirterek, "Yakın Şarkın ve Balkanlar'ın en büyük en mütecanis, en dinamik devleti, Türkiye, Almanya nazarında dostluğuna her zaman kıymet verilen bir varlık olduğu gibi Almanya'da bizim nazarımızda aynıdır. Türk-İngiliz anlaşması, harbi, dünyanın mühim bir mevkiini hudutlarımıza sokmamak gayesini taşıyordu. Son Türk-Alman Paktı için de bunu söyleyebiliriz" şeklinde açıklıyordu.

Almanların yapılan bu anlaşmayla sağladığı kazanç büyüktü. En başta güney sınırını güven altına almıştı. Bir de Boğazlar'dan Sovyetlere yapılacak İngiliz yardımını engellemişti. Türkiye, yapılan bu anlaşmayla aslında tarafsızlık ve harp dışı kalma durumundan çıkıyordu. Fakat zamanın şartları bunu gerektiriyordu. Ayrıca Türkiye bu anlaşmayla kendine geniş bir politik manevra alanı bulmuş, hem İngiltere hem de Almanya ile ticaretini sürdürmüş ve her iki devletten de silah yardımı almıştır. Türk Devlet Adamları bu durumda da koşulları en iyi şekilde değerlendirmiş, savaşın her iki tarafına da ölçülü bir yaklaşım göstererek çıkarı ne ise onu yapmıştır.

4.2.8 Türkiye'de Alman Etkisinin Artması

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması Türkiye'yi biraz olsun rahatlatmış üzerindeki baskıları azaltmıştır. Daha önceden de belirtildiği gibi Alman-Sovyet işbirliğinin gerçekleşmesi ve Türkiye'yi paylaşma emelleri Türk devlet adamlarını her zaman tedirgin etmiştir.

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, Türkiye savaş dışı durumunu sürdüreceğini açıkladı. Zaten savaşan her iki devletle de Türkiye'nin saldırmazlık anlaşması vardı. Alman-Rus çarpışması sırasında Türkiye'nin takınacağı tavır tarafsızlık olmalıydı. Aslında Türkiye'nin bu tavrının Sovyetler Birliğine hiç bir zararı yoktu. Aksine Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarını sağlama alacaktır. Ayrıca Boğazlar'da Sovyet güvenliği için çok önemli olacaktır. Sovyetler Birliği, bizden bundan daha fazlasını isteyemezdi. Şükrü Saraçoğlu'nun ziyareti sırasında yapılan anlaşmaların sonuçsuz kalmasının ve Batı demokrasileriyle yaptığımız barış

anlaşmaları nedeniyle üzerimizde yerli yersiz baskılar oluşturulmasının sorumlusu Sovyetler Birliği idi (Nadi N, 1941(b), 3).

Yine bu dönem basınımızda, Almanların artık beklenen sona yaklaştığını ve Türkiye'nin öteden beri düşmanı olan Sovyetler Birliği'nden kurtulacağı yazıları ve yorumları sık sık yayınlanmaktaydı. Askeri konularda yorumlar yapan Emekli General Hüsni Emir Erkilet, savaşın teknik ve stratejik ayrıntılarını açıklarken; Almanların kesinlikle galip geleceğini belirtiyordu. Eğer Sovyetler galip gelirse, ardından gelecek tehlikeleri de şöyle sıralıyordu: "Kızılordu galip geldiği takdirde, yalnız Almanya mağlup olmakla kalmaz, bütün Avrupa ve hatta bütün Asya dahi Rus ve Bolşevik istilasına uğrar. Bilakis Sovyet Rusya mağlup olacak olursa, onun bu gün teşkil ettiği imparatorluk yıkılarak, Rus kültürü altında bulunan muhtelif milletler istiklal bulurlar. Aynı zamanda Bolşevik bir hükümet ortadan kalkar" (Erkilet, 1941, 2).

Türk Hükümeti, Alman ilerleyişini soğukkanlılıkla takip ediyor, basından ve kamuoyundan gelen baskılar yetkilileri her ne kadar etkiliyorsa da, yine de yetkililer akılcı düşüncüyü elden bırakmayarak gelişen olaylar karşısında yeni politikalar üretiyorlardı.

İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile birlikte İran'ı işgal etmesi, Almanların Türkiye'den yeni isteklerde bulunmasına neden olmuştur. Almanlar, Montreux Anlaşması'nın Türkiye tarafından tek taraflı olarak iptal edilmesini istemiştir. Fakat 10 Ağustos 1941'de Ankara'ya ortak bir nota veren İngiltere ve Sovyetler Birliği, "Sovyet Hükümeti Montreux Anlaşması'na sadakatini teyit eder ve Türk Hükümeti'ne hiçbir tecavüz niyeti olmadığı ve Boğazlar konusunda hiç bir talebi bulunmadığı hususunda temin eyler" demektedir (Burçak, 1983, 137).

Sovyet politikasının bu derece değişmesi, Türkiye'yi biraz olsun rahatlatmış, Almanların isteği olan Boğazlar'ı tek taraflı kapatma önerileri geri çevrilmiştir. Sovyetler her ne kadar garanti vermişse de, Kafkas sınırında asker bulunduruyordu. Türkiye de her olasılığa karşı doğu sınırında asker tutuyordu.

Almanya, Türkiye'yi diplomatik yollarla savaşa sokamayacağını anlayınca, bu sefer bekleme yolunu seçmiştir. Almanlar eğer doğu cephesini açıp, Türkiye'nin doğu sınırına varırsa, Türkiye'nin ister istemez sınırlarından asker geçmesine izin

vereceğini umuyordu. Bu nedenle Almanlar ordularının Kırım'ı aşip Kafkasya'ya inmesini bekliyorlardı.

Türkiye'nin Almanya'ya yaklaşmasına sebep olan bir diğer olay ise, Alman Büyükelçisi Franz Von Papen'e Ankara'da yapılan suikast girişimidir. Papen'e yapılan bu suikast tamamen siyasal amaçlıdır. Amaç, Türk-Alman ilişkilerini gerginleştirip, Türkiye'yi Sovyet yanına çekmekti (Sertel, 1942, 3).

Almanya ve Türkiye olaydan doğrudan doğruya Sovyetleri sorumlu tutmuştur. Bu olayda Sovyetler, Türk-Alman ilişkilerini bozmak istemiştir fakat olay açıklığa kavuşmamasına rağmen Türkiye, Almanya'ya daha da yakınlaşmıştır.

Almanya'nın yaz saldırısı devam ederken, Başbakan Refik Saydam Temmuz ayında ölmüş, yerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu atanmıştı. Bu arada Dışişleri Bakanlığı'na da Numan Menemencioğlu getirilmişti. Alman propagandası, tüm dünyada etkili olduğu gibi yurdumuzda da etkisini sürdürmekteydi. Özellikle Yahudi düşmanlığı şeklinde sürdürülen ırkçı ve Turancı uygulamalar da Türkiye'de etkili olmaktaydı. Bu ideolojiyi savunanlar, varlık vergisini istiyor, azınlık düşmanlığını her tarafa yayıyorlardı. Sabiha Sertel bu olayları anılarında şöyle dile getiriyor: "...Vapurlarda, tramvaylarda Rumca, Ermenice, Yahudice ve diğer yabancı dilde konuşanların ellerine "vatandaş Türkçe konuş" diye bastırılmış kartlar sunuluyor, azınlıklara hakaret ediliyordu" (Sertel, 1969, 263).

Ayrıca bu dönemde Anadolu Ajansı'nda çalışan, özellikle dış haberler servisinde olan tüm Yahudi personel işten çıkarıldı. Bu olayda da Alman propagandasının etkisi büyüktür.

Almanya özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı gibi, İkinci Dünya Savaşı'nda da Turancı akımları destekleyerek, Türkiye'yi Sovyetlere karşı, yanına çekmeye çalışmıştır. Bunda da bir ölçüde başarılı olmuştur. Özellikle propagandayı etkili bir silah olarak kullanan Alman Hükümeti, Türkiye'de bu uygulamalarını sürdürmüştür. Basını kendi tarafına çekmeye çalışan Almanlar, geniş Pan-turancı propagandayla kamuoyunu, dolayısıyla hükümeti etkilemeye çalışmıştır. Basındaki bu etkileri Tasvir-i Efkar'da yayınlanan şu makaleden izlemek olanaklıdır. Bu makalede şöyle denilmektedir: " Türk milliyetçiliğinde değişen nedir? Bu yeni program nedir? Bu davanın erbab ellerini titretecek kadar ağır olduğunu biliyorum.

Fakat onun milliyetçi ellerden ziyade, Türkçülük davasının düşmanlarını titreteceği güçten uzak olmadığını da biliyorum. Bu inançla yetişmiş iki buçuk milletle bir değil, iki kıtayı dolduran bütün Türk kardeşlerimizle beraberiz “ (Ebuzziya,1941,4).

Almanlar, Türk Hükümeti’yle de ilişki kurarak Kırım ve Kafkasya’daki Türk kökenli Sovyet halkları için işbirliği önermişti. Bu öneri hükümet yetkililerini ülkede baş gösteren Turancı akımlara daha hoşgörülü davranmaya itmiştir.

Almanların uyguladığı bir diğer propaganda taktiği ise, ülkelerden uzman heyet davet ederek, cephelerdeki Alman başarılarını bunlara gösterip, onları etkilemektir. Nitekim bunda da başarılı oluyorlardı. Türkiye’den davet edilen heyette, Harp Akademisi Komutanı General Ali Fuat Erden ve Cumhuriyet Gazetesi’nde askeri stratejiler üzerine yazı yazan Emekli General Hüsnü Emir Erkilet vardı. Alman cephesini gören generaller savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanıyorlar ve bu yönde Hükümet yetkililerine talimat veriyorlardı. Hüsnü Emir Erkilet Alman cephesinde gördüklerini bir aya yakın Cumhuriyet’te “Şark Cephesi’nde Görüşler” adı altında yayımlanmıştır.

Anlatılan dönem Alman propaganda ve gizli çalışmaları sonucu ırkçı milliyetçilik (Turancılık) akımların Türkiye’de köklendiği dönem olmuştur. Bu akımların etkileri günümüzde de devam etmektedir.

4.2.9. Alman Baskılarına Karşı Müttefiklerin Çabaları

Fransa’nın yenilmesinden sonra Mihver’e karşı tek başına savaşan İngiltere, Sovyetlerin de savaşa katılması ile doğal bir müttefik bulmuştur. İngiltere’nin Sovyetlere yardım edeceğini açıklaması, Türkiye’yi yine düşündürmeye başlamıştı. Çünkü bir an rahatladığını sanan Türkiye, şimdi de müttefikler tarafından sıkıştırılmaktaydı. İngiltere’nin Sovyetlere yardım etmesi yine Boğazlar sorununu gündeme getiriyordu. Birinci Dünya Savaşı’nda da aynı sorunu yaşayan Türkiye’nin endişelenmesi normaldi. 12 Temmuz’da İngiliz-Sovyet ittifakının imzalanması endişeyi daha da artırdı.

Bundan böyle Müttefik baskısı iyice artacak, İngiltere, Türkiye’nin Almanya tarafına kaymasını önlemek için, silah yardımını iyice kısıacaktır.

1941 Aralık ayında, Moskova’da, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden’e Stalin; Avrupa’nın geleceği ile ilgili düşüncelerini açıklarken, Türkiye’nin gelecekteki sınırları üzerinde de durmuştu. Stalin’e göre savaştan sonra Türkiye’ye, Ege’deki 12 Ada ile, Bulgaristan’ın güneyinden ve Suriye’nin kuzeyinden bazı parçalar verilmeliydi. Stalin’in Eden’e yaptığı bu teklif, Türkiye’ye aynen bildirilmiştir (Uğurlu, 2003, 97).

İnönü ise, “Stalin’in, Eden’e yaptığı bu teklifleri İngiliz Büyükelçisi bana naklettiği zaman:- Neye bedel? diye sordum. -Tarafsızlığa bedel, diyordlardı” demektedir (Aydemir, ..., 195).

İngiltere ve Sovyetler Birliği, daha önce de belirtildiği gibi ortak bir açıklama yaparak, Boğazlar’a saldırı yapmayacakları güvencesini vermişlerdir.

1942 yılı sonunda Türkiye’nin temel dış politikası olan savaş dışı kalma tutumunu sürdürmesi daha da güç bir hal almıştır. Bu zorlukları Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1942 tarihindeki Meclis açılış konuşmasında şöyle belirtiyor: “Büyük Millet Meclisi takdir eder ki, gittikçe şiddetlenen düşmanlık havası içinde, her gün biraz daha sinirlenmiş taraflar arasında tarafsızlık politikasını yürütmek hükümet için çok yorucu olmaktadır” (Gönlübol, 1982, 170).

Almanların yanında müttefiklerden de gelen bu baskılar, yöneticileri epeyce uğraştırmış ve iki cephe arasında dengeyi kurmak bir hayli zor olmuştur. Bu zorluklar Milli Şef (İnönü), Şükrü Saraçoğlu, Numan Menemencioğlu gibi cesur, vatansever, devlet adamı mantığı ve ahlâkına sahip birikimli yöneticiler tarafından aşılabılmıştır.

4.2.10. Savaş Dengesinin Müttefikler Lehine Dönmesi, Konferanslar Ve Türkiye’ye Yapılan Baskılar

Alman ordularının Stalingrat’ta yenilmesinden sonra müttefik üstünlüğü dönemi başlamıştır. Türkiye belirlediği “tarafsızlık” hedefini elde etmek için belirlediği dış siyaset anlayışını yeni duruma uyarlamak zorunluluğunda idi. Çünkü müttefikler, savaşı bir an önce bitirmek ve Nazi Almanyası’nı ortadan kaldırmak için Türkiye’yi kendi yanlarında savaşa sokma çabalarını ve baskılarını artıracaktı.

4.2.10.1. Adana Görüşmesi, Quebec Ve Moskova Konferansları

1942 yılının sonlarına doğru, Alman ordularının yenilmeye başlamasından sonra, ikinci cephenin açılması gündeme gelmiştir. Stalin, Alman saldırılarından hemen sonra ikinci cephenin Balkanlar'dan veya Fransa'dan açılmasını Churchill'e yazdığı mektupla istemiştir. Fakat Churchill, verdiği cevapta; "Balkanlar'dan cephe açılması, ancak Türkiye'nin yardımıyla olabilir" demiştir. Fakat o dönemde, Türkiye'nin tarafsız kalması İngiltere'nin işine geliyordu. Çünkü Türk ordusu yeterli silah ve teçhizatla donatılmamıştı (Uğurlu, 2003, 94-95).

Churchill'in Balkanlar'da ikinci cephe açılması fikri, savaş sonrası düzeni ile ilgili siyasal amaçlı bir askeri stratejiydi. Sovyet ordusu, Orta Avrupa ve Balkanlar'ı Nazi egemenliğinden kurtarırsa, kendi egemenlik alanını bölgede geliştirebilirdi. Buna karşı bölgede İngiliz egemenliğinin korunması, ancak İngiliz ve Türk ordularının ortak olarak bölgede askeri başarı kazanmalarına bağlıydı. Türkiye'nin bu dönemde temel arzusu, savaşı hiç bir grubun kazanmamasıydı ve uzlaşmanın sağlanmasıydı (Koçak, 1986, 261).

Bu gelişmelerden sonra, Roosevelt ve Churchill arasındaki 1943 Casablanca Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa katılması ve Balkan cephesinin açılmasına karar verilmesi üzerine, Başbakan Churchill durumu Türk liderlerine açıklamak üzere 30-31 Ocak 1943 tarihinde Adana'ya geldi. Churchill, bu görüşmelerdeki amacını havaalanında kendini karşılayan Saraçoğlu ve Menemencioğlu'na şöyle açıklamıştır: "Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarını incelemek için geldim... Ben Başbakan Stalin'in, Türkiye'yi silahlanmış ve kendisini saldırıya karşı hazır görmek istediğini biliyorum" (Weisband, 2002, 121). Şevket Süreyya Aydemir (1976, 261), haklı olarak Churchill'in " Türk devlet adamlarının bu tür güvenceleri ciddiye almayacaklarını bilmesi gerekirdi" demektedir.

Daha sonra Adana'da her iki ülkenin heyetleri görüşmelere başladılar. İngilizler, Türkiye savaşa girerse savaşın kısılacacağı kanaatini taşıyorlardı; fakat Türkiye'nin savaşa katılmasında fazla ısrar da etmek istemiyorlardı. Çünkü Türk ordusunun yetersiz silahla donatılmış olduğunun onlar da farkındaydı. Churchill savaş karşısında ihtiyatlı tutumumuzu daha iyi anlayıp, değerlendirme fırsatını

bulduğunu, Almanlar tarafından silahlandırılan Bulgaristan'ın bile Türkiye'ye oranla daha güçlü silahlara sahip olduğunu, bütün gerçeklerle Türkiye'nin en modern silahlarla donatılmış duruma getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Churchill, Müttefikler'in Türkiye'yi harbe doğru itmek niyetinde olmadıklarını, sadece günün birinde saldırıya uğraması veya kendi istek ve kararı ile savaşa katılmakta yarar görmesi halinde, savaşa etkili olarak girmesini sağlayacak tarzda gereken silahlarla donatmak istediklerini içeren yazılı teminat verdi (Erkin, 1980, 137).

Bu görüşmeler sonucu, Türkiye'ye yapılan askeri yardım artacaktı. Fakat Türk-İngiliz ilişkilerinde ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu soğuk ilişkiler Türk basınına da yansiyordu. Basında Müttefikler'in anlayışsızlıklarından yakınılıyordu. Zekeriya Sertel, Churchill'in Adana ziyareti hakkında şunları yazıyordu:

“İngiltere ve Müttefikler'i, Yakın Şark'ta bitarafliğini muhafaza eden fakat her bakımdan kuvvetli Türkiye istemektedir. İngiltere'ye göre Türkiye Avrupa'dan gelebilecek bir akıma karşı kapılarını bekleyen bir bekçi mevkiindedir. Bu bekçi ne kadar kuvvetli olursa, bu kapılar o kadar sağlam kalacak ve Yakın Şark'ta İngilizleri rahatsız edecek her türlü tehlikeler bertaraf edilecektir ” (Sertel, 1943(a), 3). 17 Ağustos 1943'de Quebec Konferansı'nda savaş durumu görüşülürken, Türkiye'nin durumu da göz önüne alındı. Müttefikler'in Sicilya'ya asker çıkarmasından sonra, Balkanlar'da ikinci bir cephe açılması fikri ön plana çıktı. Churchill'e göre, daha önce de açıklandığı gibi, Müttefikler Balkanlar'a Sovyetlerden önce girecek ve savaş sonrası Balkanlar'ın Komünizm'den korunması sağlanacaktı (Gönlübol, 1982, 179).

Bu sırada, Sovyet politikası da, Türkiye'nin bir an önce savaşa katılmasını istemektedir. Moskova'da çıkan “Harp ve İşçi Sınıfı” dergisinde, Türk tarafsızlığının yalnızca Almanya'ya yaradığı iddia edilmekte ve izlenen Alman yanlısı politika sertçe eleştirilmektedir (Sadak, 1943(a), 3).

19 Ekim 1943 Dışişleri Bakanlarının Moskova Konferansında da Sovyetler, Türkiye'nin savaşa katılmasında yine ısrar etmişlerdir. Molotov'a göre, Türkiye'den savaşa girmesinin istenmesi, bir “telkin” şeklinde değil, bir “emir” şeklinde olmalıydı (Armaoğlu, 1983, 413).

Ayrıca Molotov, Türkiye'nin savaşa girmesinin şu anda bir yarar sağlamayacağını belirtiyordu Türkiye'nin hemen savaşa girmesi durumunda, Almanlar doğu cephesinden 15 tümen askerle geçmek zorunda kalacaklardı (Burçak, 1983, 146).

Konferansın sonunda uzlaşma sağlandı ve Türkiye'nin 1943 yılının sonunda savaşa katılmasının istenilmesine karar verildi. Türkiye'nin savaşa katılması isteğine, Akşam Gazetesinin sahibi Necmeddin Sadak şöyle yanıt veriyordu: “Moskova Konferansının başlıca amacı savaşı mümkün olduğu kadar kısaltmak meselesi etrafında toplanıyor...Türkiye'nin bugün durup dururken harbe atılması, milli menfaatleri bakımından ne derece lüzumsuz, hatta ne kadar zararlı olsa da, bir tarafın lehine, öbür yanın aleyhine, ufak bazı tesirler yapabilir. Bu yüzden harp yetmiş ay süreceğine, altmış dokuz buçuk aya iner. Fakat Türkiye'nin içe karışması harbi çok fazla kısaltsa dahi ondan bu fedakarlığı isteme hakkını veren nedir?” (Sadak, 1943(b), 1).

4.2.10.2. Birinci Kahire Konferansı

Moskova Konferansı'ndan hemen sonra Eden'in daveti üzerine Kahire'ye giden Dışişleri Bakanımız Numan Menemencioğlu, 5 Kasım 1943 günü İngiliz Dışişleri Bakanı ile görüşmüştür. Görüşmelerin birinci maddesini İngiliz-Sovyet ilişkileri ve Moskova görüşmeleri kararları, ikinci maddesini ise, Müttefikler'in Türkiye'den talepleri oluşturmuştur.

Eden, Kahire'de Türkiye'den İngiltere adına hava üssü istemiştir. Ayrıca Türkiye'nin derhal Müttefikler yanında savaşa katılmasını da istemiştir. İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılmasının Balkanlar'da büyük tesiri olacağına inanıyordu (Gönlübol, 1982, 182).

Ancak, Eden'in Kahire'deki bu istekleri Türk heyeti tarafından benimsenmemiştir. Menemencioğlu Türkiye eğer üs verirse, Almanların büyük şehirlerimizi bombalayabileceğini öne sürerek teklifi geri çevirdi. Menemencioğlu'na göre, “Türkiye'nin savaşa girmesinde elde edeceği tek şey, büyük devletlerin ordularına savaş alanı olmakla kalacağıdır”(Waisband, 1974, 44).

Birinci Kahire Konferansı'ndan çıkan tek sonuç, Türk heyetinin İngiliz tekliflerini hükümete bildireceğine dair verdiği sözdür. Bununla birlikte Konferansın bir diğer yararı ise, Türk basını üzerinde olmuştur. Savaşın başladığı günden bu ana kadar Meclis'te alınan kararlar gizli olduğundan basına ve kamuoyuna bilgi verilmiyordu. Fakat zamanla bu kararların bütün halkı ilgilendirdiği fikrine varılarak, alınan kararların basına dolayısıyla kamuoyuna duyurulması gerektiği fikri gündeme getirilmiştir.

Özellikle Kahire Konferansı'ndan sonra, Tan Gazetesi'nde Zekeriya Sertel, açıklanan resmi tebliğden ziyade, Meclisteki tartışmaların kamuoyuna açıklanması gerektiğini, bunda da Meclis'te ve basında görevi bulunan gazetecilere büyük görev düştüğünü belirterek, düşüncelerini şöyle açıklıyordu: “ Falih Rıfkı'yla, Necmeddin Sadak, müzakereler hakkında eleştiri ve mütalaa beyanından çekinerek, bir milletin yüksek siyaset meselelerini her safhada arz ederek yürütüldüğünün hiç bir yerde görülmediğini, zaten neşredilen tebliğin tefsire ve mütalaaaya açık olduğunu söyleyerek iktifa ettiler” (Sertel, 1943(b), 1). Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı gibi, o dönemde “tek şef-tek parti” iktidarının vazgeçilmez yönetim şekline inanılıyor ve halk için ancak toplumun elit bir kesiminin karar verebileceği, halkın yönetim işleriyle ilgilenmemesi gerektiği savunuluyordu. Özellikle bunu toplumu yönlendiren gazetecilerin savunması hayli ilginçtir.

4.2.10.3. İkinci Kahire Konferansı

Birinci Kahire Konferansı'ndan bir ay sonra Roosevelt, Churchill ve Stalin Tahran'a giderek bir görüşmede daha bulundular. Bu görüşmede de liderler, Almanya'nın mağlubiyetini hızlandırmak için, her türlü çareye başvurmaya ve harp dışı devletlerin de savaşa katılmasını sağlamaya karar verdiler. Bu arada Türkiye sorunu yine gündeme gelmişti. İngiltere Balkanlar'da cephe açılmasında yine ısrar ediyordu; fakat Sovyetler ve Amerika Birleşik Devletleri buna ilgi göstermeyince, bu tasarı geri alındı. Eğer Türkiye savaşa katılmazsa, İngiltere yapmakta olduğu silah yardımını kesecekti ve barış konferansına da Türkiye'yi davet etmeyecekti. Üç lider İnönü'yü Kahire'ye davet ederek, savaşa katılmasını istemeye karar verdiler.

İnönü, Kahire'ye Tahran'da alınan kararların bildirilmesi için çağrıldıysa da bu geziyi kabul etmeyeceğini, ancak serbestçe görüş alış-verişinde bulunulacaksa daveti kabul edebileceğini bildirdi (Waisband, 1974, 238-247).

İnönü basına haber vermeksizin gizlice Roosevelt'in gönderdiği uçakla Kahire'ye gitti. Burada Churchill ve Roosevelt ile görüştü. Konferansta Sovyetleri temsil edecek olan Vichinski Kahire'ye zamanında gelemediği için toplantıya katılmamıştı.

Churchill ve Roosevelt, Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini belirterek, Almanların artık korkulacak bir güç olmadığını Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışıyorlardı. İnönü ise, Almanların en zayıf olduğu halde bile, Bulgarlar ile birlikte büyük şehirlerimizi bombalayabileceklerini ve Boğazlar'a kadar sınırlarımıza girebileceklerini öne sürüyordu. Ayrıca, İnönü Müttefiklerden tekrar silah talebinde bulunuyordu. Churchill, bu istekleri aşırı bir ihtiyatkarlık sayarak, Türkiye'ye savaşa katılması için 15 Şubat'a kadar bir süre tanıyordu. İnönü ise, Müttefiklerin yaptığı ağır baskı sonucu "prensipte olarak" savaşa katılmayı kabul etti (Armaoğlu, 1983, 413)

Türkiye, 15 Şubat geldiği zaman hava meydanlarını Müttefik uçaklarının inişine açmadı. Bu tarihten itibaren Türkiye ile İngiltere'nin ilişkileri bozuldu. Türkiye'nin bu tutumunu İngiliz gazeteleri eleştirerek, Türkiye'nin sözünde durmadığı ve Türkiye'ye artık silah yardımı yapılmaması gerektiğini yazıyorlardı. İngiliz gazetesi Daily Herald muhabiri bu konuda şöyle yazmaktadır: "Türkler ittifakın nimetlerinin sadece maddi menfaatlerinden faydalanmak istemişler. Fakat bunun mukabilinde hiç bir yardımda bulunmamışlardır" demektedir ("Kahire Konferansı", 1944,2).

Türk basını da, bu haksız suçlamaları reddetmekte ve bizim savaşa katılmamızı istemenin haksızlık olduğunu vurgulamaktadırlar. Zekeriya Sertel, Kahire Konferansına katılan devletlerin (İngiltere hariç) bizim müttefikimiz olmadığını belirterek, yazısını şöyle sürdürmektedir: "...Biz ittifakımızı yalnız Fransa ve İngiltere ile imzaladık. Halbuki bu gün İngiltere'nin yeni müttefikleri vardır. Fransa sahnedeki çekilmiş, onun yerini Amerika ve Rusya gibi iki büyük devlet almıştır. İttifak muahedesi hükümlerine göre faal rol oynadığımız zaman bundan yalnız İngiltere değil Amerika ve Rusya da yararlanacaktır...Bundan sonra aktif bir siyaset takip ederek, müttefikimize fiili yardımda bulunmaya karar vermeden evvel,

bu hareketimizden faydalanacağına şüphe olmayan diğer devletlerle de oturup konuşmak ve mümkün olursa bir takım siyasal anlaşmalar yapmak zarureti karşısındayız. İşte Kahire Konferansı bize bu fırsatı vermiştir (Sertel, 1943(c), 2).

Necmeddin Sadak ise, “Eğer Türkiye savaşa katılmazsa, barış konferansına da katılamaz” sözleri üzerine şunları yazmaktadır: “Türkiye, bu harbin sonunda pay kapma ve ziyafet sofrasına oturma gibi emeller beslememekte, hatta harbin dışında kalmaya çaba harcamış olmakla beraber bütün dünyanın dikkati, son zamanlarda, Türkiye’nin bu harp devresindeki siyaseti ve kararı üzerinde toplanmıştır”(Sadak, 1944(a), 1).

4.2.11. Türk-Müttefik İlişkilerinin Soğuması

Türk-İngiliz görüşmelerinin kesilmesinden bir gün sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amerika Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta, görüşmelerin kesildiğini bildirdi. Aynı hareketi Amerikan diplomat temsilcilerinin de yapmasını istedi (Waisband, 1974, 162).

Bunun sonucu olarak İngiltere, 2 Mart’ta silah yardımını durdurdu. Amerika Birleşik Devletleri de 1 Nisan’da yaptığı yardımlara son verdi. 1944 Şubat ayında ise, Türkiye-İngiltere ilişkileri tamamen kopmuştur. Gelişen bu olaylar doğal olarak yerli ve yabancı basına da yansıyor. İngiliz basını Türkiye’nin kaypak bir politika izlediğini ve izlediği bu politika sonucu yalnız kaldığını ve ileride yapılacak barış görüşmelerine de bu ülkenin katılamayacağını belirtiyordu (“Müttefik İlişkilerinde Gerginlik”, 1944, 3).

Türk basınında ise, önce ılımlı bir tavır takınmış fakat şiddetlenen İngiliz baskısına karşı sert tutum takınmıştır. Necmeddin Sadak, “Türkiye Müttefiklerinde Akliselimin Avdetini Bekliyor” adlı makalesinde şunları yazıyor: “Türkiye “silahım az” diyor; Müttefikler, “çok silah istiyorsun” diyorlar. Bunun çaresi elden geldiği kadar çok silah göndermek gibi basit ve müspet bir tabir iken, Müttefikler karışık ve menfi bir yola saptılar. Hiç silah yollamıyorlar hatta verdiklerini geri almak istiyorlarmış. Eğer İngiliz gazetelerinin yazdıkları gibi, bize gönderilen üç-beş tank ile beş on top Biritanya’da yahut İtalya’da harbi kazanmak için daha çok işe yarar sanılıyorsa Müttefikler’in zaferinden ümidi kesmek ve Türkiye’ye bu kadar

ehemmiyet verildiğine şaşmamak gerekir. Eğer, bu birkaç parça silah Türkiye'ye gönderilirken, buna karşılık Türk milletinin istenildiği anda eli kolu bağlanıp ateşe atılıp kendini, imparatorluğun Hintli yahut Zenci askerleri gibi kurban edeceği hesaplanmış ise Türk kanına çok ucuz fiyat biçilmiş demektir. Müttefikimiz İngiltere harp ve ölüm fedakarlığında, Türk milletine hiç olmazsa kendi fertleri kadar değer vermesini beklerdik (Sadak, 1944(b), 3).

Bu sıkıntılı dönemde, tüm Türk basını İngiliz aleyhtarı yazılara çokça yer vermiştir. Bunun da nedeni, her ne kadar ayrı fikirde de olsa basının, ortak tehlike karşısında ortak tavır takınmasından kaynaklanmaktadır. Savaş döneminde idarecilerin uyguladığı kriz yönetimleri önlemleri ve basınla kurulan iki yönlü ilişkiler ülkeyi savaş döneminde tek yumruk olarak birleştirmişti.

05 Haziran 1944'de Boğazlar'dan geçen bazı Alman gemileri İngiltere ile Türkiye arasında yeni uyuşmazlıklara neden olmuştur. Alman yardımcı savaş gemilerinin ticaret gemisi kılığına girerek, Boğazlar'dan geçip Ege Denizi'ne girmesini İngiltere protesto ederek, böyle bir uygulamanın Montreux Anlaşması'na ters düştüğünü belirtmiştir.

İngilizler bu olaydan sonra, Türkiye'ye karşı sert bir tavır takınarak olayı protesto etmişlerdir. Lordlar ve Avam Kamarası'nda bir konuşma yapan Lord Vansittart 14 Haziran 1944 oturumunda şöyle diyordu: "Sözde müttefikimiz olacak Türkiye barış konferansında bir koltuk istiyormuş. Buna koltuk değil, kulüpte bir iskemle dahi vermemeli" (Çavdarlı, 1943, 10).

Böyle bir sorunun ortaya çıkması, Türk yetkililerini yalnız kalma endişesine düşürdü. Bu buhrandan kurtulmak için Dışişleri Bakanı Menemencioğlu görevden ayrıldı. 15 Haziran 1944'de yayınlanan hükümet bildirisinde: "Hariciye Vekilimizin son günlerde takip ettiği politikayı vekiller heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili istifa etmiştir" denilmekteydi ("Müttefik İlişkileri Soğuyor", 1944,2). Aslında Menemencioğlu ülkesinin dış siyasette yalnızlıktan kurtulmasına yardımcı olmak için özveride bulunmuş ve günümüzde pek de rastlanmayacak biçimde istifa kurumunu çalıştırmıştı.

4.2.12 Almanya İle İlişkilerin Kesilmesi ve Türkiye'nin Savaş İlanı

İngiltere, Türkiye'nin Almanya ile siyasal ve ekonomik bütün ilişkilerini kesmesini istiyor, bu konuda Amerika'dan da destek görüyordu.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 9 Nisan'da yaptığı konuşmada bütün tarafsız ülkelerden Almanya ile ticari ilişkilerini kesmelerini istedi. Nadir Nadi, Cordell Hull'un bu isteğini kabul etmeyerek Amerika'nın bu isteğini bencilce bulmuştur. Nadi, "...Almanya ile alış-veriş eden milletler bu işi Anglo Saksonlar'ın düşmanına yardım etmek için yapmıyorlar. Gayeleri harbi uzatmak değil milli gayelerini korumaktır. Hemen şimdi yardımın durdurulduğunu farz edelim. Tarafsız devletlerin uğrayacağı zarar Almanya'dan çok olacaktır demektedir (Nadi N, 1944(a), 3).

14 Nisan 1944'de, Amerikan Büyükelçisi Steinhard ile İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen, Türk Hükümeti'ne bir nota gönderdiler. Bu notada, Krom sevkiyatı devam ettiği takdirde, Müttefikler'in Türkiye'ye karşı, diğer tarafsızlara uyguladıkları abluka tedbirlerini uygulayacakları belirtiliyordu. Hatta bu karara uyulmadığı takdirde, Meriç üzerindeki köprülerin uçurulacağı vurgulanıyordu (Gönlübol, 1982, 191).

Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ise bu uygulama hakkında; "Müttefiklerin notasını bir bitaraf devlet gibi tetkik etmemiz lazım geliyordu" demiştir ("Almanya ile İlişkiler Kesiliyor", 1944, 3).

Hükümetin, daha önceleri Müttefiklerin baskılarına karşı direnmeleri sona eriyor ve Türkiye istemeyerek de olsa Müttefiklik gereklerini geç de olsa hatırlıyordu. Türkiye'nin artık "bitaraf" olmadığı bu nedenle resmen açıklanıyordu.

Nadir Nadi de Krom ihracatı için İngilizlerin baskılarını eleştirerek, "1943 yılında Almanya'nın güçlü olduğu zamanlarda Almanya'ya kömür satıyorduk, o gün sesini çıkarmayan İngiltere'nin bu günkü düşüncelerini anlamak biraz güçtür" demektedir (Nadi N, 1944(b), 3). Krom sorununun Müttefikler'in işine gelir şekilde çözülmesinden sonra, müttefikler bu defa da Türkiye'ye Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi için baskı yapmaya başladılar.

Churchill, Türkiye'nin Mihver'le ilişkilerini kesmesi için, Stalin'e gönderdiği mektupta; üç müttefik devletle baskı yapılmasını önermiş, fakat Stalin verdiği

cevapta buna taraftar olmadığını belirtmiştir. Stalin, Türkiye'nin şimdiden sonra savaşa girmesinin pek sonucu değiştirmeyeceğini, Türkiye'yi yalnız başına bırakmanın daha yararlı olacağını savunuyordu.

Türkiye savaşın sonuna yaklaştığını sezmekte, bu nedenle Batılı devletlerin yanında yer almak istiyordu. Eğer bunu yapamazsa, tamamen yalnızlığa itileceğinin farkındaydı. Bu nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2 Ağustos 1944 tarihinde toplanarak oybirliği ile Almanya ile ilişkilerin kesilmesine karar verildi. Başbakan Saraçoğlu, bu konuyla ilgili yaptığı konuşmada şöyle demiştir: "...Alacağımız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına münkelip olması veya olmaması karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır" ("Türkiye'nin Savaş İlanı", 1944, 2).

Karar, Türk basınında olumlu karşılanmıştır. Zekeriya Sertel bu kararı sütunlarına şöyle yansıtmıştır: "...Türkiye'nin bu kararı Müttefikler'e siyasi ve iktisadi bir takım mühim faydalar temin eder. Türkiye'nin Balkan memleketleri üzerinde nüfuzu, Balkanlar'ın siyasi çöküntüsünü kolaylaştırabilir. Bu sebeple, Türkiye'nin bu son kararı hiç bir kurşun atmaksızın Balkanlar'ı Müttefikler'e kazandırabilir. Bundan başka Türkiye'nin bu kararı Alman milleti üzerinde yapacağı siyasi tesiri unutmamak lazımdır" (Sertel, 1944, 2).

Necmeddin Sadak ise, bazı Amerikan ve İngiliz gazetelerinin, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesinin harbin sona ereceği şeklinde yorumlamasını eleştirerek şöyle demektedir: "...Türkiye harp sona eriyor diye Almanya ile münasebetlerini kesmiş değildir. Bu şekilde bir karar vermek için harbin sona yaklaşmasını beklemek, harp sonrası bazı kazançlar bekleyip de bunları elde etmek için harp içinde fedakarlıktan çeken ve fırsat kollayarak sonunda bedava işe karışan devletlere yararır. Halbuki Türkiye'nin durumu bu değildir. Türkiye herhangi bir kazanç beklediği için, harp sonu yaklaştığı için Almanya ile ilişkilerini kesmiş değildir. Sadece İngiltere ile ittifakına bağlı kaldığı için Müttefiklerinin bir dileğini elinden geldiğince yerine getirmiştir" (Sadak, 1944(c), 1).

Türk-Alman ilişkilerinin kesilmesinden sonra, Almanya'dan gelebilecek bir askeri saldırı olasılığına karşı önlemler alınmış, bütün yurttan olağanüstü hal uygulanmaya başlanmıştır.

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Maurice Peterson, 20 Şubat 1945 günü Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, ona 4-11 Şubat tarihinde yapılan Yalta Konferansı'nda alınan bir karar bildirdi. Bu karara göre kurulacak olan Dünya Teşkilatı'nı konuşmak üzere toplanacak olan San Francisco Konferansı'na 1 Mart 1945 tarihinden önce Mihver'e savaş ilan etmiş olan ülkeler davet edilecekti.

Böyle bir durumun ortaya çıkmasından dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Şubat 1945 günü olağanüstü bir toplantı düzenleyerek Mihver'e karşı savaş ilanına karar verdi. Zaten, Türkiye Almanya'dan sonra 3 Ocak 1945 günü Japonya ile de siyasal ve ekonomik ilişkilerini kesmişti.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi tam anlamıyla sembolik bir nitelik taşımaktadır. Zaten Türkiye'nin savaş ilanından 43 gün sonra, 8 Mayıs 1945 günü Almanya barış imzalamak zorunda kalacak ve Avrupa savaşı sona erecektir.

Türkiye'nin savaş ilanının Müttefikler'in kesin zaferinden sonra yapılması bazı söylentilere neden olmuştur. Bu konuda Necmeddin Sadak şunları yazmaktadır: "... Türkiye, Almanya ile harp halinde olmaya karar verdiği zaman, son safhasına yaklaşmış bir harbe girerek fırsat kollamak yahut zafer paylarına bedavadan konmak yolunu tutmamış, sadece Birleşmiş Milletler listesine girmek için Müttefikler'in kendisinden istedikleri bir 'formalite muamele' yi tamamlamıştır. Yoksa Türkiye, harbin başından beri Müttefikler'e yardım işini yapmış, harbin yüklenebileceği bütün zarar ve tehlikeleri göze almış bulunuyordu" (Sadak, 1945, 2).

Şu bir gerçektir ki, Türkiye savaşın sonunda Sovyetler'in karşısında tehlikeli duruma düşmemek için Müttefiklerinden gelen bu teklifi kabul ederek Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Türk dış siyaseti gelişen olaylar ile birlikte günlük gazete yorumlarıyla anlatılmaya çalışıldı. Bu yorumlar anılan sürecin yaşanarak anlaşılması yolunda katkı sağlayacağı ümidi ile kullanılmıştır. Çünkü Türkiye'nin tamamen dışında gelişen Avrupa'nın kendi çelişkilerinden ve pay kapma çabalarında çıkan savaş sırasında hükümet yetkilileri ve halkın karşılıklı beklentileri arasında gazeteler önemli iş payı almıştır.

Bu dönemde karar alma ve alınan kararları uygulama yönetmelerini özetleyecek olursak; Türkiye’de tek partili dönem boyunca, dış politika ile ilişkili gelişmeler ve izlenen politika Çankaya tarafından saptanıyordu. Dışişleri bakanı, dış politika saptayıcısı ve yürütücüsünden çok, Cumhurbaşkanı İnönü’nün aldığı kararların sadık bir uygulayıcısıdır. Dış politika konuları partide ve T.B.M.M’de tartışılmazdı. Bu kararları daima, İnönü ve onun direktifleriyle hareket eden kadrosu alırdı.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, Türkiye’nin savaşa girmemesini sağlayan “bekle gör” ve “denge oyunu” politikası başarılı olmuştur. Bu politikanın uygulanması için yönetimin basını denetlemesi ve basının da yönetimi etkilemesi genellikle olumlu yönde olmuş ve bu bunalımlı dönem elbirliği ile atlatılmıştır.

5. SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL SORUNLAR İLE ALINAN ÖNLEMLER

Tüm Dünya çapında yaşanan bir savaştan bir ülkenin ekonomisinin etkilenmemesi ancak o ülkenin ekonomisinin dünya ölçeğinde etki sağlayacak kadar güçlü ve sağlam olması ile olanaklıdır. Kaldı ki İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı toplumsal ve ekonomik sonuçlardan etkilenmeyen ülke yoktur.

İkinci Dünya Savaşı tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli, hem de kalıcı ekonomik ve toplumsal iç etkiler yarattı. Türkiye bu savaşa girmemekle birlikte savaş boyunca devam eden kanlı ve yıkıcı olayların ekonomik ve siyasi yansımalarından etkilendi. Bunun yanında savaş nedeniyle 1.300.000 kişi önlem olarak silah altına alındı. Askere alınan erkek nüfusun ülke üretken nüfusunun hemen hemen tamamına yakını olması nedeniyle üretim düşerken, tüketim gereksinimleri sürekli arttı (Güçlü, 1996, 177).

Savaş öncesi nüfus ve ekonomik durum bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İsmet İnönü’nün yönetiminde Türkiye dikkatli bir siyasa içinde, tüm tepkilere karşın sınırlarını korumada başarılı olmuştur. Ama ekonomik ve toplumsal yapıyı geliştirmek ve korumak o kadar kolay olmamıştır.

Çoğunlukla bir ülkenin dış politikasını o ülkenin iç politik gelişmeleri belirler ya da düzenler denilebilir. Ancak bu durum olağanüstü dönemlerde değişkenlik gösterebilir. Özellikle kısa vadeli dönemlerde uluslararası ilişkilerdeki olağan dışı gelişmeler Türkiye'nin iç politikasını derinden etkilemiştir (Oran, 2004, 388).

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye dışında gelişmesine karşın, iç politikayı kökten etkilemesi bu yargıya en güzel örnektir.

5.1 Savaş Koşullarının Yarattığı Ekonomik Sorunlar Ve Alınan Önlemler

Araştırmanın ikinci bölümünde de anlatıldığı gibi; 1934-1938 yıllarında yürürlükte kalan “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” genel olarak başarılı olmuştu. Ülke, kendi olanakları içinde hızlı denilebilecek bir sanayileşme sürecine girmişti. Planlı ekonominin başarı ile uygulanması hükümete daha bir cesaret ve şevk veriyordu. Bu cesaretle, sanayileşmede daha ileri bir adım oluşturması beklenen “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlandı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'nin bu yıllarda amaçladığı gibi kökleşmiş bir sanayinin kurulmasına fırsat vermemiştir (Şahin, 1998, 72).

1938'den 1942 yılına kadar piyasada dolaşan para miktarı, Hükümetin cari harcamaları için açıktan para basması sonucu üç kat artarak, toplumsal temelleri sarsacak biçimde bir enflasyona neden olmuştur. 1942 yılından başlayarak, Hükümetin kira artışlarını sınırlamasına karşın, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde toptan eşya fiyatları üç kat artmıştır. Ertesi yıl ise; yaşam koşulları daha da zorlaşmış, özellikle gıda maddelerindeki artış altı katına ulaşmıştır. Savaş nedeniyle ortaya çıkan hammadde ve yedek parça kıtlığı üretimi olumsuz olarak etkilemeye başlamış, büyük kentlerde yaşayanlar, özellikle üst düzey bürokratlar kendilerini, en alt kesimden hamal ve ayakkabı boyacıları ile birlikte kuyruklarda bulmuşlardır. Karne uygulaması, alıcı ve satıcılara uygulanan tüm denetimlerin etkisiz kalması nedeniyle birçok ithalatçı, ihracatçı, acente komisyoncu karaborsa faaliyeti, aşırı kârların ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Harp zenginleri daha çok ülkenin ticaret merkezi İstanbul'da bu gruplar arasında gelişmiştir. Kentlerde yaşayanlar,

özellikle kendilerini dolandırıcıların kurbanı olarak gören maaşlı bürokratlar arasında tüccarlara karşı gözle görülür kızgınlıklar oluşmuştur. Uyanık sermaye kesimi ile zamanın aydın kesimi arasındaki bu kızgınlık, ileride kendisini daha belirgin şekilde gösterecektir. Bu olumsuz durum, savaş dönemlerinde tüm ülkelerde kendini göstermektedir. Bu nedenle devletin zaman geçirmeksizin, ekonomik koruma önlemlerine yönelmesi ve uygulaması kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye ekonomisinin üç temel dengeye dayandığını görmekteyiz. Öncelikle Devlet bütçesi açık vermemeliydi. Ayrıca Devlet harcamaları, bütçe fazlalıkları ile iç ve dış borçlanmadan elde edilen devlet gelirlerinin tamtamına denk olması amaçlanıyordu. Yine ithalat, ihracata denk olmalıydı. Bu üç denklikle, ülkede enflasyonunun önlenmesi, devlet hazinesinin saygınlığının yurt içinde ve dışında en yüksek düzeyde tutulması olarak amaçlanmaktaydı (Aysan, 1981, 99).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika ile savaşa girmemeyi başararak sıcak savaşın yıkımından kendini korumasını bildi. Ancak alınan tüm önlemlere karşın Türkiye Cumhuriyeti savaşa dahil olmadığı halde ekonomik açıdan çok yıpranarak çıkacaktır. Özellikle ekonomik abluka, seferberlik, askeri harcamalar ile ekonomisini temelinden sarsacak ve Atatürk dönemi ekonomik kazanımları silinip yok olacaktır (Yerasimos, 1980, 701).

Ordunun güçlendirilmesi için silah altına alınan asker sayısının arttırılması ve savaşa hazır tutulması, savunma harcamalarını hiç olmadığı kadar yükseltti. Daha önceki dönemlerde ülke bütçe gelirlerinin yaklaşık % 40'ı savunma harcamalarına ayırırken, savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık % 60'ına yükseldi. Buna karşılık vergi gelirleri ve borçlanma hasılatı yeterli olmaktan uzaktı. Artan harcamaların belli bir kısmı ancak Merkez Bankası kaynaklarından karşılanabiliyordu. Böylece ülkede emisyon hacmi artıyor ve bunun sonuçları da diğer olumsuz şartlarla birleşerek enflasyonu arttırıyordu (Şahin, 1998, 77).

Ülkedeki bu şartlar, başarılı olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ardından gelen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasını engelledi. 1940 sonrası yaşanan ekonomik daralma buna neden olmuştu. Bu dönemde gelir dağılımında

olağanüstü önemli değişiklikler olmuştu. Bu dönüşümler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirecekti (Boratav, 1987, 64).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İaşe Müsteşar Yardımcısı olarak görev yapan Şevket Süreyya Aydemir'in gözüyle Türkiye'nin savaş dönemine ait ekonomik durumu şöyle özetlenebilir (Aydemir, 1968, 205):

“Ülke tam bir cihazlanma yetersizliği içindeydi. Özellikle zirai alanda düpedüz ilkel, verimsiz ve teşkilatsız bir durum içindeydik. O kadar ki, harbe girmemişken bile kıtlık, açlık çekiyorduk. Yollar, ulaştırma, araç ve vasıtaları da yetersizdi. Milli stoklar yoktu ve bu stoklar olsa bile, zaten depolama tesislerine malik değildik. Eğer İnönü'nün Başvekillik devrinde ve çeşitli direnişlere rağmen yürüttüğü Demiryolu siyaseti de olmasaydı, büyük tüketim merkezleri ülkenin uzak uçları ile büsbütün bağımsız kalırdı. Bu şartlar içinde Cumhuriyet Devletçiliğinin ülkeye hediyesi olan bir kaç şeker, tekstil fabrikası ile benzeri tesislerden de mahrum kalsaydık, tam bir “Harbi Umumi Sefaleti” içine kadar girerdik”.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk günler ile yaşanmaya başlanan enflasyon ortamı nedeniyle halkın alım gücünün giderek azaldığı bir gerçektir. 1 Eylül 1939'da savaşın başlamasının ardından piyasaların bu duruma olumsuz tepki vermesi, fiyatların artmasına sebep olacaktı. Bu da ülke ekonomisinin giderek kötüye gitmesi demektir. Hükümet savaş süresince ekonomiye aşağıda açıklanan önemli müdahaleleri yaptı.

5.1.1 Milli Korunma Kanunu

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından yaşanan mal darlığı ve hayat pahalılığı karşısında önlem olarak Milli Korunma Kanunu çıkartıldı. Hükümet bu kanun ile üretim ve tüketim arasında bir düzenleme ve denetleme yoluna gitmeye çalışmıştır. Milli Korunma Kanunu ile devletin ekonomi üzerindeki denetimi daha da artmıştır. Bu kanunla getirilen düzenlemeler kısaca şöyleydi (Şahin, 1998 , 78):

(1) Hükümet özel sektöre ait sanayi ve madencilik tesislerinin hangi malları ne kadar üreteceğini belirleyecekti.

(2) Hükümet gerek gördüğü iş yerlerine tazminat ödeyip el koyabilecekti.

(3) Tarımda toprağa ne ekileceğini devlet belirleyecek ve 500 hektardan fazla olan araziyi gerekirse tazminat ödeyerek bizzat devlet işletebilecekti.

(4) Özel sektöre ait motorlu araçlar devletçe belirlenecek fiyatlarla istenilen yerlerde çalıştırabilecekti. Gerekli görüldüğü taktirde bu araçlar devlet tarafından satın da alınabilecekti.

(5) Özel sektör, hükümet tarafından denetlenecekti. Ayrıca özel sektörün yaptığı yatırımlar izne tabi olacaktı. Kanun hükümete, özel sektöre ait üretim birimlerinin atıl halde kalmaması için, el koyma, çalışmaya zorlama yetkisi de vermekteydi. Bu amaçla hükümet gerek gördüğü taktirde işletmelere kredi ve malzeme sağlayacak ve uzman eleman ile işçi bulacaktı.

Milli Korunma Kanunu, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan kurtulması için gerekli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Kanun çıkarılırken halkın çıkarları doğrultusunda işleyeceği düşünülürken Devletin elde ettiği bu üstün yetkilerin halk tarafından yanlış anlaşılacağından da endişe edilmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması aşamasına gelindiğinde hükümetin resmi yayın organı gibi çalışan Ulus Gazetesi şu yorumu yapıyordu (Atay, 1942(a), 6):

“Milli Korunma Kanunu tatbik sahasına geçti. Fevkalade zamanlarda milli birliği korumak ve kuvvetlendirmek maksadıyla yapılan bu kanunun tatbikine geçilmesi zamanını hükümet tam vaktinde tayin etmiş bulunmaktadır...

“Kıymet ve ehemmiyetini evvelce bu sütunlardan teşrih (izah) ettiğimiz kanun işte bu maksadın temini gayesini istihdaf ediyor (amaçlıyordu). Kanunun verdiği salahiyetle, hükümet teşkilatını kuracak ve faaliyete başlayacaktır. Biz hükümetimizin bu ağır ve şerefli vazifeyi kuvvetli bir iman ile ifaya muvaffak olacağından eminiz.”

Milli Korunma Kanunu ile elde edilen geniş yetkiler sayesinde, iç ve dış ticaretin denetlenmesi için Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı gibi yeni örgütler de kurulmaktaydı. Bu örgütler buğday, pamuk ve şekerpancarı gibi ürünleri piyasa fiyatlarından düşük satın alıyorlardı. Pamuklu dokuma ve şeker, devlete yüksek karlar sağlayacak fiyatlarla satılıyordu. Ekmek ve kömür ise şehirlerdeki halka daha düşük bir fiyatla satılıyordu. Özel sektörün pazarladığı mallarda ise fiyat denetimine

gidiliyordu. Milli Korunma Kanunu ile kurulan bu sistem ne kusursuz işlemiş ne de tamamen iflas etmiştir. Yine kanun sayesinde ordu ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus ise gelir sınırları fazla zorlanmadan ekmek ve kömür gibi temel gereksinimlerini sağlayabilmiştir. Ancak piyasa denetimine gidilen her alanda karaborsa, istifçilik, rüşvet ve nüfuz ticareti engellenememiştir (Boratav, 1987, 65-66). Halk çektiği ıstırabın sorumlusu olarak hükümeti ve uygulanan devletçi ekonomik düzeni görmüştür.

5.1.2 Varlık Vergisi

Varlık Vergisi, toplumsal ve siyasal yaşamımızda olumsuz izler bırakmış bir uygulamadır. Bu izler, siyasal yaşamımızda kendini göstermiş olduğu gibi, dış siyasal ilişkilerde de önemli sonuçlar doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'de yaşanmaya başlanan ekonomik sıkıntılar Saraçoğlu Hükümeti'ni yeni önlemler almaya itecekti. Etkin ekonomik önlemlerin başında, hükümetlerin yeni vergilere yönelmeleri ilk sırayı almaktadır. Bunlardan biri de 11 Kasım 1942 ile 15 Mart 1944 tarihleri arasında uygulanan Varlık Vergisi idi. Sonuç olarak, savaş boyunca yaşanan ekonomik bunalım, bütçe açıkları, enflasyon ve vurgunculuk, Varlık Vergisi adı altında olağanüstü bir uygulamanın gerekli koşullarının oluşmasına yol açmıştır.

Hükümetin Varlık Vergisi'ni çıkartmada dört ana amacı vardı. Bunlardan ilki savaş koşulları gereği olağanüstü artan devlet harcamalarının, yeni sağlanacak gelir kaynakları ile dengelenmesiydi. Böylece bütçenin açık vermesi ve enflasyon önlenbilirdi. İkinci olarak enflasyonun önemli nedenlerinden biri olan ve bu dönemde bol bol başvurulan emisyonla engel olmak isteniyordu. Bu da piyasadaki para oranının azaltılmasıyla olası olabilirdi. Üçüncü amaç, savaşın ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinden yararlanarak büyük servet birikimleri yapan savaş zenginlerini vergilendirmektir. Bu sayede Hükümet, olağanüstü ölçüde haksız kazançlar sağlamış kişilerin var olan birikimlerinden bir kısmını vergilendirerek, savaş ile birlikte yaşanan ekonomik sıkıntıların toplumda dengeli ve adaletli biçimde paylaşılmasının sağlanacağına inanıyordu. Dördüncü ve son amaç ise piyasadaki mal yokluğuna neden

olan ve karaborsacılık ile büyük mal stokları olduğu tahmin edilen servet sahiplerini zorlamaktı. Böylece bu kişiler stokladıkları malları piyasaya sürmek zorunda kalacaklar, dolayısıyla da fiyatlar düşmeye başlayacaktı (Koçak, 1996, 476).

Varlık Vergisi Kanunu, ilk olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından hazırlanmış; hazırlık çalışmalarına Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Müsteşar Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalı da katılmıştır. Varlık Vergisi Kanunu, temelde savaşın başından beri geçen süre içinde elde edilen servet ve kazançlara bir ölçüde el koyma biçiminde Hükümete yetki veren bir düzenlemedir (Ekinci, 1997,179-181). Bu tip düzenlemeler, ilk olarak 1917 yılının sonlarına doğru Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi ülkelerde, vurguncu ve karaborsacılarla karşı olağanüstü bir vergi uygulaması biçiminde kendini göstermiştir. Bu vergiden esinlenen İttihat ve Terakki yönetimi de aynı amaçla bir yasayı kabul etmiştir. İşgal yılları döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası, aynı yasayı ittihatçı eşrafa karşı kullanılmak üzere 14 Aralık 1919'da tekrar yürürlüğe koymuştur. Harp Kazançları Vergisi'nin tahsiline Kurtuluş Savaşı döneminde de devam edilmiştir. TBMM 25 Ekim 1920 tarihinde Maliye Vekaletini bu vergi için yetkili kılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Döneminde de, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımı atlatmak için 1930-38 yılları arasında İktisadi Buhran Vergisi, 1932-38 yılları arasında da Muvazene Vergisi gibi olağanüstü vergi uygulamalarına yönelmiştir. Tek Parti Yönetimi altında Türkiye'de Varlık Vergisi'nin yasalaştırıldığı 1942 yılının Kasım ayı, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın koşullarının ülkede oluşturmuş olduğu, sıkıntı ve darlıktan yararlanan, kişi ve çevrelerin vurgunculuğunun, her türlü haksız kazanç sağlamalarının, doruğa ulaştığı bir zamandı (Ekinci, 1997, 182). Varlık Vergisi Kanunu tasarısı 9 Kasım 1942 tarihinde Hükümet tarafından TBMM'ye getirilmiştir. 11 Kasım 1942 günü meclisin bu tasarıyı onaylamasıyla Varlık Vergisi yürürlüğe girmiştir (Weisband, 2000, 24). Yayınlandığı biçimiyle bu vergi, Avrupa ülkelerindeki savaş dönemi vergi tasarılarından çok farklı niteliklere sahip değildir. Ancak, servet ve kazanç sahiplerine karşı hükümete böyle geniş ve radikal bir yetki tanınması CHP içinde önemli tartışmalara neden olmuştur. Hükümet bu yetkiyi alırken Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Parti meclis grubunun gizli oturumunda vergi uygulamasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bu kanun aynı zamanda bir devrim

kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz (Ekinci, 1997, 184).

Varlık Vergisi Kanunu, buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız araçların dışında, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun da açıkça belirtmiş olduğu gibi başka önemli bir amaca daha sahiptir. CHP grubunda ve TBMM'nde yasa tasarısı ile ilgili görüşmeler henüz sürerken, Maliye Bakanlığı azınlıklar hakkında ön bilgileri defterdarlıktan istemektedir. Varlık Vergisi Kanunu'nun TBMM'nde kabul edilmesi öncesinde Bakanlığın böyle bir çalışma içine girmesi, ülkedeki azınlıklara yönelik uygulamaların önceden belirlenmiş kurallara göre düzenlenmiş olması, tek parti yönetimi'nin bilinçli bir siyasa izlediğini göstermektedir. Maliye Bakanlığı'nın 12 Eylül 1942 günü defterdarlıklara gönderilen ve azınlıkların mal varlıklarının belirlenerek bir cetvelde gösterilmesini isteyen genelgesi doğrultusunda yapılan çalışmalarda savaş sırasında olağandışı kazanç sahibi olanlar dört grupta toplanmıştır. Bunlar Müslüman, Gayrimüslim, Dönme, Ecnebi biçiminde gösterilmiştir (Ekinci, 1997, 185). Genelde tüm grupların, özelde ise, azınlıkların saptanması ve mal varlıklarının belirlenmesi için yapılan çalışmalarda, tek tek kişilerin ad ve adreslerinin, mal varlıklarının listelere dökülmesi sırasında ciddi yanlışlıklara düğüldüğü de görülmektedir. İşin asıl ilginç yanı, bu vergi ile ilgili çalışmaların, Mihver Devletlerinin Avrupa'daki üstünlüklerinin doruk noktasına ulaşmalarının ve Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının hemen ardından başlatılmış olmasıdır.

Varlık Vergisi Kanunu'nun 1.maddesi, verginin servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve kazançları üzerinden bir kereye özgü olmak üzere mükellefiyet tesis edildiğini belirtirken, 6.maddesi verginin miktarını açıklamaktadır. Buna göre vergi miktarı, komisyonlar tarafından belirlenecektir. Bununla birlikte asıl ciddi çalışmalar Varlık Vergisi Kanunu TBMM'nce onaylandıktan sonra gerçekleşmiştir. Bu çalışmalarda her mükellef için çeşitli vergi dairelerinden alınan raporların yanı sıra, bankalardan alınan imzasız, onaylı bilgiler, CHP il ve ilçe başkanlıklarının raporları, Milli Emniyet teşkilatı raporları ve güvenilir tüccarların beyanları, vergi matrahının belirlenmesinde temel alınmıştır. Varlık Vergisini mükelleflere uygulamak üzere,

Yasanın 7. maddesi uyarınca her il ve ilçede mülki amirlerin başkanlığında komisyonlar kurulmuştur (Güçlü,1996, 178). İl merkezlerinin büyüklüğüne göre, birden fazla komisyon kurmak mümkün olmaktadır. Örneğin İstanbul ve İzmir’de üçer komisyon oluşturulmuştur. Gayrimüslimlerden Müslümanlara oranla en az iki, en çok üç kat fazla vergi alınacağı belirlenmiştir. Müslüman grup içinde yer alan varlıklıların kazanç vergilerinin bir ile üç katı vergi ödemesi kararlaştırılırken, Ankara’dan gelen bir emirle, Gayrimüslim gruptan olanların vergisi 5-10 kat arttırılmış, Dönmelerin vergisi ise, Müslümanların vergisine oranla iki kat olarak istenmiştir (Ekinci, 1997, 186).

Bunun yanında Varlık Vergisi Kanunu’nun 11.maddesi uyarınca Komisyon kararları nihai ve kesindir. Bu kararlara karşı idari ve adli yargı organlarına dava açılamaz. Ancak bir yükümlü adına yükümlülük konusundan dolayı mükerrer vergi tespit edilirse, bunların arasından en yüksek olana uygulanarak diğerleri iptal edilir. İptal işlemi yükümlülerin başvurusu üzerine komisyonların görev yaptıkları mahallin en büyük memuru tarafından yapılır (Üsdiken, 2000, 31-32).

Varlık Vergisi alacakları vergi dairelerindeki ilan tahtalarına asılan listelerle duyurulmuştur. Böylece basında ve kamuoyunda 15 günlük süre içinde haber ve söylentiye dayanan Varlık Vergisi tahsilatı gerçeklik kazanmıştır. Vergiye yapılan itirazların Yasanın 11.maddesi uyarınca geçerli olmaması, mükelleflerin arayışlarının beklentiye dönüşme eğilimi taşıması, hükümeti harekete geçirmiş, bunun üzerine yapılan açıklamada: Vergiye yapılan itirazların tahsilatı durdurmayacağı bir kez daha tekrarlanarak, bu konuda ne kadar kararlı olduğu vurgulanmıştır. Hükümetin basını da yanına alarak almış olduğu tüm önlemlere karşın Varlık Vergisi tahsilatı beklenen gibi olmamıştır. Yasanın 12. maddesi doğrultusunda, 15 gün içinde mükelleflerin vergi tutarlarının nakden vergi dairelerine yatırılması zorunluluğu, vergi ilanından hemen sonra mükellefler arasında panik doğurmuştur. Bunun üzerine hükümet, vergi ödeme süresini 2 hafta daha uzatmak zorunda kalmıştır. Verginin 15 günlük süre içinde nakden ödenmesi zorunluluğundan doğan ve mükelleflerin para aramaları sonucu, dönemin gazetelerinde sık sık azınlık vatandaşlara ait gayrimenkul satış ilanına rastlanmaktadır. Vergi tahsili boyunca basında sık sık tahsil edilen vergi

miktarları açıklanmaktadır. Bundan çıkan sonuç; mükellefler vergi ödemekte pek istekli değildir. Bunun üzerine hükümet, mükelleflerin nakit sıkıntılarını çözümlenmek amacıyla, borcunun % 20'sini ödeyenlere devlet bankalarının kredi açacağını duyurmuştur. Mükellef emlak, emtia, senet ve tahvil üzerinden kredi alabilecektir. Başvuru yapan mükelleflerin haciz işlemleri durdurulacaktır. Bunun üzerine 15000 kişinin Emlak ve Kredi Bankasına ve 3000 kişinin de Emniyet Sandığına kredi talebinde bulunduğu, yani uygulamanın sınırlı kaldığı görülmüştür. Ayrıca uygulamada kısa vadeli olan kredilerin katlanan faizleri, karşılık gösterilen menkul ve gayrimenkullerin bankaların eline geçmesi sonucunu doğurmuştur. Hükümetin almış olduğu tüm önlemlere karşın, azınlık vatandaşlardan oluşan önemli bir kitle vergisini ödeyememiştir. Varlık Vergisi Kanunu'nun 12. maddesi uyarınca vergisini ödeyemeyenlerin borçları icra-haciz ve zorunlu çalıştırma yolu ile tahsil edilecektir (Ekinci, 1997, 189-190).

Zorunlu çalıştırma sınırlı sayıda mükellefe uygulanmıştır. Vergisini vermeyenlerin çalışacakları yerler: Deveboynu Geçidi, Van ve civarı, Erzurum Zigana Dağı, Bitlis, Elazığ, Kapdağı, Diyarbakır, Siirt ve Palu'dur. Zorunlu çalışma kamplarına yalnızca gayrimüslim vatandaşlar gönderilmiştir. Mihver ülkelerden kaçarak Türkiye'ye sığınan Yahudiler Türk vatandaşı olmamalarına karşın Müslümanların iki katı vergiye tabi tutulmuşlardır. Türkiye'nin varlık vergisi uygulamasındaki bu tutumu müttefik ülkelerde sert tepkilere yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı içinde Nazilerin toplama kamplarını çağrıştıran zorunlu çalışma uygulaması çok geçmeden yabancı basın üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Ekonomik yaşamı azınlıkların egemenliğinden kurtarıp Türklere açmak için Tek Parti Yönetimi tarafından ortaya atılan Varlık Vergisi uygulaması, Mihver Devletlerine karşı savaş veren Müttefikler karşısında Türkiye'nin itibarını iyice sarsmıştır. Varlık Vergisi Kanunu'nun ayırıcı niteliği ortaya çıkıp, tepkiler belirmeye başlayınca İngiliz uyrukluların vergilerinde büyük indirimlere gidilmiştir. Buna karşılık vergi miktarı mükellef adedi ne olursa olsun, ABD uyrukluları ise hiç Varlık Vergisi ödememişlerdir (Ekinci, 1997, 193-194).

Almanya'ya en yakın olduğu bir dönemde Türkiye'nin mali alanda uygulamaya koyduğu bu azınlık siyaseti, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Müttefiklerin ardı ardına gelen protestolarına neden olurken, Alman yenilgileri de birbiri ardına gelmeye başlamıştır. Stalingrad zaferinden sonra Türkiye üzerinde bir Sovyet tehdidinin kendini göstermesi ve izlemiş olduğu dış siyaset nedeniyle içine dūřmüř olduğu yalnızlıktan kurtulmak için, Türk Hükümeti Müttefiklere yanaşmanın önemini kavramıştı. Bu amaçla ilk önce Müttefik Devletlerle Türkiye arasında sorun olan Varlık Vergisi uygulamasından barış konferansları öncesinde vazgeçilmiştir. 17 Eylül 1943 günü Varlık Vergisi'ne ek bir yasa çıkarılmış, Varlık Vergisi Kanunu'nun 2. maddesinde belirtilmiş yükümlülerden vergilerini ödeyemeyecek hizmet erbabı ile gündelik gayri safi kazançları üzerinden kazanç vergisine tabi olanların borçlarının silinmesine Maliye Bakanı yetkili kılınmıştır (Ekinci, 1997, 231-232).

Ama asıl verginin kaldırılması türlü aşamalardan geçildikten sonra gerçekleştirildi. Önce uygulanan yaptırımlar hafifletildi. Zorunlu çalışmaya tabi tutulanların ailelerinin yanında, kendi işlerinde çalışarak borçlarını ödemeleri kararlaştırıldı. Varlık Vergisi Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması için verilen yasa tasarısı 15 Mart 1944 günü TBMM'de görüşülmeye başlandığında, Alman gerilemesi olanca hızıyla sürmekteydi. Buna bağlı olarak da Türkiye dış siyaset alanında gittikçe çıkmaza girmekte, Sovyet gerçeğinin yanı sıra yıpratıcı eleştirilere hedef olmaktadır. Varlık Vergisi'nin yürürlükten kaldırılmasına neden olarak, günün koşulları ve verginin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler gösterilmişti (Ekinci, 1997, 233). Ama gerçekte, özellikle ABD'nin tepkisine olumlu bir yanıt vermek ve Türkiye ile Batılı Demokrat devletler arasında soğuyan ilişkileri düzeltmek için bu yola gidilmişti.

5.1.3. Toprak Mahsulleri Vergisi

Milli Korunma Kanunu'nun diğer uygulamalarından biri de 1943 Haziran ayında Meclis'te kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Varlık Vergisi'yle, fiyat artışından yararlanan şehirli tüccarları hedefleyen hükümet, bu vergi ile de tarım ürünlerindeki fiyat artışlarından yararlananları hedef almaktaydı (Timur, 1997, 189-190).

Saraçoğlu Hükümeti'nin bu amaçla hazırladığı kanun tasarısı 1943 baharında Meclis'e sunuldu. Kanun tasarısına göre yaşanan ekonomik zorlukların toplumda adil bir şekilde paylaşılması amaçlanmaktaydı. Bu sebeple değeri maliyet fiyatlarının birkaç katı artan toprak ürünlerinden vergi alınacaktı. Vergi, ürünlerin hasılatının ardından doğrudan üreticiden alınacaktı. Vergi yoluyla toplanması düşünülen ürün miktarı üreticiler tarafından bildirilecekti. Bunlar, görevlendirilecek yetkililerce denetlenecekti. Ayrıca kanun tasarısında vergi oranı % 8-12 olarak belirlenmişti. Toprak Mahsulleri Vergisi, 4 Haziran 1943'de kanunlaşarak yürürlüğe kondu (Turan, 2000, 164).

Savaş koşullarının ekonomik zorlukları nedeniyle çıkarılan kanunun uygulaması başarılı olmamıştır. Çünkü sözü edilen vergi kanunu ile hedeflenen 1.200.000 ton hububatın ancak yarısı tahsil edilebilmiştir. Ancak bu verginin sonucu sadece ekonomik başarısızlık değildir. Hiç kuşkusuz bu vergi, daha sonra kabul edilecek olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile birlikte büyük toprak sahiplerini CHP'den soğutan ve DP'yi hazırlayan nedenlerden biri olacaktır (Timur, 1997, 190).

5.1.4. Ekmeğin Karneye Bağlanması

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bazı şehirlerde ekmek alımında karne sistemine geçilmiş olması, dönemin Türkiye'sinin tasvir edilmesinde kullanılan en önemli örneklerden biridir.

Milli Korunma Kanunu, uygulamada daha çok dar gelirlilerin, emekçi kesimin sıkıntıya düşmesine sebep olmuştu. Alınan tüm önlemlere karşın pahalılığın önüne geçilememiş, yer yer yiyecek ve giyecek sıkıntıları yaşanmıştı. Kentlerdeki yiyecek sıkıntısı her geçen gün büyümekteydi. Bu sorunun giderilebilmesi için 1941-1942 ürünü tahıla Toprak Mahsulleri Ofisi'nce el konulması ve ekmek yapımında buğday kullanılması kararlaştırıldı. 24 Kasım 1941'de pasta ve benzeri unlu maddelerin yapımı yasaklandı. Ancak alınan bu tedbirler yeterli olmadı. 13 Ocak 1942'de büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılmasına karar verildi. Başlangıçta çocuklara günde 175 gr, yetişkinlere 375 gr ve ağır işçilere 750 gr ekmek verilmesi kararlaştırıldı. Ancak, 1942 yılında bu uygulama büyüklere gün aşırı 150 gr ve 300 gr'a indirilmişti. 1944'te miktar yeniden artırılmış ve savaş sona erdiğinde 450 gr'a kadar çıkartılmıştı (Turan, 2000, 157).

Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfki Atay, ekmeğin karneye bağlanması konusunu değerlendirirken, dünyadan çeşitli örnekler vererek alınan bu kararın arkasında olunması gerekliliğini vurgulamaktaydı. Hatta yazar, Türkiye'nin besin bakımından bütün Avrupa kıtasının en rahat memleketi olduğunu iddia etmekteydi (Atay, 1942(b), 5).

“...Buhrandan darlıktan yokluktan gelen bir kısma değil, sadece bir düzenleme tedbiri üstündeyiz. Buğdayımızı hesapla, idare ile harcayacağız. Bütün mesele bu! Ne boşaltım (tüketim) ne de fiyat kargaşalığına meydan veremeyiz. Halkımızı, ordumuzu besledikten başka, bu harbin bilinmez, tahmin edilmez şaşkıncularını önlemek, karşılamak için hele yiyecekte, son derece hazırlıkla bulunacağız. Bu günden yarına değil bu yıldan gelecek yıla ekmeğimizi düşüneceğiz. Halk bunun için, doyum ihtiyacından değil, alabildiğine alıp istediği gibi harcamak serbestliğinden fedakarlıkta bulunacaktır.

“Her şeyden önce sabır ve disiplin öğreneceğiz. Kartlarımızla fırınlar önüne gittiğimizde, daha evvel gelmiş olanların arkasına takılacağız. İtişip kakışmayacağız. Kartımızın bize verdiği haktan ötesini, fazlasını aramayacağız. Hile yollarına sapmayacağız. Kendimizin sızlanmak, mırıldanmak değil, bu tedbirlerin sırrını bilmeyenleri, anlamayanları akıl ve insaf yoluna sevk edeceğiz.

“Herkes kendine şu suali sormalıdır: Harbe girmeksizin bu tüyler ürpertici faciayı atlatmak, hazır ve kuvvetli tutumlu ve itaatli olmaya bağlı ise, ucuz mu yoksa pahalı mıdır? Çektiğimiz bir sıkıntı da olsa, bu sıkıntı barışımızın, emniyet ve rahatımızın vergisidir. O bin kat daha ağırlaşsa, harbin bizden isteyeceği yanında hiçbir şeydir. Şuurumuzu uyuşukluğa düşmekten koruyarak, bir vatan vazifesi yapmakta olmak duygusu ve gururu ile devlet tedbirlerine uyalım.”

Atay'ın yukarıda ortaya koyduğu düşüncelerinden de net şekilde anlaşıldığı gibi, ekmeğin karneye bağlanması kararına Ulus Gazetesi tam destek vermektedir. Ancak esas önemli ve ilginç olanı, yazarın okurlara ekmek alım sırasında ne yapılması gerektiğini ayrıntılarıyla anlatmasıdır. Bu uygulamada CHP yönetimi karşıtlarının partiyi komünistlik ile suçlamalarında kullanılan temel sav aracı olacaktır.

5.1.5. Krom İhracatı

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin ihracat kalemlerinden en önemlisi krom madeniydi. Türkiye savaş endüstrisinde kullanılan stratejik öneme sahip bu madenin

dünyadaki sayılı üreticilerindendi. Bundan dolayı İngiltere ile Almanya, Türk kromunu elde etmek için önemli bir mücadele vereceklerdi. 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz İttifak Antlaşması'nın ardından Türk kromunun ihracatı konusunda görüşmelere başlayacaklardı. İngiltere bu cevheri uzun vadeli bir antlaşma yaparak bağlamak istiyordu. Ancak Türk tarafı buna yanaşmıyor, antlaşmanın iki yıldan fazla olmasını istemiyordu (Deringil, 2007, 157).

8 Ocak 1940'da Türkiye ile İngiltere arasında krom ihracatı üzerine antlaşmaya varıldı. İki yıl geçerliliği olan antlaşmaya göre Türkiye, İngiltere'ye düşman olan bir devlete krom satışında bulunmayacaktı (Kurat, 1961, 101).

1941 yılına gelindiğinde, Almanya Türk kromuna ihtiyaç duymaya başladı. Bu sebepten dolayı, Almanlar, Türkiye'ye çeşitli ticaret heyetleri göndererek krom satışı konusunda ikna girişimlerinde bulundular. Önceleri umduklarını elde edemediler. 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra Alman baskısının artması sonucu Türkiye Almanya ile, 9 Ekim 1941'de 100 milyon liralık antlaşmayı imzalıyordu. Ancak Türkiye 1942 yılının sonuna kadar kromu İngiltere'ye vermeyi taahhüt etmişti. Buna göre Almanya yalnız 1943 ve 1944 yıllarında 90 bin ton krom ve bunun yanında diğer bazı madenler alacaktı. Almanya da buna karşılık Türkiye'ye çelik ve savaş malzemesi verecekti (Gönlübol, 1982, 156).

Türk-Alman Ekonomik Antlaşması Müttefik ve Müttefik yanlısı çevrelerde özellikle ABD'de sert tepki ile karşılandı (Deringil, 2007, 159). Ancak oluşan tepkiler, Türkiye'nin stratejik konumundan dolayı uzun sürmeyecekti. Müttefikler Türkiye'yi kaybetmek istemiyorlardı. 4 Aralık 1941'de ABD Başkanı Roosevelt, Türkiye'nin savunmasının, Amerika'nın çıkarları bakımından önemli olduğu gerekçesiyle, 1942 yılında "Ödünç Verme ve Kiralama" (Lend and Lease) kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yardım yapacağını ilan etmiştir (Gönlübol, 1982, 160).

1944 yılında krom konusu yeniden gündeme geldi. Bu döneme kadar Türkiye Almanya'ya 1943'de 13.564 ton, 1944'de 56.649 ton krom ihraç etmiştir (Kurat, 1961, 102). Almanya'nın yenilgisinin yaklaştığı günlerde Mart 1944'de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye Almanya'ya yapılan krom ihracatını durdurması konusunda baskı yapmaya başladılar. Bu baskılar, 19 Nisan 1944'de, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri büyük etkilerinin, Dışişleri Bakanı Numan

Menemencioğlu'na Türkiye'nin Almanya'ya krom satışının durdurulmasını talep eden bir nota vermeleriyle doruk noktasına ulaştı (Deringil, 2007, 234-235).

Türkiye, bu istekleri geri eviremeyecekti. 21 Nisan 1944 akşamı itibariyle Almanya'ya krom ihracatı durduruldu:

5.2 Savaş Koşullarının Yarattığı Toplumsal ve Kültürel Gelişmeler

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı koşullarının Türkiye'de yol açtığı toplumsal ve kültürel etkiler irdelenmiştir.

5.2.1 Turancı Akımlar

Almanya, Türkiye'yi "Mihver" devletlerinin yanında savaşa çekebilmek ve askeri, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda etkileyebilmek amacıyla geniş ölçüde propaganda çalışmalarına yönelmiştir. Alman Dışışleri, Türk basınını Alman yanlısı yayın yapmaları ve Alman karşıtı tutumları değiştirmek için, Türk hkmetine başvurarak bu yönde önlemler alınması isteğini iletmesi yolunda Ankara'daki Büyükelçisi Von Papen'e emir vermiştir (Ekinci, 1997, 208-209). Günlük gazeteler, Almanya'nın ve hükümetin güdümü ve denetimi altında halkı etkileyip bir kamuoyu oluşturmaya çalışırken, ülkedeki güçlü bir düşünce akımını da göz ardı etmemek gerekir. Bu akım Türkçülük ve Turancılık düşüncesidir. Türkçülük ya da Turancılık olarak adlandırılan Pan Trkist akım, Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'n Osmanlı yönetimince Anadolu'da köreltilmiş olan Türk varlık ve bilincini yükseltmek ve Ulus devletin temel unsuru yapmak için izlemiş olduğu kültür ve eğitim siyasaları ile Türk aydınları ve CHP'nin içinde güçlenerek varlığını sürdürdü. Atatürk döneminde başlayarak Milli Şef İsmet İnönü'nün yönettiği İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'de Türkçü ve Turancı düşüncenin  önde gelen adı; Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan'dır (Weisband, 2000, 33-35).

Her  Türkçü düşünce adamı İkinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak kendi çıkardıkları ya da diğer dergilerde Türk Dünyası ile ilgili düşüncelerini yaymaya ve kendilerine inanan bir yandaş kitlesi yaratmaya çalışmışlardır.

Türkçülük ve Turancılık, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, özellikle Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından önce küçük elit bir grubun kültürel bir akımı olarak kendini göstermektedir. Bununla beraber Türkçü ve Turancı düşünceye gönül verenler arasında Türk dünyasının birlik ve beraberliğini dilemek dışında bir düşünce ve eylem birliği içinde olduklarını söylemek oldukça güçtür. 1941 yılından sonra sayıları gittikçe çoğalan dergilerin etrafında toplanan Türkçüler, Milliyetçilik ideolojisini değişik biçimde yorumlamakta, bazen de bu konuda birbirlerini eleştiren yayınlara yer vermektedirler. Hükümet günlük basın üzerinde baskıcı denetimini sürdürürken bu dergilere daha hoşgörülü davranmaktadır. Türkçü ve Turancı akım üzerinde Alman tahrikinin etkin bir rolü olduğunda kimi yazarlar görüş birliği içindedir. Bu yazarlara göre; Türkçü ve Turancıların Haziran 1941'den başlayarak canlanmasında, Almanya'nın bu akımı kendi çıkarları uğruna kullanma için desteklemesinin etkisi olmuştur. Yine bu görüşe göre; Almanya'nın amacı Turancı eylemleri güçlendirip, hem Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Türkler yanında savaşa sokmak; hem de Türkiye'de umut ve kamuoyu yaratıp, Türk Hükümeti'ne, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa girmek konusunda karar aldırmasıdır (Ekinci, 1997 , 216-217). Milli Şef İsmet İnönü kendisinde kemikleşmiş bulunan, tarihe mal olmuş aşırı temkinli yapısı nedeniyle bu dönemde Turancı düşünceye ve çevrelere bir yakınlık göstermemiştir. Ancak onlardan tümünden de uzaklaşmadığı gerçektir. İnönü, bu konuda tutumunu tam ortaya koyabilmek için, Alman-Rus Savaşı'nın kesin sonucunu görmek istemiş, bir anlamda koşulların oluşmasını beklemiştir. Basın üzerinde her türlü denetleme ve yönlendirme olanağına sahip olan iktidarın Türkçü-Turancı yayınlara uzun süre ses çıkarmamasının ve hoşgörülü davranmış olmasının hiç kuşkusuz Müttefik devletler üzerinde olumsuz izler bırakmış olduğu gerçektir. Türk Hükümeti, daha sonra bu akımların doğuracağı tehlikelerin farkına varacak, bu konuda sert önlemler alma gereğini duyacaktır (Weisband, 2000, 40-51).

1943 yılının başlarından sonra tüm cephelerde Sovyetler Birliği'nin üstünlüğü ele alması, İngiltere ve ABD'nin yanında saygınlığının artması, Türk Hükümeti'nde Türkçü ve Turancı akımın başta Sovyetler olmak üzere tüm müttefiklerde tahrik yaratan bir unsur olacağı düşüncesinin doğmasına yol açmıştı. Bu nedenle 1943 yılının bahar aylarından başlayarak Türkçü ve Turancılar ilk kez

basında ve kamu oyunda geniş çapta tartışılmaya başlanmıştı. Türkçü ve Turancı kesime basın ve kamuoyundaki saldırılar aralıksız sürerken, bu akımın önderlerinden Reha Oğuz Türkkan da kendi yayınlamış olduğu bir broşürle saldırıya geçmiş, onu Nihal Atsız izlemiştir. Bu sırada önemli bir gelişme olmuş, Türkçü ve Turancı akımın en önemli simalarından olan Nihal Atsız, Hükümetin bu kesime karşı harekete geçmek için beklemiş olduğu büyük fırsatı vermişti. Atsız, Orhun dergisinde biri 1 Mart 1944'te, diğeri 1 Nisan 1944'te olmak üzere Başbakan Saraçoğlu'na seslenen iki açık mektup yayınlamıştı. Bu mektuplarda CHP hedef alınıyor ve parti aile ve Türk milliyetçiliği düşmanlığı yapmakla suçlanıyordu (Ekinci, 1997, 35-38). Atsız, bu mektupların ilkinde solcu üniversitelileri eleştiriyor, ikincisinde ise komünist olduklarını söylediği bazı yazar ve aydınların devletin üst düzey yöneticileri tarafından korunduklarını, önemli makamlara getirildiğini iddia ediyordu. İddiaları kanıtlamak için verdiği ilk örnek kişi de öğretmen-yazar Sabahattin Ali'ydi. Hedef gösterilen Sabahattin Ali ise buna karşılık Atsız aleyhine hakaret davası açtı (Cumhuriyet'in 75'inci Yılı-1923-53, 1999, 207). Bu amaçla tartışma mahkemelere taşınmış oldu.

Dava görülürken 1944 Nisanında Ankara Adliye Binası, çoğunluğu Siyasal Bilgiler Okulu öğrencilerinin oluşturduğu bir grup genç tarafından basıldı. Atsız'ı desteklemek için yapılan bu eyleme hükümetin tepkisi sert oldu.

Nihal Atsız'la birlikte çok sayıda Turancının tutuklanmasının ardından 18 Mayıs 1944'te Bakanlar Kurulu İçişleri Bakanlığının Türkçü ve Turancılara karşı aldığı önlemleri onayladı. Sonunda 19 Mayıs 1944 günü tüm gazetelerde, gizli bir Turancı örgütün ortaya çıkarıldığı ve geniş tutuklamaların olduğu haberleri yer aldı. Aynı gün 19 Mayıs törenlerinde İsmet İnönü, Türk gençliğine yönelik söylevinde Türk-Sovyet dostluğunu ön plana çıkararak bir konuşma yaptı (Weisband, 2000, 39-40). İnönü'nün olayı bu kadar büyütmekten amacı, tüm dünyanın dikkatini çekmek, Türkçü ve Turancıların nasıl ezildiklerini tüm müttefiklere göstermekti. Ne var ki, İnönü'nün bu yolla Sovyetleri yatıştırma çabası başarısızlığa uğradı. Sovyetler Türkiye'de, Turancıların yargılanmalarını maskaraca bir oyun olarak nitelendirmekteydi (Ekinci, 1997, 240). Dışardan nasıl görünürse görünsün içeride iktidara sahip olan tek parti içinde bile yer bulan Turancı akımlar ileride Türk

toplumu içinde yer alacak bir siyasi düşüncenin (ırk milliyetçiliğın) dayanağını oluşturmuştur.

5.2.2. Köy Enstitüleri

İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinde en önemli toplumsal atılımlardan biri kuşkusuz Köy Enstitüleri Projesi'nin uygulanmasıydı. Bu projeye çok kısa bir süre içinde çok sayıda köy öğretmeni yetiştirmek ve kırsal kesimde ilköğretim sorununu, devlet bütçesine büyük yük getirmeden çözmek amaçlanıyordu. Köylülerin emeğine dayanarak inşa edilecek öğretmen okullarında, yine çok sayıda köy kökenli öğretim elemanı yetiştirilecekti. Kentte yetişenlerin aksine köy öğretmenleri köylerle daha çabuk ve etkili biçimde bütünleşebilecek ve köy koşullarında daha verimli eğitim verebileceklerdi (Koçak, 1997, 119).

Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve ilköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un ortaya koydukları projeye göre Köy Enstitüleri'ne, 5 yıllık ilkokulları bitirmiş, sağlıklı ve yetenekli köy çocukları seçilerek alınacaktı. Öğretmen olacaklar için öğretim süresi 5 yıldır. Öğretmen olarak mezun olanlar, atandıkları köylerde her türlü öğretim yapılabilmesi için örnek tarla, bağ bahçe ve atölyeler oluşturacaklar ve buralarda köylülere her alanda rehberlik edeceklerdi (Turan, 2000, 196).

1942-1943 eğitim ve öğretim yılında Köy Enstitüleri'ne öğretmen, bölge okullarına yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi ve kesim müfettişi yetiştirmek amacıyla Hasanoğlan Köy Enstitüsü içerisinde Yüksek Köy Enstitüsü açılmıştır (Çıkar, 1997, 91).

Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1942 tarihinde Köy Enstitüleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından bu projeye tam destek vermekteydi. Ulus'a göre Köy Enstitüleri Refik Saydam Hükümeti'nin büyük ve şerefli bir eseri olduğu kadar, ulusal kalkınma atağının başlıca dönüm noktalarından biriydi. Projenin başarılı olması durumunda Türkiye, hayallerdeki mutlu, kuvvetli, zengin ve Batılı ülke olmak yolunda tüm sorunlarını çözecekti. Köy Enstitüleri'nin kurulmasının gerekliliği Falih Rıfkı Atay tarafından ise şöyle ifade ediliyordu (Atay, 1942(c), 1):

“Yedi ile on altı yaş arası 3.000.000 çocuğumuz var. Bunlardan şehirde oturanların yüzde 80’ini, köyde yaşayanların en çok yüzde 25’ini okutuyoruz. Bu okutma, bizim tasavvur ettiğimiz terbiye demek de değildir. Faydalarını inkar etmemekle beraber, köy mekteplerimizden memnun değiliz. Bilhassa az nüfuslu köyler için eğitmen usulü, ameli ve hayırlı olmuştur. Bu müesseselerden istifade etmekte devam edeceğiz. Fakat nihayet köy çocuklarını yüzde 100 ve istediğimiz gibi terbiye etmek çaresini arayıp bulmak önemlidir.”

Yukarıda alıntı yaptığımız makalenin yayınlandığı günün hemen ertesi günü “Türk Köyünün Büyük Zaferi” başlıklı yazıda, Köy Enstitüleri’nin nerede kurulacağı ve hangi derslerin verileceği ayrıntılarıyla belirtiliyordu. Enstitülerde okutulacak olan dersleri değerlendirirken hazırlanan ders programı övülmekteydi. Ulus’un aktardığına göre bu program oluşturulurken köyün bütün özel şartları düşünülmüştü. Yetiştirilecek öğretmenlerin basit alışılmış bilimsel derslerle değil köy için gerekli olan bilgilerle eğitilmesi sağlanacaktı. Ayrıca uygulamalı eğitime de çok önem veriliyordu.

Programa göre Enstitü öğrencilerine ilk üç yılda ziraat, sanat dersleriyle uygulamalı bilgiler verilecekti. Ziraat dersleri arasında tarla ziraati, bağcılık, bahçecilik, sebzeçilik, arıcılık, tavukçuluk gibi dersler okutulacaktı. Sanat dersleri olarak yapıcılık, dülgerlik, demircilik, halıcılık, nakış dersleri, fotoğrafçılık öğretilenecekti. Ayrıca matematik, tabiat bilgisi, Türkçe, İngilizce, müzik, kooperatifçilik, çocuk bakımı, kızlar için ev idaresi, tarih ve coğrafya dersleri verilecekti. Fakat tüm bu dersler tarlada ve uygulamalı olarak yapılacaktı. Enstitülerin dördüncü ve beşinci sınıflarında ise yukarıdaki derslere ek olarak öğretmenlik mesleğini ilgilendiren eğitim dersleri ve psikoloji dersleri verilecekti (Küçüka, 1940, 1).

Görüldüğü üzere bugün bile çözülemeyen mesleki eğitim sorununu çözebilecek ve köyden kente göçü büyük ölçüde önleyebilecek Köy Enstitüleri buluşu savaşın karmaşık yıllarında uygulanmaya başlanmıştı. Ancak Türkiye’de bilimsel tabana dayalı bütün güzel ve yararlı uygulamalar gibi bu buluş da siyasetin iktidarı ele geçirme kavgalarına kurban edilecektir.

5.2.3. Türkçe'nin Sadeleştirilmesi Çabaları

İkinci Dünya Savaşı dönemi yayınlanan Ulus Gazeteleri'ne baktığımızda Türkçe'nin oldukça sade bir şekilde kullanıldığına tanık oluyorduk. Ulus Gazetesi, CHP'nin yayın organı olması dolayısıyla Türk Devrimi'nin her aşamasında, devrimin niteliklerini övmüş ve kamuoyunda devrimin benimsenmesi için çaba göstermişti. Dil Devrimi'ni de desteklemişti. Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün emriyle 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruluncaya kadar dil planlaması, özellikle sözcüklendirme ve dili işleme alanındaki genişleme ile ilgili çalışmalar yapan, Dil Encümeni üyesiydi (İmer, 2001, 64).

Bu dönemde Türkçe henüz resmi dairelere, mahkemelere girmemişti. Hukuk dilinin sadeleşmemiş olması iş hayatını dil bakımından ikiye bölüyordu. Örneğin gündelik dildeki "suçlu" kelimesi, mahkemede "mücrim" olarak kullanılıyor; "bina vergisi", vergi dairelerinde "musakkafat resmi" olarak isimlendiriliyordu. Önce ana kanun olan "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" sadeleştirilecekti. 1942'de Anayasa'nın dilinin sadeleşmesi için bir girişimde bulunulmuştu. Bu amaçla kurulan meclis komisyonlarında hazırlanan tasarılar, yetkililerin görüşlerine sunulmuşsa da bir sonuç alınamamıştı. Ancak nihayet CHP Meclis Grubu, 14 Kasım 1944 tarihinde yaptığı toplantıda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu dil bakımından incelemek üzere yeni bir komisyon kurulmasına karar verdi. Kurulan komisyonun hazırladığı Anayasa'nın dilinin sadeleştirilmesi tasarısı 10 Ocak 1945 tarihinde Meclis tarafından kabul edildi. Böylece devlet dili Türkçeleşmiş oluyordu (Levend, 1960, 448-449).

Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, Anayasanın Türkçeleşmesi ardından yaptığı yorumda bu değişikliği desteklemekteydi (Atay, 1945, 3).

"Melez bir dil üstünde kültür hürriyeti nasıl kurulabilir ve gelişebilir? Biz bu soruya çoktan cevap vermiştik ve dilde de kendi kendimize kavuşma yolunda idik. Fakat kaynaklarımız iyice aranıp taranmadıkça köklerimiz ve eklerimiz üstünde gereği gibi uğraşmadıkça derinleştirmelerimiz ve incelemelerimiz az çok kararlılık bulmadıkça, "Teşkilat-i Esasiye"yi bir ilk demeler konusu kılmak doğru değildi.

Biz Türkçeciler, halk diline yaklaşan, hatta dilden atılması bir kavram boşluğu yaratan yabancı kelimenin basmakalıp düşmanı değiliz. Bütün kökleri özleştirme ve klişelerden ayıklama, hiçbir dilde istenip aranmamıştır.

Görüldüğü gibi Atay Anayasa'nın sadeleşmesini çok yerinde buluyordu. Türkçe içinde yer alan ve benimsenen yabancı kelimelerin dilden çıkartılarak yerlerinin yapay şekilde doldurulmasına karşı olduğunu söyleyerek gerçekçi bir tutum sergilemekteydi.

5.2.4. Gazetelere Sansür Uygulanması ve Kapatılması

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Basını genel olarak hükümetin çizgisinde yayın yapmıştı. Bu dönemde çeşitli küçük farklarla birbirinden ayrılan gazetelerdeki düşüncelerin değiştirilip değiştirilmemesi yine hükümetin elindeydi. Bir yandan hükümetin bir yandan sıkıyönetimin elinde olan gazeteleri kapatma yetkisi bu amaçla zaman zaman kullanılıyordu. Bu dönemde kapatılan gazete ve dergiler çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge:7 Savaş Sırasında Türkiye'de Yayınlanan Ulusal Gazetelere Uygulanan Kapatma Cezaları

Gazetenin veya Derginin Adı	Toplam Kapanma Süresi	Kapatma Sayısı	Kapatma Makamı
Cumhuriyet	5 ay 9 gün	5	3 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Tan	2 ay 13 gün	7	4 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Vatan	7 ay 24 gün	9	5 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
Tasvir-i Efkâr	3 ay	8	4 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
Vakit	2 gün	2	1 kez hükümet 1 kez sıkıyönetim
Yeni Sabah	6 gün	3	1 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Akbaba	47 gün	4	1 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Son Posta	11 gün	4	4 kez hükümet
Haber	10 gün	2	2 kez sıkıyönetim

Kaynak: Koçak, 1986, 138-139

Bu tabloda görüldüğü gibi, dönemin en önemli basın kuruluşlarının neredeyse tümü kapatma cezalarına muhatap olmuşlardır. O günlerde sansürden kurtulmak için

çok dikkatli hareket etmek gerekiyordu. Metin Toker, 1943 yılında, çalışmaya başladığı Cumhuriyet Gazetesi'nde, devletin gazetelere getirdiği yasaklar hakkında gelen kararların bir dosyada saklandığını söylemektedir. Bu dosyada, "hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar ne yapılması gerektiği yer almaktadır (Toker, 1990, 21).

Bu dönemde Ulus Gazetesi CHP'nin yayın organı olması nedeniyle kapatma cezasına çarptırılmamıştı. Zaten gazete, içten içe bir oto sansür ortamı içinde etkinlik gösteriyordu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu dönemi içeren Ulus Gazetesi koleksiyonları incelendiğinde basında yaşanmakta olan sansür uygulamalarına dair ne bir haber ne de yoruma rastlanmaktadır. Bu durumu Ulus'un yayın politikası olarak görmek gerekir.

5.2.5. Parti İçi Oluşumlar ve Yönetime Karşı Görüşler

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün ardılı olarak 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmişti. İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen aynı günü Celal Bayar Başbakanlık görevinden alınmayarak yeniden atanmıştı. Ancak Bayar, başbakanlıktan 25 Ocak 1939'da çekiliyordu. Zaten İnönü ile Bayar'ın siyasi görüşleri arasında geçmişten kalma bir farklılık olduğu ve bu ikilinin uzun süre bir arada çalışamayacakları bir gerçektir. Bayar'ın ardından bu göreve Refik Saydam getirildi. Refik Saydam'ın hükümetin başına getirilmesiyle Milli Şef kabineleri dönemi başlamış oluyordu. Bu dönemde İnönü'nün yönlendirmeleri hükümetin tüm yaptırım ve kararlarında başlıca etkenlerden biri haline gelecekti. Öncelikle dış politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında Çankaya'nın yönlendirmeleri olduğu şüphesizdi (Turan, 2000, 146).

7 Temmuz 1942'de Refik Saydam'ın ani ölümü üzerine Sükrü Saraçoğlu Başbakanlık görevini üstlenecekti. İkinci Dünya Savaşı, Saydam ve Saraçoğlu kabinelerinin Türkiye'yi yönettiği döneme rastlamıştı.

Refik Saydam, hükümet programını 27 Ocak 1939'da TBMM'ye sundu. Oldukça kısa tutulmuş olan programda, CHP programının esas alınacağı

vurgulanırken devrimin uygulanmasına özen gösterileceğinin altı çizilmişti. Bu arada bundan böyle Devletçilik uygulamasında önceliklerin saptanacağı ve koşulların el verdiği sürece de devletin denetimlerinin güçlenmesine çalışılacağı belirtiliyordu. Refik Saydam Hükümeti'nin “devletçi” bir yapısının olduğu hükümet programından net biçimde gözlenebildiği gibi uygulamalardan da anlaşılabilir. Hükümetin ilk icraatlarından biri 28 Ocak 1939'da İstanbul Tramvay Şirketi'nin 1.570.000 TL'ye satın alınarak devletleştirilmesidir. Bu uygulama daha sonra çıkartılacak olan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi yasalar Devletçiliğin etkisini açık şekilde göstermektedir (Turan, 2000, 142).

Refik Saydam hükümetinin en büyük problemi iâşe işleri ve ekonomik sıkıntılar olarak göze çarpmaktaydı (Aydemir, 1968, C. II, 202) Yeni hükümetin ilk icraatlarından bir diğeri de seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasıydı. Saydam, CHP'nin yapılması kararlaştırılan yeni seçimlerde başarılı olacağından emindi. Bu güven aynı zamanda Refik Saydam Hükümeti'ne de bir nevi güven oyu niteliğindediydi (Atay, 1939, 3).

26 Mart tarihinde yapılan seçimler sonrası Refik Saydam yeniden kabineyi kurmakla görevlendirilecekti. Falih Rıfkı Atay, seçimleri ve hükümeti değerlendirdiği yazısında Refik Saydam Hükümeti'nin kendisinden beklenildiği gibi yeni devrin en önemli hazırlığını bitirmiş olduğu görüşündeydi. Bundan sonra ulusal güven ortamının tam olarak yansıdığı bir Meclis'in kurulduğu söylenmekteydi. Bu tarihten sonra hükümetin amaçlarının büyük bir hızla “cihazlanmak, sanayi hareketimizi tamamlamak, diğeri taraftan sanayimizden hammaddesini veren ve pazarını teşkil eden Türk köylüsünün kalkınma davasını tanzim etmek ve ancak onlara istinat edecek ve tâkati onlarla artacak olan Türkiye'nin güvenliğini tam sağlayabilecek hale getirmek” olması gerektiğini vurguluyordu.

7 Temmuz 1942'de Refik Saydam İstanbul'da vefat etti. Bu dönemde Türkiye'nin herhangi bir aksama ve duraklamaya hiç sabrı yoktu. Hiç vakit kaybetmeden Şükrü Saraçoğlu, Refik Saydam'ın boşluğunu doldurmakla görevlendirilecekti. 9 Temmuz 1942'de Şükrü Saraçoğlu, kabineyi kurmakla

görevlendirilince doğal olarak İkinci Dünya Savaşı döneminde yürütülen dengeli dış politikanın hiçbir koşulda zaafa düşmeyeceğini tüm dünyaya göstermek gerekiyordu. 29 Mayıs 1939'da Ankara'da toplanan CHP'nin V. Büyük Kurultayı'nda parti nizamnamesi ile ilgili olarak yapılan en önemli değişiklik, parti içinde "Müstakil Grup" adı verilen bir yapının oluşturulmasıydı. Bu sayede, partinin ve hükümetin geliştirdiği politikaların kontrol edilmesi amaçlanmaktaydı. Buna göre CHP milletvekilleri arasından Kurultayın seçeceği 21 kişilik bir grup, mecliste bağımsız bir kimlik taşıyacaktı. CHP Meclis Grubu toplantılarına, görüş bildirme ve oy kullanma hakkı olmaksızın katılabilecekti. Müstakil Grup'un başkanı ise CHP Değişmez Genel Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü olacaktı. Başkan Vekilliğine ise İnönü tarafından kendisini temsil etmesi için bir grup üyesi atanacaktı (Koçak, 1997, 127).

Hiçbir konuda hükümetlere karşı bir tutum içinde görülmeyen Müstakil Grup, hükümetlerin her yaptığı icraatı desteklemiştir. Hatta Müstakil Grup üyeleri, CHP'nin gizli Meclis Grupları'nda ne partinin uygulamaları ne de hükümetin icraatları hakkında yapılan tartışmalarda dahi hiçbir şekilde eleştiride bulunmamışlardır (Koçak, 1997, 127).

Bu sebeplerden dolayı Müstakil Grup, hiçbir zaman bir "muhalefet organı" olarak görülmemiştir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki Avrupa'da "tek parti, tek sef" sistemlerinin pek revaçta olduğu ve bunun Türk siyasi sistemine uygun görüldüğü bir zamanda Türkiye'de yine de örgütlü bir muhalefet fikri terk edilmemiştir. Nitekim Saraçoğlu Hükümeti sırasında Celal Bayar'a CHP Grup Başkan Vekilliği teklif edilince, Bayar bu görevi reddederek Müstakil Grup'un başına geçebileceğini söyleyecektir (Timur, 1994, 11).

CHP içinde muhalefetin olgunlaşması sürecine baktığımızda öncelikle Celal Bayar'dan söz etmek gerekir.

Celal Bayar, 1939 yılı başında Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra CHP ve TBMM içinde herhangi bir görev almamış, sadece VI. ve VII. dönemlerde İzmir Milletvekili olarak siyasi yaşamını sürdürmüştü. Bayar'ın bu dönemde meclis toplantılarına ve oylamalarına düzenli olarak katılmadığı görülür. Bu tavırlarından Bayar'ın yönetime karşı eleştirel bir tutum içinde olduğu anlaşılıyordu. Parti içi

muhalefetin ilk sinyallerini Celal Bayar verirken, 1944 Mart ayında CHP Meclis Grubu'nda Saraçoğlu Hükümeti için yapılan güven oylamasında, hükümete 251'e karşı 57 red oyu verilecekti. Hiç kuşkusuz bu gelişmeye kadar CHP Meclis Grubu'ndaki oylamalarda zaman zaman red oyu verildiği bilinen bir gerçektir, ancak bu kez oylamaların önemi hem gizli yapılmasında, hem de 57 gibi ciddi bir sayıda güvensizlik oyu verilmesindeydi (Koçak, 1997, 132-133).

Parti içi muhalefet 1945'in ortalarına doğru ise iyice su üstüne çıkacaktı. 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmeleri Meclis'te şiddetli bir muhalefetin ortaya çıktığını gösterecekti. Başta Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi milletvekilleri yaptıkları konuşmalarda hükümeti sert şekilde eleştirmişlerdi. Eleştiriler, her şeyden önce, bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin zor durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği üzerinde yoğunlaşıyordu. 29 Mayıs 1945'te bütçenin Meclis'te oylanmasında 368 oya karşılık 5 red oyu kullanılacaktı. Bu beş muhalif, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tı (Eroğul, 1998, 27-28).

CHP'de yaşanan bu muhalefet hareketinin altında esas olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısına karşı tepki vardı. Hükümet, çıkartılacak bu kanun ile ülkedeki toprak dağılımında görülen adaletsizlikleri alınacak tedbirler ile önlemeyi amaçlıyordu. Buna göre hiç kimsenin beş bin dönümden fazla arazisi bulunmayacak, bu limitin üstündeki topraklar kamulaştırılacaktı. Bu sayede toprağı olmayan köylüye bu araziler dağıtılabilecekti. Ayrıca çiftçiyi kalkındırmak ve sosyal adaleti sağlamak da amaçlanıyordu (Toker, 1990, 58).

Muhalif kesim özellikle toprak ağalarının çıkarlarına aykırı olan bu kanunun çıkması taraftarı değillerdi. Çeşitli girişimlerle bu kanuna muhalefet ediyorlardı. Ancak kanunun çıkmasına engel olamayacaklardı. Bunun üzerine dört muhalif milletvekili, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen bir önergeyi CHP Grubu'na veriyorlardı (Eroğul, 1998, 29).

7 Haziran 1945 tarihinde verilen önergeye göre üç istek yer alıyordu (Topuz, Ünsal, 1975, 136):

(1) Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin (denetiminin) anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerini alması,

(2) Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-i Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikle kullanılabilmesi imkanlarının sağlanması,

(3) Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni tanzimi.”

Dörtlü Takrir, 11 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu'nda görüşülüp reddedildi. Bu toplantıda İnönü'nün Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi için zamanın geldiği ve ikinci partinin Celal Bayar ve yandaşları tarafından kurulması gerektiği görüşünü ortaya koyduğu ileri sürülmektedir (Timur, 1994, 14).

6. SAVAŞ SONRASI DÜNYA'DAKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE TÜRKİYE'NİN KONUMU

Bu bölümde İkinci Dünya Şavaşı sonrası Dünya'daki siyasal ve toplumsal oluşumlar ile Türkiye'nin bu oluşumlar içerisindeki yeri açıklanacaktır.

6.1 İkinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Oluşan Uluslararası Ortam

ABD'nin, Uzakdoğu ve Avrupa'da ağırlığını koyması ile dengesini Müttefiklerden yana koyan, Sovyetlerin, Almanların içlerine doğru ilerlemeleri ve Japonya'ya atılan atom bombaları ile sonu görünen İkinci Dünya Savaşı, önce Almanların 7 Mayıs 1945'te Paris yakınlarında bir kent olan Reims'te bulunan Müttefikler Karargahı'nda, daha sonra da Japonya'nın, 2 Eylül 1945'te Tokyo Koyu'nda Missouri Zirhlisi'nde, tıpkı müttefiki Almanya gibi kayıtsız şartsız teslim olduğunun belgesini imzalaması üzerine sona ermişti (Armaoğlu, 1991, 402).

İnsanlık tarihinin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olan İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, birincisi ile karşılaştırılmayacak kadar yıkıcı etki yaratmıştı (Armaoğlu, 1991, 402). Birinci Dünya Savaşı'na toplam nüfusu 1,5 milyar olan 36 ülke katılırken, ikincisine toplam 1.7 milyar nüfuslu 61 devlet katılmıştır. Birincisinde askeri hareket dört milyon kilometrekarelik bir alana yayılmışken, ikincisinde tam 22 milyon kilometrekareyi kapsamıştır. Birincisinde 70 milyon insan silah altına alınmışken, bu rakam ikincisinde 110 milyona çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ölü sayısı 10 milyonken, ikincisinde 32 milyon ölü ve 35 milyon da yaralı vardır (Ataöv, 1969, 1).

İkinci Dünya Savaşı'nın başrol oyuncularının savaş sonunda sahip oldukları ekonomiyi ve iş gücü durumunu ortaya koymak, uluslararası ilişkilerin nasıl şekillendiğini açıklamaya yardımcı olacaktır. Çünkü uluslararası ilişkilerin esas belirleyicisi ülkelerin ekonomik güçleridir. Savaş boyunca ülkelerin askeri, sosyal, siyasi ve ekonomik bütün dengeleri bozulurken Amerika'nın savaştan her yönü ile daha da güçlenerek çıkması dikkat çekicidir.

Amerika; savaşın yakıcı ve yıkıcı etkisini kendi topraklarında yaşamamış bir ülke olarak 1945'li yıllara gelindiğinde, o ana kadar görülmemiş derecede güçlü bir ülke görünümüne bürünmüştür. Savaş harcamalarındaki çok büyük artış yüzünden, ülkenin GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'sı 1939 yılı sabit dolar hesabı ile 88,6 milyar dolardan 1945 yılına gelindiğinde 135 milyar dolara ve cari dolar hesabı ile çok daha yüksek bir rakama (220 milyar dolar) ulaşmıştır. Ekonomiye bir düzen getirilmiş, savaşa kadar yetersiz kullanılan kaynaklar ve insan gücünden, özellikle atıl kadın işçi gizil gücünden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Savaş sırasında ülkedeki üretim donanımı % 50, fiziksel mal verimi de % 50 den fazla artmıştı. 1940-44 yıllarında her yıl sanayideki genişleme % 15 seviyesinde artmıştı ki bu görülmemiş bir rakamdı. Savaş sanayisinin bir sonucu gibi algılanabilecek bu büyüme, savaş dışı sanayiye de yansımış böylece savaşa katılan öbür ülkelerde görüldüğü gibi ekonominin sivil sektörüne el uzatılmamıştı. Savaş sonunda ABD diğer devletlerin aksine savaş yüzünden çok zenginleşen tek ülke idi. 20 milyar dolarlık altın rezervine sahipti ki bu dünya rakamının 2/3'üne denk geliyordu. Dünya her tür mal üretiminin 1/3'ünü Amerikalılar gerçekleştiriyordu. Bu da ABD'ni savaş sonunda en büyük mal

ihracatçısı konumuna getiriyor, birkaç yıl sonra ise ülke dünya mal ihracatının 1/3'ünü karşılar konuma geliyordu. Gemi yapımı olanaklarındaki genişlemeden dolayı dünya gemi kaynaklarının yarısına sahipti. Ekonomik açıdan dilediğini yapabilecek güçte idi (Kennedy, 2002, 427).

ABD'nin ekonomik gücü, askeri gücüne de yansıyor, ülke savaşın sonunda 7,5 milyonu deniz aşırı ülkelerde olmak üzere 12,5 milyon tutarında bir askeri güce sahip oluyordu. ABD Donanması onlarca uçak gemisi etrafında kümelenen 1200 ana savaş gemisinden oluşan filosu ile tartışmasız İngiliz Kraliyet Donanması'ndan bile çok üstündü. Hava kuvvetlerindeki gücü ise daha da görkemli idi. ABD Hitler'in Avrupası'nı hallaç pamuğu gibi atan 2.000'den fazla ağır bombardıman uçağı ile pek çok Japon kentini yıkıp kül eden 1.000 ultra uzun menzilli B-29'a eklenen daha da güçlü jet-güdümlü stratejik bombardıman uçakları ile bu alanda tek olduğunu kanıtlıyordu (Kennedy, 2002, 427-428).

Ancak savaş sonunda ortaya çıkan bütün bu gücüne karşın Amerika'da yine de her şey yolunda gitmemiştir. Hükümet, savaş boyunca halkın tasarruflarını çeşitli yollardan savaş sanayine aktarmak için giriştiği vergi artırımını, ücretlerin dondurulması gibi tedbirler yüzünden, savaşın sonunda rahat bir nefes almak isteyen Amerikan halkının ağır baskısı altında kalmıştı. Bunun sonucunda grevler artıp, fiyatlar yükselirken, 1945 yılında 98,4 milyar dolar olan bütçe giderini ertesi yıl 60.4 milyar dolara düşürmek gerekmiştir. Bütçedeki bu hatırı sayılır düşüş öncelikle savaş sanayisine verilen siparişlerin kısıtlanması ile sağlanabilmiştir (Erdoğan, 2004, 30).

1940-45 yılları arasında Avrupa'da 450 bin kilometrekarelik bir alanı ve 24 milyon nüfusu sınırları içine alan Sovyet Rusya, 1945-48 yılları arasında ise bir milyon kilometrekare toprak ile 92 milyon nüfusu kontrolüne almıştır (Erdoğan, 2004, 26). Buna karşın ekonomik tabanı ise aynı ölçüde büyümemişti. Aksine nüfus kayıpları dehşet verici seviyede idi. Silahlı kuvvetlerde 7,5 milyon ölü, Almanlar tarafından öldürülen 6-8 milyon sivil, bunun yanında karneye bağlanan yiyecek kıtlığı, zorla çalıştırma ve çalışma saatlerinin artırılmasından kaynaklanan dolaylı kayıplarla birlikte 1941-1945 yılları arasında 20-25 milyon kadar Rus vatandaşı hayatını kaybetti. Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bu kayıplar Rusya'nın demografik yapısını da büyük ölçüde etkiledi. Naziler 88 milyon Sovyet

vatandaşının yaşadığı topraklarda, 15 şehir, 1700 kasaba, 70000 köy, 31000 sanayi tesisi, 90000 köprü, 980000 kolektif çiftlik, 2890 makine traktör istasyonu, 84000 okul, 43000 kitaplık, 44000 tiyatro, 427 müze ve 10000 elektrik tesisini yıkmış, 2890 petrol kuyusu, 1735 maden ocağını, 65.000 kilometrelik demiryolunu, 56000 km karayolunu tahrip etmişlerdi (Ataöv, 1969, 64).

İşgali yaşayan Ukrayna ve Belarus'daki topraklarda bulunan 11,6 milyon attan 7 milyonu, 23 milyon domuzdan 20 milyonu telef oldu. 137.000 traktör, 49.000 biçerdöver, çok sayıda ağıl ve çiftlik binası tahrip edildi. Ulaşım, işgal bölgesindeki 15.800 lokomotifin, 48.000 yük vagonunun, 4.280 nehir gemisinin zarar görmesi ile büyük darbe yedi (Kennedy, 2002, 432).

Bütün bu tahribata rağmen Rusya, Büyük Almanya'yı hem savaş alanında hem de savaş sanayinde yenmişti. Ancak bunu diğer bütün üretim kalemlerini kısıp, askeri sanayi üretimine tek yönlü olarak ağırlık vererek başarmıştı. Rusların 1920'li yıllardan itibaren giriştiği ağır sanayi hamlesi "küçük bir ekonomik mucize" olmuş, verim 1945-1950 yılları arasında ikiye katlanmıştı (Kennedy, 2002, 432).

Stalin'in savaş sonrasında bile güçlü bir askeri güç bulundurma ihtiyacı, sahip olduğu muhteşem coğrafyayı emniyete almak açısından çok da azalmamıştı. 1945'den sonra 25.000 cephe hattı tankının ve 17.000 uçağın desteklediği 175 tümenlik görkemli bir askeri gücü olan Kızıl Ordu'nun bundan sonraki hedefi; kapitalizmi mümkün olduğu kadar ötede tutarak bir an önce yaraları sarmaya girişmek (Erdoğan, 2004, 30), gelecekteki saldırganlıkları engellemek, Avrupa'daki ve Uzakdoğu'daki ele geçirilen toprakları denetim altında tutabilmektir (Kennedy, 2002, 433). Yalnız bir problem vardı ki o da bu Tümenlerin çoğunun sadece isim olarak var olan ve iskelet halindeki yeniden teşkilatlanmayı gerektiren birlikler oluşuydu. Büyük bir kararlılıkla bunun da üzerine gidildi. Ekonomik kaynakların büyük çoğunluğu yeni silah sistemlerinin geliştirilmesine ayrıldı. 1947-1948'lere gelindiğinde uzun menzilli MIG-15 jet avcı uçaklarının devreye girmesi, Amerikalılar ve İngilizlerden yapılan çalıntı teknoloji transferi ile stratejik bir hava gücü oluşturulmuştu. Ele geçirilen Alman bilim adamı ve teknisyenleri çeşitli füze ve güdümlü sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılmaktaydı. Savaş sırasında bile Sovyet

atom bombasının yapılması için kaynak ayrılmıştı. Donanma da yeni katılan ağır kruvazörler ve okyanusta harekete daha elverişli denizaltılar sayesinde değişim geçiriyordu (Kennedy, 2002, 433).

İşte Churchill'in Truman'a daha 12 Mayıs 1945'de yazdığı mektupta ifade ettiği Demir Perdenin gerisinde Sovyet Rusya yukarıda bahsedilen gelişmeleri yaşıyordu. Son derece yetersiz teknolojik ve ekonomik imkanlarla gerçekleştirilen bu atılımlar batıdaki örnekleri ile karşılaştırıldığında oldukça kaba-saba olmakla birlikte, takdire değer olan nokta tüm bunların bitmez tükenmez bir kararlılık içinde gerçekleştirilmiş olmasıdır (Kennedy, 2002, 434). Buradaki kararlılık ve büyük güç olma sırrını Stalin'in kişiliğinde aramak yanlış olmaz.

Yeni süper güçlerin ortaya çıkmasına sebep olan eskinin büyükleri; yenik devletlere ne oldu? Savaş son bulduğunda Müttefikler hem Faşist Almanya'nın, hem de Japonya'nın uluslararası herhangi bir düzene yeni bir tehdit oluşturmalarını önleyecek planlarını uygulamaya giriştiler. Bu yalnız her iki ülkenin uzun vadeli askeri işgalini kapsamıyor, Almanya söz konusu olduğunda ülkenin dört işgal bölgesine, sonra da iki ayrı Alman Devleti'ne bölünmesini de getiriyordu. Japonya'nın denizaşırı ülkelerde kazandıkları elinden alındı. Almanya Avrupa'daki ve daha doğudaki kazançlarından oldu. Stratejik bombardımanın yarattığı yıkıntıya, ulaşım sisteminin aşırı zorlamasına, konut sayılarındaki gerilemeye, pek çok hammaddelerin bulunmayışına ve ihracat pazarlarının kaybına, müttefiklerin sanayiye getirdikleri denetimler de eklendi (Kennedy, 2002, 435). Buna Rusların kendi ülkelerinde yaşadıkları işgalin ve işkencelerin intikamını alırcasına sanayi demirbaşını talan etmeleri de eklenince Almanya'nın 1946'daki ulusal geliri ve verimi, 1938'dekinin üçte birinden azdı; korkunç bir azalmaydı bu (Kennedy, 2002, 435).

Japonya'da da buna benzer bir gerileme olmuştu; 1946'da ki ulusal gelir, 1934-1936'dakinin ancak yüzde 50'si kadardı ve imalat sektöründeki gerçek ücretler yüzde 30'a düşmüştü. Dış ticaret öyle aşağı düzeydeydi ki 1948'ler de bile ihracat 1934-1936 rakamının ancak yüzde 8'i, ithalat ise yüzde 18'i kadardı. Savaş

Japonya'nın gemilerini yok etmiş, pamuk çırkık makinelerini 12,2 milyondan 2 milyona düşürmüş, kömür verimini yarıya indirmişti (Kennedy, 2002, 435).

İtalya 1943'te taraf değiştirdiği halde, onun ekonomik kaderi de aynı ölçüde karanlıktı. Müttefik kuvvetler, iki yıl boyunca savaşıp bombalayarak yarımada da ilerlemişler ve Mussolini'nin stratejik hatalarının yol açtığı zarara pek çok yeni zararlar eklemişlerdi. 1945'te İtalya'nın GSMH'sı 1911 düzeyine geri dönmüş ve gerçek anlamda 1938'e kıyasla yaklaşık yüzde 40 oranında küçülmüştü. Nüfus, savaşta verilen kayıplara rağmen, sömürgelerden yurda dönenler ve dışarıya göçün durmasıyla geniş ölçüde artmıştı. Yaşam düzeyi ürküntü verecek kadar düşüktü (Kennedy, 2002, 436).

Fransa; Almanlarca dört yıl yağmalandıktan sonra 1944 yılında, aylarca süren geniş çaplı savaşlar yapmıştı. Su yollarının ve limanların çoğu kapanmış, köprülerin çoğu tahrip edilmiş, demir yolu sisteminin büyük bölümü geçici olarak kullanılamaz hale gelmişti. İthalat ve ihracat 1944-1945'te hemen hemen sıfıra düşmüştü. Fransa'nın ulusal geliri, 1938'dekinin ancak yarısıydı. Gerçi dünyanın çeşitli yerlerindeki sömürgeleri ile hala bir güç olsa da Fransa, demokrasinin beşiği ve sarsılmaz kalesi değildi artık (Kennedy, 2002, 436).

İngiltere İkinci Dünya Savaşı'nda baştan sona çarpışmış tek büyük devletti. Churchill'in yönetimi altında tartışmasız bir biçimde "Üç Büyükler" den biri olmuştu. 1945 Ağustosuna gelindiğinde Hong-Kong da dahil olmak üzere imparatorun tüm sömürgeleri halen İngiltere'nin elindeydi. İngiliz askerleri ve hava üsleri Kuzey Afrika'ya, İtalya'ya, Almanya'ya, Güneydoğu Asya'ya yayılmıştı. Ağır kayıplara rağmen, krallık donanması, 1.000'den fazla savaş gemisine, yaklaşık 3.000 küçük savaş gemisine ve yaklaşık 5.500 çıkarma aracına sahipti. RAF bombardıman uçakları komutanlığı, dünyadaki ikinci en büyük stratejik hava kuvvetiydi (Kennedy, 2002, 437).

İngilizler savaştan sonra, kazanan büyükler safında yer almayı başarmışlardı. Ancak savaş içinde kalabilmek adına; kendilerini büyük ölçüde zorlamışlar, altın ve dolar rezervlerini tüketmişlerdi. Ülke içindeki makineleri yıpratmışlar ve Amerika'dan gelen mühimmata, gemilere, yiyecek maddelerine ve başka malzemeye

giderek daha bağımlı hale gelmişlerdi. İhracat alabildiğine azalmış, 1944'te 1938 rakamının ancak yüzde 31'i kadar ihracat gerçekleşmişti (Kennedy, 2002, 438). İşçi Partisi Hükümeti'nin 1945 Temmuzunda iktidara geldiği zaman, okumak zorunda olduğu belgelerden biri, Keynes'in ülkenin karşı karşıya bulunduğu ekonomik krize ilişkin notlarıydı: "Ülke muazzam ticaret açığı, sanayi tabanının zayıflaması, deniz aşırı bölgelerdeki çok büyük kuruluşları yüzünden kesilmiş olan ödünç verme-kiralama uygulamasının yerini tutacak yeni bir Amerikan yardımına şiddetle ihtiyaç duyuyordu. O'na göre bu yardım olmazsa savaş sırasında bile olmadığı kadar kemer sıkamak gerekecekti" (Kennedy, 2002, 438).

Avrupalı güçlerin yıldızlarının böylece sönüşü askeri personele ve harcamalara daha da belirgin bir şekilde yansdı. Örneğin 1950'de ABD'nin askeri harcamaları 14,5 milyar dolar, 1.38 milyon asker iken, Rusya'nın ki 15,5 milyar dolar, 4,3 milyon asker, İngiltere'nin; 2,3 milyar dolar, 680 bin asker, Fransa'nın ise 1,4 milyar dolar, 590 bin asker olarak gerçekleşti (Kennedy, 2002, 440). Almanya ve Japonya askerden arındırıldığı için değerlendirilmeye girmemişlerdi.

Ekonomik ve askeri güç değerlendirmeleri kısaca özetlenecek olursa; savaş sonunda ABD ve Sovyet Rusya Dünyanın yeni iki süper gücü olarak kendilerini kanıtlamışlar, İngiltere büyüklüğünü korumuş, Fransa eski büyük olarak Avrupa'nın merkezindeki yerini almıştır. Almanya, İtalya ve Japonya ise artık büyük güç olmaktan uzaklaşmışlardı.

Savaşın sonunda nasıl bir Dünya düzeni ve dengesi kurulacak? Yukarıda anlatılan güç değerlendirmeleri bu sorunun yanıtı olacaktır. Aşağıda savaş sonu oluşumlar anlatılmıştır.

Amerika, savaşı kendi topraklarında kabul etmeyen ve korkunç bir şekilde zenginleşen bir ülke olarak savaşın sonunda; askerlerini Avrupa'dan çekmek, geleneksel yalnızlık politikasına geri dönmek ve galibiyetin tadını çıkarmak istiyordu. Bu amaçla savaş içinde barış arayışları esnasında ortaya attıkları dörtlü polis sistemi denilen " ABD, Sovyet Rusya, İngiltere, Çin" in dahil olduğu dünyanın dört büyük gücünün önderliğinde kurulacak uluslararası bir kuruluş dünyanın kalanını yönetecekti (Kennedy, 2002, 376-377). Bu, gerçekte hayal ürünü bir düşünce idi. Ama savaş boyunca Stalin gibi bir despot ve Churchill gibi bir politika kurdu ile

baş edebilmiş olan Franklin Delano Roosevelt'e aitti bu düşünce ve O da geleneksel Amerikan idealizmini temsil ediyordu (Akalın, 2003, 47).

Oysa hiç de öngörüldüğü gibi olmadı. 12 Nisan 1945'de Roosevelt'in beklenen ölümüne rağmen ABD politik karar vericileri çok hazırlıksız yakalanmıştı. Bunun yanında Roosevelt 'in yerine geçen Harry Truman ve beraberindeki politika yapımcılar Amerika'yı iç (yalnızlık) politikasına döndürmek şöyle dursun, artık olayların tam ortasında Dünya siyasetinde baş aktör olarak yer almasını sağladılar.

Savaş sonunda muhteşem bir askeri ve sivil endüstri gücüne sahip olan ABD'nin, bu güce tam zıt olarak kendi topraklarında grevlerin artması, hayatın pahalılaşması, halkın savaş aleyhtarı gösterilerinin artması gibi politik ve sosyolojik etkenler Birleşik Devletleri bu noktadan itibaren iki yönlü bir strateji izlemeye yöneltmiştir. Bu stratejinin iki temel dayanağı;

(1) Sovyetler Birliği ile askeri ve ekonomik alanlarda savaş ekonomisini sürekli olarak kamçılacak yeni politik-ideoloji savaşı geliştirmek, Çin ve Doğu Avrupa'ya karşı kapitalizmi yeniden yerleştirmeyi hedef tutan bir "kurtarma" hareketına girişmek.

(2) Sömürge imparatorluklarının çöküş sürecini hızlandırarak dünya pazarlarını "yeni sömürgecilik" yolu ile elde etmek, kendi kabuklarına çekilmek zorunda kalacak olan Batı Avrupa'yı da ekonomik ve siyasi hegemonya altına almaktır (Erdoğan, 2004, 31).

Stalin'in çelik iradesi ile Almanlara karşı varolma mücadelesini kazanan Sovyet Rusya ise bir yandan kendi hayat sahasına yönelik güvenlik hattını kurmanın takipçisi olurken (Ataöv, 1969, 81-82) , bir yandan da savaşın galip iki süper gücünden biri olmanın avantajı ile "Savaş sonunda ortaya çıkan boşluklardan nasıl bir pay çıkarabilirim?" in hesaplarını yapıyordu. Bir yandan Batı Avrupa'da (Fransa ve İtalya' da) kendi ideolojisini destekleyen halk yığınları ile işbirliği yaparken kendi güvenlik koridorunda kontrol altında bulundurma zorunluluğu duyduğu yerleri (Polonya, Almanya'nın doğusu, Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya) kontrol etmekten geri kalmıyordu. Hatta daha da ileri giderek

İngiltere'nin içine düştüğü açmazı çok iyi hesap edip, Yunanistan'da karışıklık çıkarmak ve Türkiye'den toprak ve Boğazlardan üs talebinde bulunmak, İran'da kendine yakın gördüğü unsurları destekleyerek bir buhran çıkarmak, Uzakdoğu'da Çin'li komünist lider Mao Tse Tung'la işbirliği yapıp milliyetçi lider Çan Kay Sek'i Formoza'ya sürerek, Çin'i kendi nüfuz bölgesine dahil etmek (Öke, 1990, 12) ve Kuzey Kore'yi işgal etmek Rus Lideri'nin savaşın son günlerinde ana uğraşı konularını oluştuyordu.

Rus Liderliği büyük bir kararlılıkla savaş sonunda ortaya çıkan belirsiz durum boşluklarından nerede olursa olsun faydalanarak oraya nüfuz etmek amacındaydı. Ancak bu konuda o kadar temkinliydi ki, şayet ciddi bir karşı direnişle karşılaşırse derhal geri çekilerek (Harp Akademileri YABE Başkanlığı, 1984, 5) hem dünya kamuoyuna uyumlu olduğunun mesajını veriyor, hem de her zaman yaptıkları gibi sınırlı güçlerini örtbas ediyordu.

İç kamuoyuna yönelik olarak da Sovyet Lideri halkına şu mesajı veriyordu: "Kaçınılmaz olan çatışmayı bir kapitalist iç savaşa dönüştürecek ve komünist ana yurdundan uzak tutacak kadar güçlü olmak."

Gerçekten Sovyet Lideri Soğuk Savaşa neden olacak bir şekilde bir Demir Perde arkasına gizlediği kendi halkı ve uyduları ile yukarıda belirtilen prensibi gerçekleştirmek ve olanakları elverdiğince geniş bir sahayı kontrolü altında bulundurmak amacını güttü. Savaşın hemen sonunda Almanya'daki sanayi taşınmazlarını talan edercesine söküp Rusya'ya taşımak (Kennedy, 2002, 432) güvenlik şefi Beria'yı başlatılan atom programının başına getirmek, ordunun önemli bir kısmını Uzakdoğu'ya kaydırarak Avrupa'da gerçekleştiremeyeceği genişlemeyi Uzakdoğu'ya taşımak istiyordu.

İngiltere, savaşın en çok yükünü omuzlamış olmanın yanı sıra en az kazanımı elde etmiş olmanın haklı sıkıntısı içinde idi. Savaş boyunca stratejisini ABD Liderliğini bir şekilde Sovyet Rus Liderliği ile güvensizliğe dayalı bir sinir harbi içinde tutmak üzerine kuran, bunda başarılı da olan yüksek politik deha Churchill, savaşın sonuna doğru ülkesindeki seçimleri kaybediyordu.

Churchill'e göre savaş sonrasında Avrupa, Sovyet Rusya'ya duyduğu kin ve güvensizlikten dolayı Fransa ve hatta mağlup Almanya'nın bile içinde olduğu bir blokla güçlendirilmeli ve Rus yayılcılığının önü alınmalıydı. Churchill'in düşündükleri kısmen gerçekleşmiş olsa da yerine geçen C. Atlee hükümeti; savaşın getirdiği yaraları sarmak adına Orta ve Uzakdoğu'daki sömürgelerin bir kısmından vazgeçmek, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımları ABD'ye havale etmek, ağır yara almış sanayi altyapısını yeniden inşaya girişmek zorunda kalmıştı.

Fransa ise dört yıl boyunca Alman işgalini yüreğinde hissetmiş olmanın utancını, ancak barış masasına müttefiklerle birlikte galipler sıfatı ile oturursa kıracaktı. Zaten bahsedildiği üzere savaş sonrası Avrupa hesaplarında, Avrupa'dan çekilecek Birleşik Devletler askerlerinin bırakacağı boşluğu Sovyet Rusya'nın doldurmasındansa Fransa ve hatta mağlup Almanya'nın doldurmasını öngören yorumlar, Fransa'yı galiplerle birlikte barış masasına oturma imkanı sağlamış, hem de Birleşmiş Milletlerde veto yetkisi olan devlet statüsüne sokmuştu.

6.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Oluşan Uluslararası Ortamda Türkiye'nin Konumu

Sanayi alt yapısının güçlendirilmesi için girişilen planlı ekonomi yıllarının olası savaş nedeni ile bir noktadan daha ileri gidememesi ve yaklaşan savaşa hazırlık olarak oluşturulan savaş ekonomisinin çok yetersiz bir düzeyde kalması (Deringil, 2007, 19-21) milletin yıllar süren savaşların ardından yeni bir savaşın yükünü omuzlamak adına hiç de gönüllü olmaması (Deringil, 2007, 31) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Cumhuriyeti Devleti için izleyebileceği bir tek politika olduğuna işaret etmiştir.

“Ne pahasına olursa olsun savaşın dışında kalmak.” Savaşın dışında kalabilmek yüksek politik hareket yeterliliği gerektirmekte ve Birinci Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşı tecrübesi yaşamış Türk Diplomasi kadroları için başarılması hiç de zor değildi.

İşte bu haklı gerekçelerle İkinci Dünya Savaşı'na katılmadık. Öyle zamanlar oldu ki “İngiltere ile müttefik, Almanya ile dost olmak konumuna geldik”(Deringil,

2007, 51) İç politika kaygıları ile bazı kesimler tarafından “Erkeklığımızı Unutturdunuz!” şeklindeki duygusal yaklaşımın yanında, Batı kamuoyu tarafından zaman zaman ahlak ölçülerini aşan, rencide edici tarzlara varan bir şekilde eleştirildik. Savaşa, Müttefiklerin yanında dahil olmamız adına inanılmaz baskılarla karşı karşıya bırakıldık (Nadi, 1964, 229). Ancak yine de 1939–1945 yılları arasında İsmet İnönü ve Türk politika yapımcıları, Türkiye’yi savaş dışında tutmakla tam bir “dış politika felsefesi” oluşturmuşlardır. İşin inceliklerine göre oynanan bir “Denge Oyunu” içinde “Bıçağın Sırtında Siyaset” (Öz, 1996, 78) yapılmıştır. Baş rol oyuncusu İsmet İnönü’ye göre ise olup biten: “Bizim kaderimiz, müttefiklerle beraber olmaktı. Bunun neticesi olarak müttefiklerle beraber ve onların safında harbe girmemiz, tabii ve zaruri olacaktı. Ancak, bu harbe girmek için, vaziyetimizin özelliğini ve müttefiklerimizin bize karşı vazifelerini hakkıyla ifa etmelerini istemeye mecbur ve bunda haklıydık. Yoksa harbe girmemek ve hiçbir şart altında girmemek daha en başta verilmiş bir karara dayanmaktaydı. İşte bu surettir ki, taahhütlerimize sadık kalmakla Müttefiklerimizin bize karşı vazifelerini ifa etmelerini istemek arasındaki tartışma, bizi harp dışında bırakmıştır. Yani netice şu oldu: Harbe girmek bizim için mümkün olmadı ve müttefiklerimiz de bizi bu hususta haksız bulmaya hiçbir zaman, vesile ve imkan bulamadılar” (Aydemir, 1976, 244) dan ibarettir.

Ne var ki harp koşullarının ağırlığı ve içine düştüğü yalnızlık Türkiye’yi savaşın sonlarına doğru batı demokrasilerinin yanındaki yerini sağlama almaya zorlamıştır. 4-11 Şubat 1945’de yapılan Yalta Konferansı’nda müttefik devletlerin aldıkları karar uyarınca henüz Birleşmiş Milletler Bildirgesi’ni imza etmemiş devletlerin San Fransisco Konferansı’na katılabilmeleri için 1 Mart 1945’ten önce Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmeleri ve 1 Ocak 1942 yılına ait BM Bildirgesi’ni imza etmeleri gerekiyordu ve Türkiye’de bunu yaptı. 23 Şubat 1945’te Japonya ve Almanya’ya şekil olarak da olsa harp ilan etti ve bu sayede 26 Haziran 1945 yılında kurulan yeni Birleşmiş Milletlerin Kurucu üyeleri arasına girdik. Bazı çevrelere göre Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere üyelik formalitesinden başka bir şey olmayan bu savaş ilanı (Gönlübol, 1995, 184), Türkiye Cumhuriyeti Devleti için gerçekte olağanüstü bir olay idi ve basın tarafından yürekten alkışlanıyordu. “...Boğazları tutan Türk setti, harbin birçok millet ve memleket içine girmesine

engel teşkil etmiştir... Yarın Birleşmiş Milletler demecini imzalamaya davet olunmasının sebebi... Demokrasilerin savaşı lehine olduğu kabul edilen bu hizmetleridir...” (Deringil, 2007, 250-251).

Böylece, bir bakıma Genç Cumhuriyet Batı’ya yönelişin ilk meyvelerini topluyor havası içine girmişti.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni bekleyen en büyük tehlike savaş içinde içine düştüğü yalnızlığı bir türlü kıramamış olmağı. Zira ABD liderliğinde sürdürülen BM’ye ilişkin çalışmalara Türkiye’ye karşı genişleme girişimleri olan Rusya’nın da katılması ve bu iki büyük güç arasındaki sıkı işbirliği Türkiye’nin müttefiki iki büyük ülke İngiltere ve ABD nezdinde, destek arayışlarına önemli ölçüde engel olmuştu (Gönübol, 1995, 192).

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda Türkiye açısından süregelen ekonomik yoksulluk ve güçlükler bir de Sovyet Rusya’nın 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nı 19 Mart 1945 tarihinde bir nota ile feshetmesi eklenmiştir. Neden olarak da “İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen köklü gelişmeler sebebi ile bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymamakta olduğu ve ciddi değişikliklere ihtiyaç gösterdiği” (Gürsel, 1968, 223) şeklinde ifade edilen Sovyet Rusya’nın bu tutumu, Türkiye’nin bundan sonraki süreçte ekonomik, politik ve güvenlik meselelerini yalnız göğüslemek zorunda kalacağına işaretlerini veriyordu. Yalnız kalma ise içinde bulunulan duruma (ülkenin güç durumuna) uymuyordu.

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov’un 7 Haziran 1945’de Türkiye’nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper’e “Türkiye’nin, eğer Rusya ile iyi geçinmek istiyorsa özetle: “Boğazları müşterek olarak korumak üzere, kara ve denizde üsler vermesi gerektiği, Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin birlikte bir defa daha gözden geçirilmesi ve dahası Kars, Ardahan ve bazı Türk illerinin Sovyetlere bırakılması” yönünde taleplerini iletmesi ile bir anda çözümsüzlüğe giriyor ve Türk-Sovyet ilişkileri gergin bir hal alıyordu. Türkiye, Batının desteğini almak zorunda kalıyordu.

Yükselen Rus tehdidine karşı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü “Türkiye’nin bir karış toprağını bile veremeyeceğini, gerekirse şerefiyle öleceklerini” (Gürsel, 1968,

233) ifade ederken hiç kuşkusuz Türk Milletinin vatan toprağına tecavüze karşı vereceğı tepkinin ne olacağıın işaretini veriyor, zorbalıklara boyun eğmeyeceğini belirtiyordu. Ancak desteksiz karşı koymanın zorluğu da belliydi.

Türkiye, Potsdam Konferansı öncesi ABD ve İngiltere nezdinde destek arayışlarına girmekle beraber, bulmayı umut ettiği desteğı bulamamıştır. Gerçi Churchill Potsdam'da ilk defa “Sovyetlerin toprak taleplerinin ve Bulgaristan'a kuvvet yığmalarının Türkiye'yi endişeye sevk ettiğini, Rusya'nın Boğazlar meselesini Türkiye ile ortaklaşa çözmek istemesini İngiltere'nin kabul edemeyeceğini“ (Gürsel, 1968, 225) ifade ederek Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının ve Boğazlar meselesindeki çözüm tasarrufunun sadece Rusya'ya bırakılmayacak kadar önemli olduğunun önemine değinmişti, ama bu görüşler bile meselenin çözümüne bir katkı sağlamamıştı. Çünkü ABD Başkanı Truman; Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebinin sadece iki ülkeyi ilgilendirdiğini, bu nedenle meselenin iki ülke arasında çözülmesi gerektiğini düşünüyordu. Boğazlar konusunda ise Truman; İngiltere'nin ısrarları karşısında Rusya'nın Boğazlarda üs sahibi olmasına taraftar görünmemiş, dahası Boğazlara uluslararası bir statü kazandırılmasını teklif etmişti. (Ulman, 1961, 124).

Rusya'nın bu teklife sıcak bakmaması üzerine net bir çözüm üretemeyen Potsdam görüşmeleri; ABD, İngiltere ve Rusya'nın Boğazların güvenliğı konusundaki görüşlerini birer nota halinde Türkiye'ye iletme kararının alınması ile 2 Ağustos 1945'te noktalandı. Türk Boğazları konusunda Montreux Boğazlar sözleşmesi dışında nihai bir çözüm bugüne kadar bulunamamıştır. Varılan sonuca baktığımızda ABD'nin Rus tehdidine karşı Türkiye'nin tezlerine yakın bir noktaya gelerek Boğazların güvenliğini sadece Türkiye'nin sağlayacağı noktada buluşmuş olmasıdır.

Türkiye üzerindeki bu istek ve baskılardan anlaşılıyor ki Sovyetlerin politikasının amacı 1921 öncesi durumuna geri dönmektir (Sarıay, 1988, 49). Türkiye artan Sovyet tehdidi ve baskısına karşı toprak bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla savaş boyunca ittifak içinde bulunduğu İngiltere ve savaştan dünyanın en büyük ekonomik gücü olarak ortaya çıkan ABD nezdinde destek arayışlarını sürdürmüştür. Başlangıçta her iki ülke tarafından pek ilgi gösterilmeyen bu arayışlar,

Potsdam Konferansı'yla birlikte olumlu sonuçlar doğurmuştur. Daha sonraları ortaya çıkan ABD-Rusya anlaşmazlıkları ise ABD' nin Türkiye' ye desteğini sağlamıştır.

ABD ve İngiltere'nin diplomatik desteğini arkasına alan Türkiye; Soğuk Savaşın başlangıcı olarak kabul edilen 1946 yılından (Soysal, 1997, 1) itibaren yoğun Rus baskısına karşı koyabilmek amacıyla, savaş yıllarında olduğu gibi ordusunu savaş durumunda tutmak zorunda kalmıştı (Sarıay, 1988, 60). Savaş sonunda normal düzene geçerek kendi ulusal sanayisini kurmayı hedeflerken içinde bulunduğu bu ağır ekonomik yük Türkiye'yi; bir yandan bir savaş tehlikesine karşı elinde bulundurduğu altın ve döviz rezervini kullanmak yerine uzun vadeli iç borçlanmaya, diğer yandan da dış kaynaklı kredi arayışına yöneltmiştir. Zira Türkiye'yi bekleyen çok önemli iki sorun vardı ki, bunlar Türkiye'nin tek başına hemen çözüme kavuşturabileceği sorunlar değildi. Bu sorunları;

(1) Savaş sırasında yükselen ihraç fiyatlarını savaşın bitmesi ile normal seviyeye indirmek.

(2) Bir yandan orduyu savaş mevcudu üzerinde tutarken diğer yandan da endüstrisini modernleştirmek ve yeni çalışma alanları açmak olarak özetleyebiliriz.

Türkiye ekonomik sorunları çözümlenmesi için dış kredi aramakta bulmuş ve ABD'den 300 milyon dolarlık bir kredi isteği yapılmıştır. Bu bir bakıma zorunluluktur (Koças, 1979, 193). Çünkü savaş boyunca ekonomik desteğine devam etmiş olan ABD bu desteği kesmiş, dahası İngiltere de savaşın getirdiği korkunç ekonomik yıpranmayı aşabilmek adına giriştiği yeniden yapılanma kapsamında Mart 1947'den itibaren Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımları keseceğini bir nota ile ABD'ye bildirmişti (Sarıay, 1988, 62).

İngiltere'nin kendi ekonomik açmazı nedeni ile Orta Doğu'daki çıkarlarına yeterince sahip çıkamayacağını beyan eden fakat bunun yanında Türkiye ve Yunanistan'ın mutlaka ABD tarafından desteklenmesi gereğini ortaya koyan notası, ABD'nin gözüne Orta Doğu'ya çevirmesine neden olmuştur. Bunun yanında önceden üzerinde anlaşıldığı halde Rusya'nın İran'daki kuvvetlerini çekmekte

isteksiz davranması (Ulman, 1961, 70). ABD'nin Orta Doğu siyasetine yön veren bir başka önemli etken olmuştur.

ABD'nin gözünü Orta Doğu'ya çevirip Rusya ile savaş dahil her türlü seçeneği göze alacak kadar karşı karşıya gelmesinin en belirgin göstergesi Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün ölümü üzerine cenazesinin Missouri Zırhlısı ile İstanbul'a gönderilmesidir. Olay Türk ve Dünya kamuoyunca Rusya'ya karşı bir gövde gösterisi şeklinde algılanmış ve özellikle Türk Basınında geniş yer bulmuştur (Ulman, 1961, 101).

Artık ABD'nin ne pahasına olursa olsun Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye karar verdiğine şüphe yoktur. Başkan Truman'ın kendi adı ile tarihe geçecek olan 12 Mart 1947 tarihli kongre konuşmasında verdiği mesaj açıktır: “Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından harcanan çabalar ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanaatindeyim ” (Sarınay, 1988, 63). Bu konuşmanın ardından yapılan çalışmalar sonucu Türkiye'ye 100 milyon Yunanistan'a ise 300 milyon dolar tutarında yardım yapılacaktır. Bu yardımın yapılmasının nedeni olarak savaşa girmeyen Türkiye'nin çok fazla yıkıma uğramadığı ve halen hazinesinde bulunan 245 milyon dolarlık altın rezervi ile birlikte verilen yardımlarla kalkınmasını tamamlayabileceğine ve ordusunu modern hale getirebileceğine olan inançtır.

“Sovyet yayılmasını durdurma” planı olarak da tanımlanabilen Truman Doktrini ile dünya ABD ile Rusya'nın başını çektiği iki kutba ayrılmış oluyordu. Türkiye de ikiye bölünen dünyada Batı Bloğu yanında yerini almak üzere tercih yapmıştı (Ulman, 1961, 100).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı Avrupa Ülkeleri'nin durumu ekonomik yönden çok kötüdür. Altı yıl süren savaş ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Savaş bütün ülkelerde ağır tahribata sebep olmuştur. Ekonomileri harekete geçirecek kaynak yoktur (Armaoğlu, 1991, 443). Üstüne üstlük Komünist ideolojinin bir kurtarıcı olarak algılanmaya başlaması ve Rusya'nın Batı Avrupa'nın

sınırlarına varan genişleme çabaları ve hatta bu çabalarını demokrasinin beşiği ülkelerin içlerine kadar sokmayı başarması ABD tarafından “çevreleme” ya da Sovyet yayılmasını durdurma diye adlandırılan siyaset ile engellenmeye çalışılmıştır. Siyasetin ideolojisi olan Truman Doktrini’ni, ABD Dışışleri Bakanı George Marshall’ın adı ile anılan Marshall Yardımı izledi.

Marshall yardımı İkinci Dünya Savaşı’ndan ekonomik ve sosyal bakımdan büyük sıkıntılarla çıkan Avrupa Devletleri’nin kalkınmasını sağlamak için ABD tarafından ortaya atılmıştır. Dışışleri Bakanı Marshall 5 Haziran 1947’de Harward Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini istemiş ve ortak bir plan hazırlanması durumunda ABD’nin her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu söylemiştir (Sarıay, 1988,66). Bunun üzerine İngiltere ve Fransa’nın başını çektiği 16 Avrupa ülkesi 12 Temmuz 1947’de Paris’te toplanarak Avrupa Devletleri’nin ortak ihtiyaçlarını içeren ortak bir rapor hazırladılar.

Bu rapor üzerine ABD Dış Yardım Kanunu’nu 2 Nisan 1948’de kabul etmiştir. Aynı günlerde Marshall Planı’nı kabul eden 16 Avrupa ülkesi de 16 Nisan 1948’de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatını kuracaktır. Oluşturulan bir ana (İktisadi İşbirliği Komitesi) ve dört tali komite (Gıda ve Tarım, Demir Çelik, Ulaştırma, Akaryakıt ve Enerji) ile yardım işlerinin koordinasyonu amaçlanmıştır. 1948-1951 yılları arasında 4 yıllık bir süreçte 13.169 milyar dolar olarak gerçekleşen (Gönlübol, 1995, 448) yardımdan İngiltere, Fransa ve Batı Almanya en büyük yardımı gören ülkeler olmuştur (Soysal, 1997, 46).

Türkiye de Marshall programından faydalanmasına karşın ilk yıllarda yardımın miktarı çok az seviyede kalmıştır. Çok partili sisteme geçişin bir ürünü olarak daha yeni yeni ses vermeye başlayan muhalefetin, Marshall Yardımı’ndan yeterince faydalanılmadığına ilişkin eleştirilerine Prof. Nihat Erim Ulus gazetesinde yazdığı bir makalede, ”Marshall Yardımı’nın her isteyen ülkeye ABD’nin para dağıtması suretiyle gerçekleşmediğinden” bahisle “...Hiç bir devlet bana 300 milyon lazım diyerek istediği parayı almaya kalkmamıştır. Bilakis parça parça planlar hazırlanmıştır. Bu planlarla birliğe dahil diğer memleketlerin aynı konuda yapmakta

olduğu işler karşılaştırılmıştır. Çünkü ekonomik işbirliğinin bir maksadı da Avrupa Memleketleri ekonomilerini bir bütün olarak düzenlemektir.” dedikten sonra sözü Türkiye’ye getirerek “...İtiraf etmek lazım ki plan ve proje hazırlamakta fazla tecrübemiz yoktur. Birkaç senedir hem yabancı müşavir-mühendis firmalardan faydalanmakta, hem de kendimiz bu tür çalışmalar oluşturmaktayız... Bayındırlık Bakanlığı’nda çalışan Amerikan Yol Heyeti teknik hazırlıklar safhasında bize yepyeni ufuklar açmıştır. ABD’nin bize en önemli yardımı teknik eleman vermesi ve yetiştirmesidir” (Erim, 1950, 2) diyerek Türkiye’nin yetişmiş insan gücü bakımından da ne denli geri kaldığının örneklerini veriyordu. Bununla beraber Türkiye 1948–51 yıllarında toplam 351.700.000 dolarlık bir yardım almıştır. Ne yazık ki alınan yardımların ne şekilde kullanılacağı yabancı heyetler tarafından planlanıyordu. Tanzimat Döneminden kalma alışkanlıklar olan Meşrutiyet Dönemlerinde ise askeri işlerin planlanması ve denetlenmesine kadar sokulan yabancılara, devlet işlerinin emanet edilmesinin ülkemize mi yoksa onların ait oldukları ülkelere mi daha yararlı olduğu, günümüzdeki pek çok benzer uygulamada da görüldüğü gibi Türkler açısından moral bozucudur.

Marshall Yardım Planı’na karşılık olarak Sovyet Rusya da; hem Doğu Avrupa ülkelerine plana dahil olmamak konusunda baskı yapmış (Sander, 2004, 260). Hem de uydu ülkeleri ile arasındaki ikili ekonomik ilişkileri ve işbirliğini sıkılaştırmak için “Molotov Planı” adı verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır. Böylece Dünya Sovyet Rusya ve ABD’nin liderliğinde adına soğuk savaş denen bir ayrışma ve çatışma içine girmiş oluyordu. Bu çatışma uzun yıllar 1980’lere kadar uluslararası düzenin ana çatısı olacaktır.

6.3. Türkiye’nin NATO’ya Katılması

Truman Doktrini ve Marshall Yardım Programı ABD’nin Sovyet Rusya’nın İran üzerinden Ortadoğu, Boğazlar ve Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz’e inme girişimlerine bir engel olarak aldığı ilk tedbirlerdir (Armaoğlu, 1991, 448). Ardından 1948 Şubatı’nda yaşanan Prag darbesi ve 1948 Haziran’ında meydana gelen savaş sırasındaki Sovyet Batı ittifakının bittiğinin göstergesi olan Berlin Ablukası

göstermiştir ki Sovyet Rusya ile işbirliği içinde barış dolu bir dünya yaratmanın olanağı kalmamıştır. Bazı çevrelerce ifade edilen Sovyet Rusya'nın kendi hayat sahasını emniyete almak gibi haklılığı kanıtlanmaya çalışılan nedenlerle genişleme çabası, gerçekte Rusya'nın mümkün olduğu kadar geniş bir bölgeyi kontrol altına alma amacına yöneliktir. Bütün bunlara barışı sürdürmek ve korumak adına kurulan BM' in de Rusya'nın vetoları yüzünden işleyemez duruma gelmesi, ABD için çevreleme siyasetine başvurmak için yeterli gerekçelerdir. 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan "Brüksel Antlaşması" muhtemel bir saldırıya karşı kuvvetleri birleştirmeyi amaçlayan ilk antlaşma olmuştur. Bu siyasetin en etkili halkasını da 4 Nisan 1949'da kurulan NATO (North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması)" oluşturacaktır.

NATO'ya üye olmak Rus baskısını ve ekonomik zorlukları aşmak ve batı ile ittifakını geliştirmek adına çıkış yolları arayan Türkiye'de geniş yankı bulmuştur. Ancak Türkiye bütün ısrarlı girişimlerine karşın bu oluşuma alınmamıştır. Çünkü, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler, teşkilatın kuruluş aşamasında Sovyet tehdidine en fazla maruz kalan ülke olan Türkiye'nin katılması durumunda Sovyetlerin işi savaşa götürecektir kadar sert tepki verebileceğinden korktular. Üye olma girişimleri, ittifakın bölgesel bir savunma güttüğü, bu kararı ancak üye devletlerin verebileceği savları ile reddedilmiştir. Türk Kamuoyunda "Acaba yine mi yalnız bırakıldık" (Gönlübol, 1995, 225) endişelerine neden olacak, bu yalnız bırakılma, güvenlik ve sağlıklı yaşamını Batı Bloğu yanında olmakta gören Türk Hükümeti'nin ilk andan itibaren bütün ağırlığı ile NATO'ya üye olmak adına çalışmaya gireceği bir dönemi başlatacaktır. Zira Türk Hükümeti'nin bakış açısına göre NATO üyeliği "Modern Türkiye'nin" siyasi, ekonomik ve askeri kazanımlarına büyük katkıda bulunacaktır (Sander, 2004, 267).

Kuzey Atlantik Antlaşması ile güvenlik yönünden güç birleşmesine giden Batı Avrupa Devletleri bu defa savaş nedeniyle kaybedilen siyasi prestiji yeniden kazanmak adına 5 Mayıs 1949'da Brüksel Antlaşması'nın bir ileri aşaması olan Avrupa Konseyi'ni kurdular. Türkiye bu oluşuma da alınmayınca Atatürk'ten bu yana artırarak sürdürdüğü Batılılaşma serüveninde yalnız bırakıldığı düşüncesine kapıldı. Ancak çok geçmeden 8 Ağustos 1949'da İzlanda, Yunanistan ve Türkiye

Avrupa Konseyi'ne davet edilmiştir. Bu davet Türkiye'yi memnun etmekle beraber muhalefet tarafından NATO'ya alınmayışın tesellisi olarak yorumlanmıştır (Gönlübol, 1995, 227).

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Avrupa Konseyi'ne davet edilmemiz üzerine "Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız ABD ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz dış siyasetimizin istikametini batıya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir" (Sarmay, 1988, 82) diyerek Türk Hükümeti'nin konuya verdiği önemi ve davetten duyduğu mutluluğu belirtiyordu. Türkiye, her platformda güvenliğini garanti edecek girişimlerini sürdürdü. NATO'nun dışında kalmanın ardından muhtemel bir Akdeniz ittifakının (Gönlübol, 1995, 227) gerçekleşmesi için 24 Mart 1950'de İtalya ile "Dostluk ve Hakemlik Antlaşması" imzalandı. Fakat ABD ve İngiltere'nin, NATO'nun oluşturulma gayesine ve Türkiye'nin üyeliğine farklı yaklaşımları bu girişimleri uzunca bir süre cevapsız bırakmıştır. İktidar Partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bir yandan güvenlik endişesi diğer yandan da iç politika kaygıları ile NATO'ya üyelik için ilk başvuruyu 11 Mayıs 1950'de yaptı.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler Türkiye'de iktidarın değişmesine neden olmuş fakat takip edilen dış politikaya ilişkin esaslar hiç değişmemiştir. Türkiye'nin Üçüncü Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'ın da ajandasında çözüm bekleyen meselelerin en başında Türkiye'nin güvenlik meselesinin halledilmesi gelmekteydi. Yeni Cumhurbaşkanı Bayar, İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yaptığı iade-i ziyaretinde lafı bir ara dış politika ve NATO konusuna getirip "NATO'ya neden girmediniz?" diye sorar. İnönü alıngan bir tavırla "Almak istediler de biz mi girmedik Celal bey?" cevabını verir.

Yeni hükümet NATO'ya dahil olmak için 11 Ağustos 1950'de ikinci resmi başvuruyu yapmıştır. Kore Savaşı, üyelik arayışı için bir araç olmuş ve Birleşmiş Milletler adına bir Tugay gücündeki askerin Kore'ye gönderilme kararı alınmıştır. Türkiye bu kararı ile ABD'nin ardından kara askeri gücünü Kore'ye gönderme kararı alan ülkedir. Kore Savaşı'nda Türk Askeri'nin gösterdiği kahramanlıklar Amerikan

Kamuoyu'nda süregelen Türkiye karşıtlığını tersine çevirmiş ve ABD 1951 yılından itibaren Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini desteklemeye başlamıştır. Aslında ABD'nin bu politik manevrasında kendi açısından da bir takım siyasi ve askeri şartların değişmiş olduğunu görürüz.

Doğu Bloğu ülkelerinin hızla silahlanması (Sarıay, 1988, 91) sonucu, NATO Başkomutanlığınca teşkilatın güneydoğu kanadının güvenlik gereksiniminin sağlanmasında Türkiye önemli yer tutmaktadır.

ABD Hava Kuvvetleri uzmanlarının olası Sovyet saldırılarına karşı yapılacak hava hareketlerinde en yakın ve önemli hava üssü sağlayabilecek ülkenin Türkiye olduğu hakkında görüş ortaya koymaları (Gönlübol, 1995, 230) Türkiye'nin Balkanları, Kafkasları ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayıcı jeopolitik önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu nedenle ABD politik karar vericilerinin ve kamuoyunun Türkiye algılaması olumsuzdan olumluya dönmüştür. 15 Mayıs 1951'de ABD resmen Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasını üye ülkelere teklif etmiştir. Bu noktadan sonra Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda en etkili itiraz İngiltere'den gelmiştir. İngiltere kendi açısından önemli gördüğü Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak adına Türkiye'nin kendisine bağlı olarak kurulacak Orta Doğu Komutanlığı emrine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Türkiye'nin ısrarla yürüttüğü NATO'ya üyelik girişimleri ABD'nin bastırması ile sonuç vermiş, İngiltere ve itiraz eden diğer ülkelerin de olurlarının alınması üzerine NATO Bakanlar Konseyi'nin 15-20 Eylül 1951'de yaptığı yedinci toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Resmi açıklama Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içindeki konumlarının belirlenmesinden sonra 15 Ekim'de Londra'daki NATO merkezinde iki ülkenin üyeliklerini içeren ek protokolün yayınlanması ile yapılmış ve üye devletlerin metni onayından sonra 22 Ekim'de yürürlüğe girmiştir (Sarıay, 1988,97-98).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na üyelik onayını 18 Şubat 1952'de yapmasıyla NATO'ya resmen üye olmuştur. Bu

üyelik aynı zamanda, Türkiye'nin iki kutuplu Dünyada batı bloğunun yanında yer alışının da resmi belgesi olmuştur.

6.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası İlişkileri Şekillendiren Oluşumlar Ve Türkiye'ye Yansımaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası güçlerin merkezi Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın lider rolü oynadıkları Avrupa idi. Bununla birlikte Uzakdoğu'da Çin iç kargaşalıklarından yararlanarak büyüme ve genişleme arzularını dizginleyemeyen Japonya, Batı Avrupa ile Uzakdoğu arasında geniş alanlara yayılmış olan Sovyet Rusya ile dünyanın lideri olan ABD yeni güç merkezleri olma isteklerinin işaretlerini vermekteydi.

İkinci Dünya Savaşı bu güç merkezlerinin yeryüzü ölçeğinde silahlı çatışmalarına sahne oldu. Savaş sonrasında ise savaş öncesi güç merkezlerinin görünümü kökten değişti. Sovyet Rusya ve ABD dünyanın iki büyük devleti olarak çıktılar. Marksist-Lenist bir ideoloji benimseyen Ruslar tüm kıtalarda kendini gösteren komünist akımları desteklemeye ve kanadı altına almaya çalışırken; ABD yeni demokrasi yapılanmalarının liderliği heveslerine kapıldı. ABD komünizmin yayılma hareketlerini önleme adına güçlü ekonomisi, savunma sanayisi ve kıtalararası askeri gücünü dünyanın her tarafında kullanmaktan kaçınmadı.

1947'li yıllarda başta Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Yugoslavya olmak üzere komünist rejimi benimseyen birçok ülke Moskova tarafından yönetilen bir blok haline geldi. Bu blok 1955'de kurulan Varşova Paktı ile Doğu Bloku adını aldı.

Birleşik Amerika'nın savaştan sonra Monro Doktrini'ni terk ederek bir dünya devleti olma yoluna girmesi, Avrupa ve Asya Kıtaları'ndaki yeni güç dengelerinin ortaya çıkması, uluslararası ilişkilerin küresel nitelik kazanmasına yol açtı.

Savaş sonrası değişim gösteren en önemli uluslararası siyaset konusu kuşkusuz ekonomi olmuştur. Tarihin hiçbir döneminde ekonomik konular bu dönemdeki kadar ülkeler arası siyasetin belirleyicisi olmamıştır. Büyük sermaye

birikimcileri tarafından yönetilen ABD'nin kapitalizmi "liberal demokrasi" söylemleri ile yayma çabaları kısa sürede önemli sonuçlar verdi.

1946 yılına kadar yaşanan büyük ölçekli iki dünya savaşında fakirleşerek bitkin düşen halklar ve ülkelerin daha iyi koşullarda yaşama isteklerini birikmiş sermaye ve sanayi alt yapısı için geniş pazarlar olarak değerlendiren kapitalist ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, az gelişmiş ülkeleri ekonomik sömürü alanları haline getirdiler.

Az gelişmiş ülkeler şeklinde tanımlanan, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılanmasını tamamlamayan ülkeler bir taraftan Sovyet Rusya'nın yayılcı uygulamaları, bir taraftan kapital sahibi ülkelerin kurduğu sömürü tuzaklarından olumsuz olarak etkilendiler. Bu durum gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki aralığı uçurum haline getirmiştir.

Doğu Bloku ülkelerindeki diktatör tek parti iktidarlarının baskıcı tutumları, devleti ve silahlı gücü güçlendirmek adına uygulanan hak ve emek sömürüleri şeklinde özetleyebileceğimiz komünist yönetimler ancak 1990'lara kadar rejimlerini sürdürebildiler.

Soğuk savaş olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1990'a kadar geçen süre içinde Marksizm ekonomik ideolojisini hayata geçiremeyen Sovyetler Birliği, batı liberal ekonomi düzeninin temel yasası olan birikmiş sermayenin pazarlara ulaşma kararlılığı karşısında direncini yitirdi. Glasnost (açıklık) ve Prestroika (yeniden yapılanma) politikalarını gündeme getirerek Bağımsız Devletler Topluluğu haline dönüşen Sovyetler Birliği batı ekonomi emperyalizminin başarısını ya da Doğu Bloku'nun başarısızlığını ilan ediyordu. Bu başarısızlık Demir Perde ülkelerinin bloktan teker teker ayrılmalarına, komünist parti diktatörlerinin ise halk hareketleri ile devrilmelerine yol açmıştır. Doğu Bloku'nun dağılması ile ekonomik yetersizlikler içerisinde bulunan eski Sovyet uydusu Doğu Avrupa ülkeleri kurtuluşu Avrupa Birliği ve NATO kapılarında kapitalizme teslim olmakta buldular. Yugoslavya'nın bölünüp parçalanması Balkanlar'da ırkçı akımları alevlendirerek sıcak ve kanlı çatışmaların yaşanmasına yol açtı. Doğu Bloku içerisinde Sovyet liderliğini kabul etmeyen, özellikle soğuk savaş süresince Sovyet ideolojisine ve ABD ile sürdürülen yumuşak ilişkilere karşı tavır alarak bağlantısızlar grubunun başını çeken Komünist Çin, yeniden yapılanma dönemi olan 1990'lardan günümüze

kadar olan dönemde ülkesinde ucuz işçilikle üretilen bol miktardaki kalitesiz ürün ile dünya pazarlarına girmiş ve küresel kapitalizmin bir parçası olmuştur.

ABD liderliğindeki Batı Bloğu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Bloğu ülkelerle doğrudan sıcak çatışmaya girmekten kaçınmakla birlikte Kore'de, Vietnam'da, Küba'da olduğu gibi zaman zaman komünist akımlara karşı güç kullanmıştır. Soğuk savaş döneminde ABD'nin kimi zaman hiçbir ülkeye bilgi vermeden müdahalelerde bulunması, başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesini de rahatsız etmiştir.

Kapitalist düzenle yönetilen ABD; sahip olduğu güçlü savunma sanayisi, uzay teknolojisi, makine ve elektronik teknolojilerini savaş sonu oluşan ortam içerisinde Dünya'nın tüm pazarlarına sokma çabası içerisinde girdi. Ürettiği savunma sanayisine ait ürünlerini tüm kıtalarda yaptığı askeri hareketler sırasında kullandı. ABD'nin gerek Irak'ta, gerek Kosova'da gerekse Afganistan'daki askeri hareketlerde kullandığı hava gücünü, zırhlı gücünü uygulamalar sırasında naklen tüm dünyaya izletmesi, bu müdahalelerin reklam amaçlı yapıldığı kuşkularını doğurmaktadır. Zaten müdahale edilen ülkelerin kullandığı silahlar ABD ve müttefikleri tarafından üretilmiş ve bu ülkelere satılmış silahlardır. Reklamı yapılan savunma ve saldırı silahları ise bu silahların karşıtı olarak üretilen düzeneklerdir.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası tarih boyunca uluslararası politika ve diplomasi ustalığı ile bilinen İngiltere ile birlikte hareket etmesi rakipsiz süper güç olmasında önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü savaş sonrasında iki müttefikin yaptığı tüm plan ve uygulamaların, büyük bir öngörü ve akıllılıkla hazırlanan uzun süreli planların birer aşaması olduğu günümüzden geriye doğru tarihte yolculuk yapıldığı zaman kolayca anlaşılmaktadır.

1939'dan itibaren Hitler'den kaçan Yahudi'ler, İngiliz'lerin de yardımları ile Filistin'den toprak ve taşınmaz mal satın alarak buralara yerleşmişlerdir. Savaş sırasında Yahudilerin devlet kurma girişimleri İngilizler tarafından "Arapları böyle bir hassas zamanda karşımıza almamalıyız" gerekçesi ile önlenmiştir. 1948 yılında ise Yahudilerin Filistin topraklarında kurduğu İsrail devleti ABD ve İngiltere tarafından desteklenmiş ve varlığı korunmuştur. Aynı koruma ve destek onlarca yıldır süre gelen Arap-İsrail ve Filistin-İsrail savaşlarında da sürmüştür. Ortadoğu'da güçlü bir İsrail devletinin olması ABD ve yandaşlarının bölgede etkili olması,

bölgenin enerji kaynaklarını rahatça sömürebilmesi için önemlidir. Ortadoğu bölgesinde gelişen tüm uluslararası olayların başrol oyuncularını bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da bölgedeki İsrail ayağını sağlam tutan ABD ve İngiltere olacaktır. ABD ve müttefiklerinin gerek Filistin halkına karşı yapılan insanlık dışı İsrail uygulamalarını desteklemesi, gerekse Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onayını bile almadan İran ve Irak'taki milyonlarca masum sivil halkın ölümüne ve yurtlarını terk etmelerine yol açan uygulamaları, gösterdikleri çabaların insan hakları savunması ile yakından uzaktan ilgisinin olmadığını ve maddi çıkar sağlamaları için yapıldığını göstermektedir.

Savaş sonrasında kendisini batı dünyasının yanında yer almak zorunda hisseden Türkiye, yukarıda açıklanmaya çalışılan kapitalist emperyalizmin hedeflerinden birisi olmuştur. Komşusu Sovyetler Birliğinin boğazlardan üs ve doğu bölgelerinden toprak istemesi ile tedirginlik yaşayan Türkiye, Truman Doktrini gereği komünizme karşı güçlendirilmek adına Marshall yardımı almış ve yabancı sermayenin ülkeye girmesinin önü açılmıştır. Alınan yardımın önemli bir kısmı askeri malzemeden oluşmaktadır. Alınan malzemenin bakım ve bütünleme giderleri birkaç yılda toplam ederlerini geçmektedir. Yoksul Türkiye'nin alınan yardım malzemelerinin bakım giderlerini karşılayamaması durumlarında ise yüksek faizle kredi veren uluslararası kredi şirketleri, IMF ve Dünya Bankası yardıma koşmaktadır. Bu şekilde yabancı sermaye ve yüksek faizli kredi borçlanması düzeni İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan ortamın Türkiye'nin başına ördüğü çorap olmuştur.

Özellikle Demokrat Parti dönemi ülkenin uluslararası alanda karar alma yetkisinin, alınan dış borçlar ve yardımlar nedeni ile bağımsız olarak kullanılmadığı bir dönem olmuştur. 1948 Mayıs'ında kurulan İsrail devletini tanıyan ilk Müslüman devletin Türkiye olması bu savımızın doğruluğunu kanıtlamaktadır. Yine Türkiye'nin 1952'de Kore Savaşı'na doğrudan kendisi ile ilgili bir savaş olmamasına karşın asker göndermesi, (ki gönderilen asker sayısı ABD'den sonraki en fazla sayıdır.) Kıbrıs Çıkarması öncesi ve sonrası yapılan ekonomik ambargo tehdidi ve uygulamaları, Ege sorununun çözümü ve terörün önlenmesi için gösterilen çabaların çok uluslu sermaye kuruluşları tarafından boşa çıkarılmaya çalışılması İkinci Dünya

Savaşı sonrası Türkiye'nin içine düştüğü yoksulluk ve Sovyet tehdidine karşı yalnız kalmama arayışlarının zengin batı devletleri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldığının göstergeleridir.

Türkiye'nin haklı olduğu Kıbrıs davasında batıdan gördüğü davranışlar, ülkenin batı için kolayca gözden çıkarılabilen öneminin olduğunu göstermektedir. Türkiye batı çıkarlarına hizmet etmek durumundadır. IMF de, Dünya Bankası da, diğer çok uluslu kredi şirketleri de, Avrupa Birliği'ne katılım süreci de bu durumun gerçekleşmesi için araçlardır. Batı çıkarlarına aykırı hareket eden hükümetler yabancı sermaye gruplarının ülkede bir gecede çıkaracakları ekonomik bunalımlar sonucu el değiştirmek zorunda kalabilmektedir. Yeni gelen hükümetler ise zengin kapitalist ülkelere şirin gözükerek, halkına geçici mutluluklar vermek için yeni kredi borçları ve borç ertelemeleri arayışlarına gireceklerdir. Değilse ömürleri kısa olmaktadır (Cem, 1974, 438-439).

Türkiye dış baskıların iç etkilerini bu şekilde hissederken, gerek Balkanlarda yaşayan Müslüman ve Türk halklar içerisinde, gerek Sovyetler Birliği'nden ayrılan Türk devletlerde, gerekse diğer Müslüman ülkeler üzerinde etkili dış siyaset sürdürememektedir. Dış siyasetle ABD'ye ve Avrupa Birliği'ne bağlılık son yirmi yılda ülkenin iliklerine kadar işlemiştir. Kıbrıs ve Ege Davaları'ndaki verilen ödünler, yabancılara mülk edinme hakkının verilmesi, tek taraflı gümrük birliği, liman ve hava alanlarının Rumlara açılması, Nükleer Enerji Yasası ile yabancı sermayeye yatırım alanı açılması bu işlemişliğin göz önündeki kanıtlarıdır. Göz önünde olmayanlar ise tarihi süreç içerisinde su yüzüne çıkmakta hiçbir gizli pazarlık gizil kalmamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası ortam ve Türkiye'nin bu ortamdaki konumunu yukarıda tartışılan konular ışığında göz önüne alarak Milli Şef önderliğinde savaş boyunca uygulanan dış siyaset karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir. Burada karşılaştırılmak istenen konu savaşta tarafsız kalınması ile baştan savaşa girilmesi ya da Savaş'a girilse idi ne zaman ve kimlerin yanında girileceğidir.

Savaşın başında İngiltere ve Fransa yanında fiilen savaşa katılmak, Türkiye'yi o zamanlar aralarında saldırmazlık ve dostluk antlaşması bulunan

Almanya ve Rusya'nın ortak hedefi haline getirecekti. Böylece Bulgaristan ve Yunanistan'ı işgal eden Almanya batıdan, Polonya işgali örneğinde olduğu gibi davranarak daha büyük pay almak isteyen Sovyet Rusya doğudan ve kuzeyden Türkiye'ye saldırarak, Anadolu zamanın yayılcı süper güçlerinin işgal alanı durumuna düşecekti. Bu durum Osmanlı'dan devraldığı enkazın yıkıntılarını henüz tamir edememiş yoksul Anadolu halkını Hitler ve Stalin'in orduları karşısında ezilme ve aşağılanma haksızlığı ile yüz yüze getirecekti.

Savaşa Almanya yanında katılan Türkiye, Sovyet Rusya'yı güneyden kuşatmak isteyen Almanya, Akdeniz'e çıkmak ve Ortadoğu üzerinden destek sağlayarak Alman ilerleyişini durdurmak isteyen İngiltere ve Fransa, Ege ve Akdeniz egemenliği peşinde koşan İtalya'nın çarpıştıkları savaş alanı olacaktı. Hatta Dünya Savaşı'nın merkezi Türkiye olacaktı. Savaşı kim kazanırsa kazansın ülke, dünyanın en gelişmiş tanklarının, toplarının, bombardıman uçaklarının belki de nükleer silahlarının deneme tahtası olacak, en gelişmiş orduların yıkımına uğrayacaktı.

Türkiye'nin Sovyet Rusya yanında savaşa girmesi Bolşevik işgali ve egemenliğini peşinen kabullenmesi anlamına gelmektedir. Sovyet müttefiki, olmakla birlikte en azından savaş sonrası Sovyet uydusu olmak, Türkiye'nin kaderi değil kaçınılmaz gerçeği olacaktı.

Yukarıdaki paragraflarda tartışılan akıla dayalı mantık sonucu elde edilebilecek çıkarım, Milli Şef İsmet İnönü ve ekibinin İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemeyi başarmakla ülkeyi yok olmaktan, Anadolu halkını ise ezilmekten ve aşağılanmaktan kurtarmış olmasıdır.

7. SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ VE TOPLUMSAL OLUŞUMLAR İLE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Bu bölümde Türkiye'nin fiilen katılmamayı başardığı İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik ve toplumsal etkilerinin derinden hissedildiği savaş sonrasında, tek parti yönetimine karşı tepkiler ile başlayan çok partili sürecin nasıl sakat bir zeminde geliştiği ve günümüzü ne şekilde etkilediği irdelenmiştir.

7.1. Çok Partili Döneme Geçişi Sağlayan Etkenler

Atatürk'ün ölümünden İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek İsmet İnönü ve ekibinin ülke yönetimi olarak yaptığı tüm ekonomik ve siyasi girişimler, Türkiye'yi bu savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmak adına gerçekleştirilmiştir. Ne zaman sonuçlanacağı bilinmeyen savaş nedeniyle çok sayıda gencin askere alınması ve temel ürünlerle ilgili olarak devlet stoklarının geniş tutulması nedeniyle iç piyasada büyük darlık yaşanmış ve ürünlerin fiyatları olağanüstü artmıştır. Aynı dönemde hükümet stokçu, karaborsacı ve fırsatçılarla yoğun bir şekilde mücadele etmişse de, bu mücadelede toplumun geniş katmanlarını tatmin edebilecek bir başarı elde edilememiştir.

Refik Saydam'ın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942'de başbakan olan Şükrü Saraçoğlu döneminin ekonomik alanda belki de en fazla akılda kalan ve tartışmaları bugüne kadar sarkan girişimi, Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu olmuştur. Servetlerin bir kereye özgü vergilendirildiği ve vergisini ödemeyenlerin bedensel çalışmaya tabi tutulduğu bu uygulama büyük tartışmalara yol açmış ve sonuçta 1944 yılı başlarında kaldırılmıştır. Tarım kesimiyle ilgili olarak ise Nisan 1944'te aşar vergisinin bir benzeri olan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Gerek 1946 yılında kaldırılan bu vergi ve gerekse Varlık Vergisi, toplumun İnönü dönemi hükümetlerinden soğumalarından öte önemli sonuçlar doğurmamıştır.

Ekonomik alandaki tüm olumsuzluklara karşın devletin kontrolündeki döviz rezervlerinde olağanüstü bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye silah sanayiinde kullanılan kromu savaşan ülkelere satarak önemli ölçüde döviz elde etmeyi başarmıştır. Savaş yıllarında bir yandan ekonomik sıkıntılar aşılmaya ve savaşa girmemeye çalışılırken, diğer yandan da Atatürk döneminde başlatılan ve büyük mesafeler kat edilen eğitim ve kültür alanındaki çabalar devam ettirilmiştir. İnönü döneminin en önemli eğitim kurumu kuşkusuz Köy Enstitüleridir. 1940 yılında kırsal kesime öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Köy Enstitüleri, Türkiye'nin dünya eğitim tarihine kazandırdığı en özgün modellerden biri olarak döneme damgasını vurmuştur.

İnönü dönemindeki kırsal kesimle ilgili çabalar Köy Enstitüleri ile sınırlı kalmamıştır. Atatürk döneminde de gündeme gelen toprak ve tarım reformu çalışmalarına yeniden hız verilmiştir. Ancak geniş emlak sahiplerinin yoğun tepkisi ve konuyla ilgili alt yapı eksiklikleri nedeniyle topraksız köylü bırakmama çabaları bu dönemde de başarıya ulaşamamıştır.

Tek parti yönetiminin savaş süresince almak zorunda kaldığı ekonomik tedbirler ve uyguladıkları sosyal politikaların gerekçelerini (dışışleri ile uğraşmaktan iç siyasete zaman ayıramadıkları için) halka anlatamamış olması, parti içi muhaliflerin alınan tedbirlerden rahatsızlık duyan tüccar ve toprak ağalarının nüfuz ve ekonomik gücünü de arkalarına alarak halkın işitmek istediği dilden propaganda yapmaları çok partili demokrasiye geçişin uygun olmayan bir zeminde gerçekleşmesine neden olmuştur (Cem, 1974, 404).

Çok partili demokrasiyle ilgili ilk adımları, Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin 5. Kurultayında hükümeti denetlemekle ilgili olarak 21 kişilik bir Müstakil Grubun kurulmasına kadar götürmek olanaklıdır. Ancak hükümeti denetlemek işlevini üstlenen bu girişim, CHP'nin doğrudan denetiminde olduğu için demokrasi konusunda umulan yararı getirememiştir. Yine Atatürk döneminde siyasetten uzaklaştırılmış olan Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Rauf Bey ve Ali Fuat Cebesoy gibi Kurtuluş Savaşının önde gelen isimlerinin yeniden milletvekili yapılmaları da ciddi bir yumuşama eğilimi olarak görülebilir. Fakat demokratikleşme yolunda asıl ciddi ve kalıcı girişim 1945 yılında iç ve dış dinamiklerin etkisiyle çok partili hayata geçmekle gerçekleşmiştir. İsmet İnönü'yü, daha doğrusu iktidarı, bu kararı almaya iten iç dinamiklerin başında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikalar nedeniyle ortaya çıkan toplumsal tepki gelmektedir. Savaş yıllarında uygulanan ve ağırlıklı olarak da kırsal kesimlerde yaşayanlarla, esnaf-tüccar gibi grupları olumsuz etkileyen ekonomik politikalar, toplumun bu kesimlerindeki huzursuzluğu arttırmış ve iktidarın yeni siyasi çözümlere yönelmesine neden olmuştur.

Bir başka iç etken 1923'ten beri iktidarda bulunan CHP'nin ciddi bir yıpranma sürecine girmesi ve bu nedenle kendini yenileme, bir başka ifadeyle çeki düzen verme ihtiyacını hissetmiş olmasıdır. CHP Yönetimi İkinci Dünya Savaşı boyunca ülke bütünlüğünü korumak ve halkı savaşın felaketlerinden uzak tutmak

amacıyla genç nüfusun önemli bir kısmını (1.600.000) askere almış, üretken nüfusun tüketen nüfusa dönüşmesi sonucu daha da yoksullaşan halktan geçici yasalar ile vergiler toplamıştır. Bu uygulamalar ile halkı kendisinden soğutan hükümet eşraf ve tüccarı da Varlık Vergisi, Topraklandırma Yasası ve karaborsacılığa karşı aldığı önlemler ile karşısına almıştır. Ayrıca İnönü’de fazlasıyla var olan namuslu memur niteliği savaşın yarattığı koşullarla birleşerek bürokrat kanadı aşırı tedbirlerin savunucusu, tehlikeli fikirlerin sözcüsü yapmıştır (Cem, 1974, 324). İsmet İnönü, bu dönemde, Mustafa Kemal’in Cumhuriyeti ilan ettiği ve Devrimlerin hayata geçirildiği süreçte yaşadığı yalnızlık içine düşmüştür. Bu yalnızlıktan ancak karşıt görüşlü guruplar ya da partiler kurdurarak haklılığını kanıtlamakla kurtulabilirdi.

Atatürk’ün izinde bir devlet adamı olarak bilinen İsmet İnönü’nün bu konuda Kemalist ilkelerle örtüşen bir tutum sergilemesi de demokrasiye geçişi hızlandırmıştır. Prof. Dr. Emre KONGAR Demokrat Partinin kazandığı 24 Mayıs 1950 seçimleri için “Beyaz Devrim”, bir demokrasi zaferi nitelendirmelerini onayladıktan sonra; “Ama bu zaferi kime borçludur Türkiye? Menderes’e mi? yoksa İsmet İnönü’ye mi? tabiki İsmet İnönü’ye. Dünya’da İsmet İnönü’den başka elindeki tüm egemenlik haklarını tek başına kullanırken, yani diktatörlük yetkilerine sahipken, demokrasiyi kuran bir başka lider yoktur” (Kongar, 2006, 190-191). diyerek İnönü’nün çok partili demokrasiye geçişteki önemini vurgulamaktadır. Kongar, İsmet Paşa’nın demokrasiye geçişini Batı’nın zorunlu dayatması olarak görmesinin yanlışlığını belirterek; “İsmet Paşa Atatürk Devrimleri’ni, demokrasi ile taçlandırmak, yeni Türkiye’nin kuruluşu açısından tarihe karşı devrimci görevini yerine getirmek için çok partili düzene geçmiştir” (Kongar, 2006, 191) sözleri ile İnönü’nün neden çok partili demokrasiye geçişi istediğini açıklamaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, çok partili döneme geçiş ile birlikte iktidara gelen Menderes’in başarısı yada başarısızlığının İsmet İnönü’nün demokrasi deneyimindeki başarısını yada başarısızlığını belirleyecek olmasıdır. Bu açıdan Menderes’in 1950 seçim zaferi İnönü’nün başarısı 27 Mayıs 1961 darbesi ile iktidardan uzaklaştırılması (Menderes’in başarısızlığı) ve hele hele idam edilmesi ise yine İnönü’nün başarısızlığıdır. İsmet İnönü de bu saptamayı “Benim demokrasideki en büyük zaferim, en büyük başarısızlığım olmuştur.” sözleri ile doğrulamaktadır.

Türkiye'nin demokrasiye yönelmesinde etkili olan dış dinamiklerin başında, İkinci Dünya Savaşı'nı A.B.D., İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin oluşturduğu demokratik bloğun kazanması gelmektedir. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Batı'da yeni bir dünya kurulmuş ve yeni dengeler oluşturulmuştur. Türkiye'nin bu yeni oluşum içinde yerini alabilmesi için Batı'nın hemen her alandaki norm ve standartlarını benimsemesi zorunlu hale gelmiştir. Bu etkenin Türkiye'deki tek parti iktidarını, halkın muhalefetinden daha fazla etkilemiş olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Fakat Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini hızlandıran asıl önemli gelişme 1945 yılındaki Sovyet tehdididir. Stalin yönetimindeki Sovyet Rusya'nın 1925 yılındaki dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını uzatmayacağını açıklaması ve bununla yetinmeyerek Kars, Ardahan ve Artvin'i isteyen ve Boğazların ortaklaşa savunulmasını öneren bir nota vermesi Türkiye'de büyük bir tepkiye neden olmuştur. Bu tehdit yüzünü zaten Batı'ya dönmüş olan Türkiye'nin başta A.B.D olmak üzere, Batı dünyasıyla ilişkilerini geliştirmesini hızlandıran temel etken olmuştur.

Aynı döneme denk gelen ve birbirleriyle iç içe geçmiş tüm bu iç ve dış gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de, CHP dışında başka siyasal partilerin de kurulması gerektiği yolundaki ilk ciddi açıklama Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu için San Fransisco'da bulunan Türk heyetinden gelmiştir. San Fransisco'daki Türk temsilciler artık Türkiye'de demokrasinin kurulacağını açıklamışlardır.

İsmet Paşa'nın 19 Mayıs 1945'te savaşın sona ermesiyle ilgili olarak yaptığı konuşmada, demokrasiye geçileceğini açıklaması, çok partili siyasi hayata geçiş için ciddi bir gelişme oldu. Bu gelişmeleri tamamlayan en önemli olaylardan biri şüphesiz CHP Meclis Grubu başkanlığına verilen Dörtlülük Takrirdir. Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzalarının bulunduğu bu karar 5'inci bölümde açıklanmıştır.

Meclis içerisindeki karşıt görüşlere gösterilen ılımlı ve anlayışlı yaklaşımın etkisiyle ilk olarak 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Bu sırada İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki TBMM'ni, açış konuşmasında çok partili demokrasi konusundaki kararlılığını bir kez daha belirtmesi üzerine bu yöndeki çalışmalara daha da hız verilmiştir.

Bu gelişmeler sonrasında Ocak 1946 da CHP'den ayrılmış olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün önderliğinde Demokrat Parti kurulması demokrasiye geçiş çabalarını geri dönülmez bir seviyeye getirmiştir. Savaş yıllarında ihmal edilen kırsal kesimde yaşayanlarla, yine savaştan olumsuz etkilenen büyük ve küçük sermaye çevreleri için bir umut ışığı olan DP, aynı zamanda demokrasiye susamış aydınlar için de ideal bir siyasi taban gibi görünmekteydi.

7.2. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve İktidar Süreci

DP'nin kurulmasından kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde ilk tek dereceli ve çok partili seçimler yapılmıştır. Çoğunluk sistemine dayanan ve açık oy - gizli tasnif esasına göre yapılan bu seçimlerde CHP 390, DP 66, bağımsızlar ise 7 milletvekili çıkarabilmiştir. Açık oy - gizli tasnif esasına göre yapılan bu seçimler, sonuçları üzerinde yarattığı kuşkular nedeniyle günümüze değin devam eden tartışmalara da neden olmuştur. Bu sonuçtan sonra DP, CHP'ye karşı tutumunu sertleştirmiş, halkın ilgisini ve desteğini çekebilmek için iktidarı karalama ve gerçekleştiremeyeceği vaadlerde bulunmak ana siyasetini teşkil etmiştir. Sözü edilen yıllarda nüfusun tamamının para ödeyerek satın aldığı şekerin kilogram fiyatı 2 Liradan maaliyet fiyatı olan 68 Kuruşa indirilecek, 20 Kuruşluk Birinci sigarası 5 Kuruştan satılacak şeklindeki vaadler halkın yoğun ilgisini çekti (Öymen, 2004, 469). “Yeter söz milletin”, “Her mahallede bir milyoner yaratacağız”, “Devleti küçültüp özel teşebbüsü büyüteceğiz”, “Genel af çıkaracağız”, “Bolluk yaşatacağız”, “Din ve vicdan hürriyeti getireceğiz” sloganları halkın çoğunluğunun (duymak istediği) arzularını dile getiriyordu.

1946 seçimlerinden sonra kan değişikliğine gitmek isteyen İnönü, başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Recep Peker'i getirmişse de, DP'nin büyümesine engel olamamıştır. Bir süre sonra Peker'in istifası sonucu 9 Eylül 1947'de Hasan Saka yeni hükümeti kurmuştur. İktidar içinde kaynamaların devam ettiği bir dönemde DP içinde de tartışmalar çıkmış ve Fevzi Çakmak önderliğindeki bir grup ılımlı parti üyesi, istifa ederek, 20 Temmuz 1948'de Millet Partisini kurmuşlardır.

CHP cephesinde ise Peker gibi sertlik yanlısı olmayan Hasan Saka da istifa etmek zorunda kalmış ve yerine bu kez Şemsettin Günaltay başbakan olmuştur.

Günaltay, İsmet İnönü'nün son başbakanı olacaktır. Seçim yasasında yapılan değişikliklerden sonra 14 Mayıs 1950'de yine çoğunluk sistemine göre olmakla birlikte gizli oy - açık tasnif esasına göre yapılan genel seçimlerde, bu kez DP üstünlük sağlamış ve 23 yıllık CHP iktidarı sona ermiştir. Çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimlerin de milli iradeyi yansıttığı söylenemez. Çünkü oyların %53'ten biraz fazlasını alan DP 408 milletvekili çıkararak parlamentoda %85'lik bir güç elde etmiştir. %40 oy alan CHP ise 69 milletvekili çıkararak parlamentoda %15'lik bir oranla temsil edilme durumuna gelmiştir. Bu seçimde MP (Millet Partisi) % 3.1 oyla 1 milletvekili çıkarmış, % 4.8 oyla da 9 Bağımsız milletvekili seçilmiştir. Ne olursa olsun seçimler sonucu 1923 yılında devleti kurmuş olan CHP, kansız ve kavgasız bir şekilde iktidarı Demokrat Parti'ye devretmiştir. Böylece Türk demokrasi tarihinde "Beyaz Devrim" nitelmesi yapılan bir dönem başlamıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde elde edilen sonuçlar sonrasında DP'nin seçimi kazanmasıyla İsmet İnönü cumhurbaşkanlığından ayrılmış ve yerine Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyetinin 3. Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Adnan Menderes başbakan olarak atanırken, DP'nin kurucularından Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı, Refik Koraltan ise Meclis başkanı olmuşlardır.

Büyük umutlar ve beklentilerle iktidara gelen DP'nin ilk yıllarında dıştan, özellikle de ABD'den gelen yardımlar sayesinde görülmemiş bir bolluk yaşanmıştır. 1952 yılında Nato'ya girilmesiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yalnızlık tümüyle sona ermiş ve Türkiye, ABD'nin yardımlarını daha yoğun bir biçimde almaya başlamıştır. Dış politikadaki bu gelişmenin doğal olarak iç politikaya da yansıdığı bu dönemde, DP'nin gücü ve toplumdaki desteği artmıştır.

On yıllık Demokrat Parti döneminin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alandaki görüntüsü genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle 1923'ten beri devam eden denk bütçe ilkesinden vazgeçilmiş, para ve maliye politikası tümüyle değişmiştir. Ekonomik canlanmayı gerçekleştirmeye çalışan yeni hükümet harcamalarını artırmıştır. Bu da ilk yıllarda ekonomik büyümenin önceki yıllara göre hızla artmasına yol açmıştır. Demokrat Parti'nin ekonomideki temel amacı tüm yurt çapında ekonomik kurumsallaşmayı gerçekleştirmek ve özel sektörün gelişmesine öncelik tanımak olmuştur. Bunun sonunda ilk yıllarda milli gelirden %15'lik bir artış gerçekleşmiş ve ekonomide ciddi

bir hareketlenme ortaya çıkmıştır. Fakat 1954 yılından sonra ekonomide, özellikle de dış ticarete denge bozulmaya yüz tutmuş ve sonuçta hükümet kaçınılmaz bir biçimde dış borçlanmaya yönelmiştir. Ancak bu borçlanma siyaseti de 4 Ağustos 1958’de devalüasyon sonucu Türk parasının değerinin düşürülmesine yol açmıştır. Şekerin fiyatı 2 Liradan, (vaad edildiği gibi 68 Kuruşa değil) 170 Kuruşa; Birinci sigarası 20 Kuruştan (5 Kuruşa değil) ancak 15 Kuruşa düşürülebilmişti. Şekerdeki 1 Kuruşluk indirimin yılda 1 Milyon Liralık vergi kaybına yol açacağını söyleyen DP Hükümeti daha sonraları Süleyman DEMİREL tarafından ünlendirilen “dün dündür bugün bugündür” siyasetinin temelini atmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihmal edilen kırsal kesim ve tarım alanları, DP’nin iktidar olmasıyla canlanmaya başlamıştır. Özellikle Marshall yardımı sayesinde ilk yıllarda başta traktör olmak üzere, tarım aletlerinin yaygınlaştırılması gerçekleşmiştir. 1948 yılında 1800 civarında olan traktör sayısı, 1957 yılına gelindiğinde 44.000’i aşmıştır. Benzer artış biçerdöver sayısında da görülmüştür. 1950 yılında yaklaşık 1000 olan biçerdöver sayısı, 1957 yılında 6000’e ulaşmıştır. Sanayileşme konusunda DP önceliği özel sektöre vermekle birlikte devlete ait ekonomik kuruluşları genişletmek ve yeni fabrikalar açmaktan da geri durmamıştır. Bu çerçevede 1950-1960 yılları içinde açılan bazı devlet işletmeleri şunlardır: Makine Kimya Endüstri Kurumu (1950), Denizcilik Bankası (1951), Et ve Balık Kurumu (1952), Devlet Malzeme Ofisi(1954), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (1954), Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (1955) ve Ereğli Demir Çelik Fabrikaları (1960). Bütün bu gelişmelere karşın 1957 yılından sonra dış kredi alınmasının zorlaşması, ekonominin iyice dışa bağımlı hale gelmesi ekonomik durumu olumsuz etkilemiş ve yatırımlarda ciddi bir azalma görülmüştür. Yatırımların sanayileşmeden çok tarım alanına yönlendirilmesi, hazır sanayi ürünlerinin dışarıdan alınması nedeniyle dış ticaret açığı ve dış borçlanma kendisini göstermiştir.

Demokrat Parti döneminde ulaşım sektöründe de yanlış politikalar izlenmiştir. Bu dönemde Atatürk ve İnönü dönemlerinin aksine demiryollarına değil, daha çok karayolu yapımına öncelik verilmiştir. 1950 yılında 1640 km. olan asfalt yollar, 1969 yılına gelindiğinde 7000 km. yi geçmiştir. Sosyal devlet anlayışının bir

gereği olan toplu taşımadan uzaklaşılması, günümüzde de halen çözülemeyen ulaşım sorununun gündemde kalmasına neden olmuştur.

DP döneminin eğitim politikası da ekonomik politika gibi CHP'den farklı olmuştur. İnönü döneminin ürünü olan Köy Enstitülerinin kapatılarak öğretmen okullarına dönüştürülmesi, bu farklı politikanın en çarpıcı örneğidir. Memleketin kendi öz yapısına uygun olarak ve kendi gereksinimlerinden kaynaklanarak oluşturulan, Türkiye'ye özgü eğitim politikaları, taklitçi eğitim politikaları ile yer değiştirmiş, mesleki eğitimin günümüze kadar istenen düzeye gelmemesine neden olunmuştur.

Olumlu ve olumsuz çeşitli gelişmeler karşısında DP yöneticilerinin iktidara yeterince hazırlıklı olmamaları ve CHP'nin muhalefet deneyimsizliği, iki siyasal parti arasındaki ilişkileri gün geçtikçe gerginleştirmiş, ülke kısa zamanda kısır siyasal çekişmelere doğru sürüklenmeye başlamıştır. 1951 yılının Ağustos ayında Halkevleri ve Halkodalarının devletleştirilmesi ve kamu hizmeti yapan bu örgütlerin mal varlıklarının hazineye aktarılması; 1953 yılında CHP'nin tüm mal varlığının "haksız iktisap" olduğu iddia edilerek Hazineye geçirilmesi; yine 1953 yılında Millet Partisi'nin kapatılması; Şubat 1954'te Köy Enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesi ve nihayet basın üzerinde baskıların arttırılması iktidar- muhalefet ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. DP'nin "devr-i sabık" yaratma politikası, aşırı kadrolaşma ve partizancılık CHP'nin iyice hırçınlaşmasına yol açmıştır. 6 Haziran 1950 tarihinde Ordu yönetim kadrolarında yapılan değişimler, bu tarihte Genelkurmay Başkanlığına getirilen Nuri YAMUT'un görev sonunda (1954 seçimlerinde) DP İstanbul Milletvekili seçilmesi Celal Bayar ve Menderes'in Orduda kadrolaşma çalışmalarının en belirgin göstergesi olmuştur (Öymen, 2004, 480). Ordudaki toplu tayinlere paralel olarak Valiler ve her kademede idari amirleri arasında ayıklamaların başlaması bazı Valilerin kendiliğinden istifa etmelerine yol açmıştır. Bazı Valiler ise Hükümetçe görevlerinden alınmıştır. Bu partizancı yaklaşım il, ilçe hatta o zamanki bucak ve ocak örgütlerinde daha da güçlü olarak kendini göstermiştir. Yerel memurlara herhangi bir nedenle kızan yerel partililer, onların işten atılmasını, yerlerine "kendilerinden olanların" getirilmesini sağlıyorlardı (Öymen, 2004, 481). İktidardaki demokrat partinin uyguladığı

partizanca yaklaşım halkı birbirine düşürmekte, günümüze kadar süregelen toplumsal çatışmaların ve kanlı siyasi kavgaların temelini oluşturmuştur.

DP iktidarının ilk toplumsal uygulaması Türkçe okunan ezanın Arapça okutulmasıdır. 1932 yılından beri Türkçe okunan ezan 18 yıllık aradan sonra DP döneminde yeniden Arapça olarak okutulmaya başlanmış; böylece dindar Anadolu halkının manevi duyguları okşanmıştır. DP yöneticilerinin “ilahi irade mi”?, “milli irade mi”? şeklinde başlattığı tartışmalar daha sonraları dindarlar ve dinsizler olarak halk kesimlerinin sınıflandırılmalarına yol açmıştır. DP’nin ilk parti programında yer alan “halkın nazarında muteber olan devrimlere sahip çıkacağız” söylemi Atatürk Devrimlerini “halkın benimsediği devrimler” ve “halkın benimsemediği devrimler” diye ikiye ayırmıştır (Kongar, 2006, 186).

DP döneminde Anti-komünizm devletin resmi ideolojisi olmuştur. Türkiye’nin gelişme ve kalkınma modeli olarak Amerika örnek alınmıştır. Amerika’nın ve diğer kapitalist devletlerin desteği ile Türkiye’de dincilik ve milliyetçilik yeniden siyasal önem ve hız kazanmıştır. Kapitalist ülkelerin (özellikle ABD’nin) Türkiye’de Atatürk İlkelerinin ve devrimlerinin uygulanmaması ile ilgili bir dertleri yoktur. Onlar için önemli olan Sovyet komünist rejimine karşı önlemler almaktır. Din ve milliyetçilik duygularının körüklenmesi komünizme karşı alınabilecek en etkin yoldur. DP döneminde toplumsal yaşam ve kültür bir yandan Arap emperyalizminin öte yandan Amerikan emperyalizminin etkilerine açık hale getirilmiştir. Başbakan Adnan Menderes’in Sait Nursi’nin elini öpmesi laiklik karşıtı düşüncelerin ve odakların güçlenmesine yol açmıştır (Kongar, 2006, 187).

Bu arada 1954 yılında yapılan seçimleri de DP kazanmıştır. CHP’nin meclisteki milletvekili sayısının 31’e düştüğü bu seçimlerde, DP oylarını artırmış ve oy oranını %57’ye yükseltmiştir. CHP ise oyların ancak %35’ini alabilmiştir. DP’nin gücünü artırması, izlenen iç ve dış politikanın toplum tarafından onaylanması anlamı taşımaktaydı. Bu nedenle DP muhalefet üzerindeki baskılarını 1954 yılından sonra daha da artırmıştır. Gazetecilere hapis ve para cezalarının verilmesi CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in bir gün gözaltında tutulması ve daha sonraki günlerde 6 ay hapse mahkum olması iktidar-muhalefet ilişkilerini büyük bir çıkmaza doğru sürüklemiştir.

DP-CHP gerginliğinin hat safhaya ulaşması ve iktidarın güç kaybetmeye başlaması nedeniyle, seçimler bir yıl önceye alınarak 1957 yılında yapılmıştır. 1957 seçimlerini de DP kazanmışsa da, oylarında büyük bir düşüş gözlenmiştir. Öyle ki, bu seçimler sonucunda DP %48 oy oranı ile 424 milletvekili çıkarırken, CHP oy oranını %41'e yükseltmiş ve 178 milletvekilini Meclis'e sokmuştur. Aynı seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi de 4'er milletvekili çıkarmışlardır. Bu yeni dönemde DP iktidarı ortaya çıkan ekonomik bunalımlar karşısında çaresiz kalmış ve IMF ile Dünya Bankasının dayatmalarına direnememiştir. Yaşanan döviz darboğazı dengeleri alt üst etmiştir.

Komşu ülke Irak'ta 14 Temmuz 1958'de darbe yapılması ve ordunun yönetime el koyması, Adnan Menderes hükümetinin kuşkuya kapılmasına yol açmış ve bu nedenle potansiyel bir tehlike olarak görülen CHP ve basın üzerindeki baskılar artmıştır. Bu kuşku DP'nin 12 Ekim 1958'de Vatan Cephesi'ni kurmasıyla yeni bir boyut kazanmış, ülkedeki siyasal kamplaşma ve dolayısıyla da gerginlik geri dönülmez bir duruma gelmiştir. DP iktidarının sonunu hazırlayan gelişmelerin en önemlisi kuşkusuz 18 Nisan 1960'ta Tahkikat Komisyonunun kurulması olmuştur. Başta CHP olmak üzere Meclis içi ve dışı tüm muhalefeti hemen her türlü siyasi faaliyetten men etmeyi hedefleyen Tahkikat Komisyonunun kurulması, sorunları çözemediği gibi üniversite öğrencilerinin sokağa dökülmesine de neden olmuştur. 28 Nisanda İstanbul Üniversitesinde bir öğrencinin öldüğü ve çok sayıda öğrencinin yaralandığı olaylar sonunda sıkıyönetim ilan edilmişse de, olaylar Ankara'ya sıçramıştır. Böylece Türk Demokrasi hayatı sıkıyönetim uygulaması ile tanışmıştır. Bu tanışıklık 1990'lı yıllara kadar sürecektir. Menderes'in mecliste "yargı yetkileri ile donatarak" kurduğu Tahkikat Komisyonu 15 Milletvekilinden oluşuyordu. Komisyon hem askeri hem de sivil yargılama usullerini kullanmaya yani hem askerleri hem de sivilleri yargılamaya yetkili kılınmıştır. Bu oluşumla kuvvetler ayrılığı ilkesi ihlal edilmiş oluyordu. Komisyon hem savcı hem de yargıç görevi yapacaktı. Yani hem suçlayacak hem de karar verecekti. Kararların temyizi yoktu, komisyonun verdiği hükümler kesindi. Komisyonun görevi ise "muhalefetin rejim karşıtı faaliyetlerini" araştırmaktı; CHP yargılanacak ve (büyük bir olasılıkla) kapatılacaktı. 1957 seçimlerinde DP'nin güç kaybettiği ortaya çıkmış, ufukta görülen bir seçimde büyük olasılıkla iktidarın kaybedileceği Menderes ve arkadaşlarınınca

öngörülmüştü. Menderes “Ben kendime sabık Başbakan dedirtmem” diyerek bu olasılığı kabul etmeye hazır olmadığını açıkça belirtmişti. Bu olasılıktan kaçmanın en kesin ve garanti yolu CHP’nin yargılanarak, kapatılması idi (Kongar, 2006, 190).

Görüldüğü üzere DP Türkiye’de gerçek bir demokrasinin kurucusu olabilme şansını kullanamamış çoğulcu demokrasi (çok partili rejim) anlayışını “çoğunluğun diktatörlüğü” haline getirmiştir. Bu yanlış kuram ve anlayış günümüze kadar gelen iktidarlar tarafından yaşatılmıştır. DP’nin demokrasi karşıtı, laiklik karşıtı, kapitalist ve partizanca uygulamaları sonucu oluşan toplumsal çatışma ortamı Silahlı Kuvvetlerin yönetime ve rejime müdahalesine zemin hazırlamıştır. 21 Mayıs’ta Ankara’da Harp Okulu öğrencilerinin yapmış olduğu yürüyüşle de verilen mesajın iktidar tarafından anlaşılmasından kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1960’ta gerçekleştirilen bir askeri darbe sonucu DP iktidarına son verilmiştir.

7.3. 1960 – 1971 Dönemi Türkiye’de Siyasal ve Toplumsal Oluşumlar

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonucu DP iktidarına son veren genç subaylar, Milli Birlik Komitesi adında bir grup kurarak ülke yönetimini ele geçirmişlerdir. MBK başkanlığına, o dönemde emekli olmak üzere izne ayrılmış olan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel getirilmiştir. 38 subaydan oluşan MBK’nin direktifleri doğrultusunda hükümet üyeleri ve DP’li çok sayıda milletvekili tutuklanmış ve Yassıada’da yargılama süreci başlatılmıştır. Bu olayların gerçekleştiği dönemde, askeri müdahalenin ilk gününden itibaren çeşitli kurumlarda sıkı bir ayıklama politikası izlenmiştir. Bu ayıklamalar sonucu çok sayıda üst rütbeli subay emekliye sevk edilmiş ve yine birçok üniversite öğretim elemanı görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu arada Milli Birlik Komitesinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları da hat safhaya ulaşmıştır. Komitenin bir süre daha iktidarda kalarak ekonomik, sosyal ve kültürel reformları tamamlamasını savunan ve 14’ler olarak bilinen bir grup, seçimlerin hemen yapılmasını isteyenlerin oluşturduğu ılımlı grup tarafından etkisiz hale getirilmiş ve grup üyeleri çeşitli görevlerle yurt dışına sürgüne gönderilmişlerdir. MBK içindeki tasfiye hareketinin tamamlanmasından sonra daha rahat hareket etme imkanı bulan askeri yönetim, bu kez yeni anayasa için kolları sıvamıştır. Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi’nden oluşan Kurucu Meclis

6 Ocak 1961’de çalışmalarına başlamış ve ilk iş olarak hazırladığı yeni anayasayı 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunmuştur. Yeni anayasa %63 civarında kabul oyu ile yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası ile sosyal devlet anlayışı önem kazanmış; grev, lokavt ve toplu sözleşme hakları getirilmiş; çoğulcu devlet anlayışına geçilmiştir. Ayrıca DP döneminin deneyimi sonucu yasama organını yargı yoluyla denetlemek amacıyla Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bir diğer yenilik ise TBMM’nin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki kanada ayrılmış olmasıdır. Diğer taraftan 14 Ekim 1960’ta başlayan yargılamalar 15 Eylül 1961’de sona ermiş ve 15 sanık idama, 31 sanık müebbet hapse ve 408 sanık da çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Yargılamalar sonucunda verilen bu idam kararlarından üçü MBK tarafından onaylanmıştır. Bu onay gereği DP döneminin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın cezaları 16 Eylül 1961’de, Başbakan Adnan Menderes’in cezası 18 Eylül 1961’de infaz edilmiştir. Bayar’a verilen idam cezası ise yaşından dolayı hapis cezasına çevrilmiştir.

Beyaz Devrim başarısızlıkla sonuçlanmış, başarısızlığın nedeni DP yöneticilerinin demokrasi ve iktidar gücünü yanlış yorumlamaları olmuştur. Bu yorumlar Menderes’in iktidara gelmesi ile birlikte “Oğunu aday göstersem milletvekili seçtiririm.” meclis gurubunda “Siz isterseniz Hilafeti bile geri getirirsiniz.” Üniversite hocalarına “kara cübbeliler”, Orduya “Battalgazi Ordusu”, “Ben Orduyu yedek subaylarla bile yönetirim” söylemleri ile kendisini göstermiştir. Menderes ve arkadaşlarının idamı hiç kuşkusuz demokrasi açısından haksız bir eylem “Siyasal bir cinayettir.”; ama bu haksızlık onun demokrasiyi rafa kaldırmış olduğu gerçeğinin gözden kaçırılmasına yol açmamalıdır. 27 Mayıs askeri darbesi Menderes’in sivil darbesine karşı “demokrasiyi korumak için” yapılan bir karşı eylemdir. Ne yazık ki siyasal nitelikli idamlar ve askerlerin yönetime müdahalelerinin yolunu açmış olmakla çok olumsuz sonuçlar da doğurmuştur (Kongar, 2006, 189).

1961 Anayasasının hemen ardından nispi temsil sistemiyle seçimler yapılmış ve İnönü başbakanlığındaki koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 1961 seçimlerinde CHP oyların % 36.7’sini alarak 173 milletvekili çıkarmıştı. DP’nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi % 34.7’sini alarak 158 milletvekili, Yeni Türkiye Partisi % 13.9’unu alarak 65 milletvekili ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de %

13.7 oy alarak 54 milletvekili çıkarmışlardı. Türkiye'nin en liberal ve özgürlükçü anayasası olarak nitelenen 1961 Anayasasının yarattığı ortamda toplumsal ve siyasal örgütlenmeler de hız kazanmıştır. Gerek tek parti döneminde gerekse DP iktidarında büyük baskı altında tutulan sol hareketler de daha rahat örgütlenme ve seslerini duyurma imkanına kavuşmuşlar ve bunun sonucunda 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. Bu arada 1960 müdahalesi sonrasında kapatılan DP'nin devamı olarak yine 1961 yılında Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi adıyla iki siyasal parti kurulmuştur. 1961 seçimlerine giren bu partiler, esasında DP'ye oy veren tabana yönelik siyasi partilerdi. Ancak, henüz gelişmelerin yönünü anlamakta güçlük çeken bu tabanın oylarının bölünmesi nedeniyle bütünlüğünü koruyabilen tek siyasi parti durumundaki CHP seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve İsmet İnönü'nün Başbakanlığı altında CHP-AP koalisyonu kurulmuştur. Adalet Partisi, Süleyman Demirel'in genel başkan olmasından sonra güçlenmiş ve yeni liderin etkisiyle 1965 ve 1969 seçimlerinde tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır.

1965 seçimlerinde TİP'in oyların % 3'nü alarak 15 milletvekilini parlamentoya sokması Türk siyasal hayatında önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Nitekim CHP, bu gelişme üzerine "Ortanın Solu" kavramını gündeme getirerek kendini solcu bir parti olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu ayrımındaki temel mantığın, CHP'nin temsil ettiği "sol'un, bu sıralarda palazlanmaya başlayan radikal sol hareketlerden farklılığını vurgulamak olduğu söylenebilir. Bu arada, CHP gerek 1965, gerekse 1969 seçimlerinde oy kaybına uğramıştır. 1969 yılında %47 oy alarak tek başına iktidara gelen AP, ekonomik bunalımların etkisiyle kısa zamanda yıpranmaya başlamış ve halktan gördüğü desteği yitirme durumuna gelmiştir. 1970 yılında yapılan devalüasyonla 1 Dolar 9 TL.-'den 15 TL.-'ye yükselmiştir. DP ile başlatılan ve "ithal ikamesi" (o günlerdeki popüler deyimle montaj sanayi) politikası ve enflasyonist uygulamalar sonucu Türk parasında görülen değer kaybı, doğal olarak ekonomik dengeleri alt üst etmiş ve toplumsal değerler hızla değişmeye başlamıştır. Ekonomik büyüme ve sivil toplum örgütlerinin hareketlendirdiği yeni siyasal gelişmeler, AP'nin bölünmesine ve 18 Aralık 1970'de Demokratik Parti adıyla yeni bir siyasal parti kurulmasına kadar uzanmıştır.

Parlamentodaki gelişmelerin yanı sıra sokakta işçi ve öğrenci hareketleri de yoğunlaşmış, ülke ciddi bir kaosa doğru sürüklenmeye başlamıştır. Özellikle 1968

yılında Fransa’da başlayan öğrenci hareketlerinin Türkiye’yi de etkilemesiyle ortaya çıkan öğrenci örgütlenmeleri içinde başlayan radikalleşme eğilimleri, soğuk savaş yıllarının bloklar arası propaganda mücadelesine sahne olan Türkiye’yi kritik bir noktaya taşımıştır. Ekonomik ve toplumsal alanlardaki köklü değişimin ortaya çıkardığı köyden kente göç, çarpık şehirleşme, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi bir dizi sorun, varolan krizi besleyip, yaygın bir hale getirmiştir. Ekonomik krizlerin aşılammaması, işçi ve öğrenci hareketlerinin durdurulamaması Demirel hükümetinin yıpranmasına ve gözden düşmesine yol açmıştır.

7.4.12 Mart 1971’den 12 Eylül 1980’e kadar Türkiye’de Siyasi ve Toplumsal Yaşam

Bu ortamda 12 Mart 1971’de emir komuta zinciri çerçevesinde silahlı kuvveler bir müdahale daha gerçekleştirmişlerdir. Askeri müdahaleyle Demirel istifa etmiş ve Nihat Erim’in başbakanlığında partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. Askeri müdahaleye karşın önüne geçilemeyen şiddet eylemleri, sıkıyönetimin ilan edilmesi ve iktidarın daha da sert önlemler almasına yol açmıştır. 12 Martta başbakan Süleyman Demirel’e verilen bir muhtıra şeklinde gelişen askeri müdahalenin yönü kısa bir süre sonra değişmiş ve şiddet eylemlerinin önlenmesi amacı üzerinde yoğunlaşmıştır. Dönemin siyasal bakımdan en önemli gelişmelerinden biri şüphesiz 5 Mayıs 1972’de yapılan CHP Beşinci Olağanüstü Kurultayı’nda İnönü’nün yerine Genel Başkanlığa Bülent Ecevit’in seçilmesidir. Bundan sonra CHP, 14 Ekim 1973’te yapılan seçimlerde yeni lideri ile beklenenden çok oy alarak Millet Meclisinde en fazla sandalyeye sahip olmuştur. 1973 seçimleri 12 Mart dönemini sona erdirirken, 1980 yılına kadar devam edecek olan bir başka dönemin başlangıcını teşkil etmekteydi. Bu arada Cemal Gürsel’den sonra cumhurbaşkanlığına seçilmiş olan Cevdet Sunay’ın da görev süresi dolmuş ve yerine Fahri Korutürk 6. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. 1973 seçimleriyle başlayan istikrarsızlıklar, 1977 seçimleriyle de giderilememiş ve Türkiye birbiriyle uyumsuz ve farklı temellere dayanan partilerin oluşturdukları koalisyonlarla yönetilmiştir.

Özellikle 1976 yılından sonra başlayan öğrenci hareketleri, zaman zaman bir

kaos havası ortaya çıkarmıştır. Parlamentodaki siyasal partilerin kısır çekişmeler içerisine girerek, ülke sorunlarını çözecek siyaset üretememeleri, demokratik rejimi de ciddi bir bunalıma sokmuştur. Aynı tarihlerde başlayan işçi hareketlerinin ileri boyutlara ulaşması ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazın aşılammaması sonucu, 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime bir kez daha el koymuştur.

7.5. 12 Eylül 1980’den Günümüze Kadar Türkiye’de Siyasi Ve Toplumsal Gelişmeler

Sivil siyaset kurumlarının sorunlara çözüm üretebilme yeteneklerini ve araçlarını kullanamamaları sonucu gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesiyle TBMM feshedilmiş ve siyasal partilerin tümü kapatılmıştır. Fahri Korutürk’ten boşalan cumhurbaşkanlığına yaklaşık 6 ay kadar bir süre geçmesine karşın kimseyi seçemeyen TBMM’nin feshedilmesi ve toplumun en acil sorunlarına bile çözüm bulmakta aciz kalan siyasal partilerin kapatılmasının toplumun bütün kesimleri tarafından onaylanmış olması, demokrasinin içine düştüğü durumu göstermesi açısından önemlidir. Askeri darbeden hemen sonra ülke yönetimini, darbenin önderi Kenan Evren’in başkanlığında oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi üstlenmiştir. Kısa bir süre sonra Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bülent Ulusu yeni bir hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve bakanlar kurulunu oluşturmuştur. 12 Eylül darbesiyle yürürlükten kaldırılan 1961 Anayasasının yerine yeni bir anayasa hazırlanması için Danışma Meclisi toplanmış ve bu meclisten çıkan bir komisyonun hazırlamış olduğu anayasa, mecliste kabul edildikten sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmış ve halkoyuna sunulmuştur. 6 Kasım 1982’de yapılan halkoylaması sonucu %93 kabul oyu alan yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Aynı gün Kenan Evren de cumhurbaşkanlığı görevine resmen başlamıştır.

1982 Anayasası doğrultusunda yeni kurulan siyasal partilerin katılımıyla 1983 yılında yapılan seçimlerde Turgut Özal’ın genel başkanı olduğu Anavatan Partisi, seçime katılan Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti’ye göre daha fazla oy alarak tek başına iktidara gelmiştir. Özal ile birlikte Türkiye’nin dış politika ve ekonomik politika tercihleri de ciddi biçimde değişmeye başlamış, buna paralel

olarak Türk toplumunun değerlerinde bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Mecliste ciddi bir muhalefet ile karşılaşmayan Anavatan Partisi iktidarı, dışa açılma konusunda önemli hamleler yapmış ve toplumdan aldığı destekle 1987 seçimlerinden de başarıyla çıkmıştır. Ancak bundan sonraki dönemde 1980’de siyasi faaliyetleri yasaklanan liderlerin (Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi) yeniden parlamentoya girmeleriyle Anavatan Partisi’nin Meclis üstünlüğü sarsılmaya başlamıştır. Buna karşın 1989 yılında Turgut Özal, Kenan Evren’in görev süresinin dolmasından sonra yapılan seçimler sonucunda 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşküne çıkmıştır.

1960-1990 devresi Türkiye’nin ciddi toplumsal bunalımlarla karşılaştığı bir devredir. Hızla büyüyen Türk ekonomisi, doğal olarak toplumsal katmanların hareketlenmesine ve siyasal alanda yeni taleplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu nedenle tüm değişen toplumlarda görülen şiddet süreçleri Türkiye’de de kendisini göstermiştir. Ancak yüzlerce yıllık devlet geleneği, toplumsal dayanışma ve toplumda var olan birlikte yaşama arzusu gibi etkenlerin ön plana çıkmasıyla bu çatışmalar diğer az gelişmiş ülkelere oranla hafif atlatılmıştır. 1991 seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidara gelememesi üzerine Süleyman Demirel başkanlığındaki Doğru Yol Partisiyle Erdal İnönü başkanlığındaki Sosyaldemokrat Halkçı Parti arasında koalisyon hükümeti kurulmuş ve Türkiye’de yeniden koalisyonlar dönemi başlamıştır. Bu arada 1993 yılında Özal’ın ani ölümünden sonra ise cumhurbaşkanlığına Süleyman Demirel seçilmiştir.

Ülke 1993’ten itibaren yeni koalisyon hükümetleriyle yönetilmeye başlanmıştır. Bu koalisyon hükümetleri arasında ciddi uyum sorunlarının bulunması, Türkiye’yi yeniden ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımların eşğine getirmiştir. Bu arada 2000 yılında görev süresi dolan Süleyman Demirel’in yerine, Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Ahmet Necdet Sezer seçilmiş ve 10’uncu Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Bu sırada DSP – ANAP – MHP koalisyonu iktidar görevini üstlenmiş idi.

2003 yılında Batı dünyası ile iletişim sorunları yaşayan ve emperyalist batı devletlerine karşı sert söylemlerde bulunan Bülent Ecevit liderliğindeki DSP – ANAP – MHP koalisyonu, yabancı yardım ve kredilerin kesilmesi, uluslararası büyük sermaye güç ve şirketlerinin Türk ekonomisi üzerinde oynadığı spekülasyon

oyunlar sonucu ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte erken seçime giderek, iktidarı genel başkanı siyasi yasaklı olan AKP'ye devretti. Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağının kalkması üzerine yapılan ara seçim sonucu Siirt Milletvekili olarak Başbakanlık görevine atandı.

Siyasi yasaklı AKP genel başkanı iken ABD Başkanı ile Beyaz Saray'da Türkiye dışişleri ile ilgili görüşmelerde bulunan Başbakan Erdoğan, 2007 yılına kadar devam eden ilk iktidar döneminde özellikle ABD ve Avrupa Birliği rüzgarını arkasına alarak dış borçlanmaya dayalı ekonomik atılımlara başladı. AB ile uyum süreci görüşmelerine başlanması iktidar partisi tarafından ülke genelinde bir bayram havası yaratılarak kutlandı. Bu sevinç gösterilerinin hemen arkasından AB istekleri doğrultusunda köklü iç ve dış politika değişimlerine gidildi. Kıbrıs davası konusunda; "Çözumsuzlük çözüm değildir.", vatandaşlık konusunda "üst kimlik, alt kimlik" ekonomi alanında "Ülkemi pazarlamak benim görevimdir." söylemleri bu köklü değişim arzularının sembolleri olmuştur.

2007 yılı başında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı görev süresinin dolması nedeniyle, TBMM'nde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri, iktidarın muhalefet ile uzlaşma arayışına gitmemesi ile krize dönüşmüş, Milletvekili seçimlerinin yenilenmesine yol açmıştır. 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan Milletvekili seçimlerinde AKP oy sayısını arttırarak % 47 oyla iktidardaki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu yükselişte Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlanan ve e-muhtıra diye adlandırılan muhtıra ile Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turunun toplantı yeter sayısının olmadığı gerekçesi ile ana muhalefet partisi CHP tarafından açılan dava sonucu iptal etmesinin AKP tarafından halka karşı "madur edildik" siyaseti ile anlatılması etkili olmuştur. 22 Temmuz seçimlerinde aldıkları oy sırasına göre CHP, MHP ve DTP'de Meclis'te grup kurarak yer almıştır. Meclis seçiminin hemen ardından Recep Tayyip Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanı aday olarak belirlenen Abdullah Gül MHP'nin de destek vermesiyle Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP'nin aldığı % 47'lik oy oranı, yöneticilerine Milli Görüş çizgisinden geldiklerini yeniden hatırlatmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen sonra Anayasa'da köklü değişimlerin yapılacağı işaretleri verilmiştir. Bu işaretlerin en önemli uygulaması üniversitelerde

türban yasağının kaldırılmasına yönelik Anayasa değişikliğinin yapılması olmuştur. Sosyal Güvenlik yasasının değiştirilmesi sivil toplum kuruluşları ve diğer siyasi partilerin görüşlerine yer verilmeden hazırlanmış ve değiştirilmiştir. İktidar partisi yeni dönemde Demokrat Parti'nin uyguladığı “çoğunluğun dediği olur” (çoğunluğun diktası diye de adlandırılan) düşüncesine saplanmış görünmektedir. AKP iktidarının birinci döneminde alınan dış kredi ve borçlar sonucu görünen ekonomideki iyiye gidiş son dönemde yeniden kriz sinyalleri vermeye başlamıştır.

Görüldüğü üzere; Türk demokrasisinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kemikleşen yabancı yardım ve borçlanmaya bağımlılık (esirlik) ile çatışma siyaseti uygulamalarının uzlaşmacı siyasal kültüre geçiş ve ülke öz kaynaklarının ulusun öz yapısı ve gereksinimlerine uygun olarak kullanılmasına geçişinin sağlanması, yakın zamanda olanaklı görünmemektedir. Bu temel sorunun arkasında “Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'nin ılımlı İslam devleti olarak Batı kapitalizminin kullanacağı bir maşa halinde yaşatılmak isteniyor” savı hiçte yadırganmamalıdır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın son kesimi olan bu kesimde araştırma süresince elde edilen bulgular, bu bulgulara ve sorunlara yönelik geliştirilen öneriler ve çalışmanın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı genel sonuç bölümü yer almaktadır.

8. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde araştırma boyunca tespit edilen bulgular, bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

8.1. Bulgular ve Öneriler

Çalışmada elde edilen bulgular ve bunlara yönelik öneriler aşağıda özetlenmiştir.

B.1: İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de iktidarda bulunanlar, ülkenin ekonomik, askeri ve siyasi güç değerlerinin, dünya çapında askeri ve ekonomik güç odağı olan ülkelerin yer aldığı bir savaşa girmeye yeterli olmadığını tespit etmişlerdir. Bu tespit sonucu dış politikalarını ne olursa olsun savaşa girilmemesi yönünde gerçekçi ve akılcı (realist ve rasyonel) düşüncelerle şekillendirmişlerdir. Bu politikalar sonucunda Türk Halkı savaştan en az zarar ile çıkmıştır . Bu bulgu birinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.1: İktidara sahip olan siyasiler, tıpkı İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkemizi yöneten yöneticiler gibi, devletin ulusal güç değerlerini doğru hesaplayarak, ülkenin kaderini etkileyebilecek konularda gerçekçi ve akılcı politikalar uygulamalıdır. Günümüzde de ülkenin kaderini etkileyebilecek mevkilerde yer alan yöneticiler duygusal ve gerçeklerle çelişen kararlar alarak uluslar arası ölçekteki güç öğelerinin oyunlarına alet olmamalıdır .

B.2: İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidarı elinde bulunduran Milli Şef ve arkadaşları; ekonomik, askeri ve siyasi yönden yetersiz Türkiye’yi savaşa sokmamak için güçlü devletlerin birbirlerine karşı besledikleri emelleri ve uyguladıkları stratejileri yakından izlemişlerdir. Bu emel ve stratejiler arasında

sürecin gerektirdiği denge politikalarını uygulayarak ülkenin karar alma süreçlerinde hareket serbestliğini ve ülkenin bağımsızlığını korumayı başarmışlardır. Bu bulgu birinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.2: Sınırlı, ekonomik, siyasi ve askeri güce sahip olan ülkeler, güçlü devletlerin uluslararası ortamdaki politikalarını ve uygulamalarını yakından izlemeli; bu ülkelerin aralarındaki çekişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda oluşturdukları öngörülü politikalarla kullanmalı; böylece uluslararası karar alma süreçlerinde hareket serbestisi ve bağımsızlıklarını koruyabilmelidirler. Günümüzde uluslar arası ortamda gelişen durum ve uygulanan stratejileri yakından takip edip anlayamayan iktidar sahipleri, ülkemizin sahip olduğu önem ve gücünün daha aşağısında etkinlik göstermesine neden olmamalıdır. Özellikle uluslar arası güç merkezlerinin Ortadoğu , Balkanlar ve Akdeniz egemenliği ve sömürü stratejileri iyi tetkik edilmeli, öngörülü stratejiler tespit edilerek kararlılıkla uygulanmalıdır .

B.3: İkinci Dünya Savaşı'nda iktidarda bulunan CHP yöneticileri, dönemin dev ekonomi ve askeri güçleri olan; Almanya, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin aşırı baskılarına rağmen Türkiye'nin doğrudan savaşın tarafı olmamasını sağlamışlardır. Böylece ülkeyi devlerin savaş alanı olmaktan, Anadolu halkını da ezilmekten ve aşağılanmaktan kurtarmışlardır. Bu bulgu birinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.3: Uluslararası büyük kriz ve çatışma ortamlarında ekonomik ve askeri gelişmesini tamamlamamış ülkelerin yöneticileri bu çatışmaların tarafı olduklarında ülkelerinin ve halklarının büyük güçler arasında ezilebileceğini düşünmeli, boş hayaller uğruna gereksiz riskler almamalıdır.

B.4: Savaşın sonlarına doğru (Mihver Devletleri'nin kaybedeceğinin kesinleşmesinden sonra) komünist Rusya'nın Türkiye'den toprak ve boğazlardan ayrıcalık istemesi, Türkiye'nin ABD ve İngiltere'yle yakınlaşmasına, günümüze kadar süre gelen ve hala devam eden batı ile (tek taraflı) müttefikliğine neden olmuştur. Bu bulgu ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.4: Ülkeler arası ilişkilerde dostluktan çok çıkarların geçerli olduğu bilinmeli, körü körüne duygularla diğer devletlere veya topluluklara bağlanmamalıdır. Öncelikle ülkenin öz gizil güç değerleri harekete geçirilerek ayakta kalmaya çalışılmalıdır. Ülkemizin gündeminde sık sık yer alan ‘dost ve müttefik devletler veya topluluklar’ söylemleriyle halkımız kandırılmamalı ; ülke kaynakları uluslar arası çıkar çevrelerine peşkeş çekilmemelidir .

B.5: Yayılmacı ve emperyalist emellerine hakim olamayarak İkinci Dünya Savaşı’ını başlatan Almanya, İtalya ve Japonya savaşı kaybetmişlerdir. Ülkelerinin nüfus ve ekonomik kaynaklarını heba ederek vatandaşlarını esarete mahkum etmişler, yaşam seviyelerini düşürmüşlerdir. Söz konusu ülkelerin Savaş sonucu düştükleri durum, Türk Yöneticilerinin savaşa girmeme konusunda göstermiş oldukları çabaların ne denli haklı olduğunu göstermekte ve birinci denencemizi doğrulamaktadır .

Ö.5: “Yurtta barış dünyada barış” ilkesine sınıksız sarılarak maceracı ve yayılmacı politikardan uzak durmak iktidar sahipleri tarafından benimsenmelidir. Böylece ülkenin birikmiş güç değerleri boş yere yok olmayacaktır.

B.6: Savaş sonrası ortaya çıkan iki süper güç (ABD ve Sovyetler Birliği) etrafında kümelenme, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’nin de iç ve dış siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılanmasını doğrudan etkileyen soğuk savaş döneminin nedeni olmuştur. Türkiye’nin Atatürk sonrası dönemdeki iç ve dış , ekonomik ve siyasi yapılanması büyük oranda dünyada yaşanan soğuk savaş süreciyle bağdaşık gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş dönemi İkinci Dünya Savaşı’nın Sonucu olduğundan ikinci denencemiz doğrulanmaktadır .

Ö.6: Büyük halk kitlelerini peşinden sürükleyebilen siyasiler, diğer devletler arasındaki ekonomik ve siyasi düzen çatışmalarını kendi iç siyasi yarışlarında malzeme olarak kullanmamalı, toplumda bölünmelere yol açmamalıdır. Ulusal hedef ve amaç çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmaktır. Hiçbir yabancı çatışma ve siyasetin ülkemizin ulusal hedef ve amacına ulaşmasını sağlamak için olamayacağı ,toplumun tüm kesimleri ve özellikle siyasi liderler tarafından unutulmamalıdır.

B.7: Ülkeyi yönetenler, Türkiye'nin ikinci Dünya savaşı tehlikesine karşı almak zorunda olduğu askeri önlemlerin gereği olarak, bir milyon altıyüzbin kişiyi seferber etmişlerdir. Hükümetin ekonomideki açıkları kapatmak için Varlık Vergisi, ekmeğin karneye bağlanması ve Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamalarının gereğini halka anlatamamaları, vatandaşın CHP'den soğumasına, bürokratlar ile halkın arasının açılmasına, vatandaşın devlete olan güveninin zedelenmesine, halkın zedelenmiş duygularından yararlanmak isteyen fırsatçıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu fırsatçılar günümüze kadar halkı kandırmayı ve iktidarda söz sahibi olmayı başaramışlardır. Bu bulgumuz ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.7: Büyük savaş ve kriz dönemlerinde alınması gereken önlemler ve kriz yönetimi uygulamaları iktidarı elde bulunduranlar tarafından iki yönlü simetrik iletişim yöntemleri kullanılarak halka doğrudan iletmeli ve halkın tepkileri ölçülmelidir. Böylece halk arasında devlete karşı olan güven sarsılmayacak, bazı çıkar çevreleri için uygun ortamlar oluşmayacaktır.

B.8: İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de oluşan olumsuz ekonomik ve toplumsal koşulları kendi çıkar ve emelleri doğrultusunda kullanmak isteyenlerin, hükümetin kendilerine zarar veren uygulamalarından rahatsızlık duyan tüccar ve toprak ağalarının desteğini de arkalarına alarak; parti içerisinde muhalif grup oluşturmaları, çok partili döneme geçişin çürük zemin üzerinde gelişmesine neden olmuştur. Temeli çürük atılan çok partili düzen aradan yarım asır geçmesine rağmen hastalıklarından kurtulamamıştır. Böylece ikinci denencemiz doğrulanmaktadır.

Ö.8: Siyasetle uğraşanlar siyaseti ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirecek, iktidarın sağladığı olanakları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma olarak görmemelidirler. Siyasetçiler tarafından siyaset, toplumun sorunlarına çözümler üretme sanatı olarak algılanmalıdır. Demokrasi kültürü ancak bu şekilde gelişebilecektir. Aksi takdirde önümüzdeki çağ boyunca da gelişmiş demokrasilere hayranlıkla ve özenerek seyirci olmaya devam edilecektir.

B.9: İkinci Dünya Savaşı sırasında alınan ekonomik önlemler sonucu ezilmiş ve yöneticilerine karşı güveni sarsılmış Türk Halkının hassas olan din duygularını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren bazı çıkar çevreleri,

Türkiye’de “dindarlar” ve “dindar olmayanlar” şeklinde bir kutuplaşmaya neden olmuştur. Demokrat Partinin parti programında yer alan “halkımızın nazarında muteber olan ilke ve devrimlere sahip çıkacağız” değerlendirmesi, Atatürk tarafından ulusal birlik ve beraberliği korumak amacıyla ortaya konan ilkeler ile çağdaş gelişmişlik düzeyini yakalamak için yapılan devrimlerin tartışılmasına ve zararlı akımların gelişmesine neden olmuştur. Günümüzde de çeşitli cemaatçi grupların ülke siyasetinde etkili olması ve hatta iktidarı ele geçirebilecek kadar güçlenmesi ; birçok siyasetin ,halkın hassas din duygularını kullanmaya çalışıyor olması ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.9: Çeşitli etnik gruplar ve inançlardan oluşan Türkiye halkının bir arada yaşamasının ancak laiklik ve Atatürk milliyetçiliği ilkelerine bağlılıkla sürdürülebileceği siyasetçiler tarafından göz ardı edilmemeli; bu konulardaki görüş ayrılıklarının siyasete alet edilmesinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne zarardan başka bir şey getirmeyeceği , ırkçı ve dinci ayrımcılığın belki kısa süreli olarak birilerine iktidarın olanaklarını kullanma yetisi verebileceği ancak oynanan oyunla ülkenin geleceğinin yok edileceği unutulmamalıdır.

B.10: Almanya tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği’nin bütünlüğünü bozmaya yönelik olarak yönlendirilen ve desteklenen milliyetçilik akımlarının Türkiye’deki gelişimi, bugünkü etnik milliyetçilik çatışmalarının bir tarafının kaynağı olan Turancılık akımını doğurmuş ve güçlendirmiştir. Bu güçlenme günümüze kadar etkisini devam ettirmekte, ikinci denencemiz doğrulanmaktadır.

Ö.10: Etnik milliyetçiliğe dayalı ideolojilerin toplumu bölerek karşı karşıya getirmesinin ancak ülkenin gelişmesini ve kalkınmasını istemeyen diğer devletlerin amaçlarına hizmet ettiği görülmelidir.

B.11: Savaş sonrasında gerek Sovyetlerin Türkiye’ye karşı emperyalist tavır takınmaları, gerekse batı ülkelerinin Türkiye’de kapitalizmi ve liberalizmi yaymak için uyguladıkları siyaset ve yardımları sonucunda (özellikle çok partili döneme geçişle birlikte) anti-komünizm devletin temel politikası haline dönüşmüştür. Çok partili dönemle birlikte iktidara gelenlerin bu politika doğrultusundaki sert uygulamaları, (komünizm yanlısı) karşıt görüşler ortaya

çıkarmıştır. Bu görüşlerin uç noktalara kaymasına engel olmak isteyen CHP, ortanın solunda olduğunu açıklayarak Türkiye’de ortanın solu kavramının gelişimine öncülük etmiştir. Bu durum günümüzde hala etkisini devam ettiren sağ-sol çatışmalarının kaynağı olmuştur. Bu bulgu ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.11: Toplum içerisinde yer alan farklı siyasi ve ekonomik ideolojilerin sağ-sol, komünist-faşist, liberal-sosyalist, muhafazakar-yenilikçi, laik- dindar vb. şekilde adlandırılmalarının toplumu ortak hedeflerden uzaklaştıracağı siyasetçiler tarafından bilinmelidir. Sürekli çatışma ve kavga ortamı ulusal kaynakların verimli olarak kullanılmamasına , günlük kavga konuları ile gündemin boş yere doldurulması ile topluma hiçbir yarar sağlanamayacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

B.12: İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD başkanı Truman tarafından açıklanan Truman Doktrini çerçevesinde Marshall Planı adı altında Türkiye’ye giren yabancı yardım ve krediler, Türkiye’nin yabancı sermayeye açılmasının başlangıcını oluşturmuştur. Liberal ekonomi anlayışının savunucusu olan iktidarların iş başına gelmesi ile alınan yabancı krediler hat safhalara ulaşmış,1980’ler ve sonrasında Türkiye ekonomik ve siyasi anlamdaki tam bağımsızlığını kaybetmiştir.

Ö.12: Devleti yönetenler tarafından aşırı dış borçlanmaya gidilmesinin; alınan borçların üretimi arttırmaya yönelik yatırımlar yerine, halkın oylarını toplamaya yönelik ve bazı çıkar çevrelerine kar sağlama amaçlı kullanılmasının dışa bağımlılığı arttırıcı, her konudaki tam bağımsızlığı zedeleyici uygulamalar olduğu göz önüne alınarak öncelikle denk bütçe anlayışının etkin olduğu devlet yönetimi sergilenmelidir. Ödeyemeyeceği kadar dış borcu olan bir ülkenin bağımsız bir devlet olarak nitelenemeyeceği bilinmelidir.

B.13: İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkileri sonucu oluşan ortamdan yararlanarak iktidara gelen partilerin uyguladıkları liberal ve kapitalist ekonomi uygulamaları ile sosyal devlet anlayışından uzaklaşmıştır. Bu uygulamalar zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapan sonuçlar doğurmuştur. Gelir dağılımındaki dengesizlikler ve gelir grupları arasındaki uçurum artan bir ivme ile günümüze kadar büyümeye devam etmiştir. Bu haksızlıklar toplumun katmanları arasında düşmanlık duygularının oluşmasına neden olmuştur. Dünyanın ve Türkiye’nin kaynakları toplumun küçük bir kesimi tarafından acımasızca tüketilirken; geri kalan çoğunluk

yoksulluğun sıkıntılarını çekmeye devam etmektedir.Halkımızın çok büyük bir çoğunluğunun acılarını iliklerine kadar hissettiği bu haksız ortamın giderek daha da acımasız bir hal alması ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.13: Devlet yönetiminde söz sahibi olanların ülkenin kaynaklarının vatandaşların ortak malı olduğunu düşünmeyerek, “her mahallede bir milyoner oluşturacağız” politikaları doğrultusunda toplumun tamamının hakkı olan kaynakları, belli bir kesime tükettirip, halkı zenginler ve yoksullar diye uçlara ayırmasının, güçlünün güçsüzü sömürdüğü bir düzen kurmasına, sosyal devlet ve üniter devlet olgularının yıkılmasına yol açacağı bilinmeli ve sosyal devlet ilkesinden uzaklaşılmalıdır.

B.14: İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz eklileri sonucu oluşan çürük zeminde (hazır olmayan zeminde) çok partili sisteme geçişle birlikte iktidara gelen Demokrat Partinin, partizanca uygulamaları, kadrolaşma çabaları 1960 askeri darbesine meydan vererek demokrasiye sekteye uğratmıştır. Bu askeri darbe bundan sonraki askeri darbeler için de (darbe yapanlara göre) meşruluk dayanağı olmuştur. Temelini İkinci Dünya Savaşı olumsuzlukları sonucu oluşan çürük demokratik zeminde bulan ve günümüzde de bugün olacak yarın olacak , olacak mı olmayacak mı tartışmaları yapılan askeri darbelerin gündemde olması ikinci denencemizi doğrulamaktadır.

Ö.14: Siyasal iradeye sahip olanlar köklü değişim girişimlerine başlamadan önce halkın değişime hazır olduğundan emin olmalıdırlar. Zamanlaması iyi yapılmamış, tutunacağı zemin ve temeli sağlam olmayan değişimlerin başarısızlığının, bundan sonraki değişim girişimlerinin de engellenmesine yol açabileceği unutulmamalıdır. Demokrasi dışı tüm çözüm arayışlarının ülkemiz insanlarına ve devletimize zarardan başka bir şey getirmeyeceği bilinmelidir.

B.15: Demokrat Parti, tek parti döneminin parti egemenliği alışkanlığından kendisini kurtaramamıştır. Muhalefet partilerinin görüşlerine değer vermemesi; diğer partiler ve partililer üzerinde baskıcı yönetimler sergilemesi, günümüzde de gündemde olan “çoğulcu demokrasi” yerine “çoğunluğun diktası” diye adlandırılan anti-demokratik uygulamaların ve oluşumların kaynağı olmuştur. Özellikle tek parti iktidarlarının toplumun tüm kesimlerinin görüşlerini almadan

köklü yasal düzenleme ve uygulamalarda bulunmaları devletin temel kurumlarının (Yüksek Yargı Organları, T.S.K., YÖK, muhalefet partileri ve diğer sivil toplum örgütlerinin) tepkilerine yol açmakta, ülkeyi sürekli kavga ve gerilim ortamında tutmaktadır. Bu bulgu ile ikinci denencemiz doğrulanmaktadır.

Ö.15: Ülke siyasasında halkın çoğunluğunun desteğini alarak iktidara gelenlerin kendilerini desteklemeyen toplumun diğer kesimlerinin görüş, hak ve özgürlüklerini dikkate almadan uygulamalarda bulunmalarının demokrasiyi çoğunluğun diktatörlüğüne dönüştüreceği; halk arasında ve siyaset ortamında gerilimlere yol açacağı, bu gerilim ortamından nemalananların sürecin devamı için çaba göstereceği ve ülke kaynaklarını sömürmeye devam edeceği unutulmamalıdır.

B.16: Demokratik ve ekonomik yönden gelişimini sağlayamamış Türkiye’de, İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı olumsuzlukların yaşandığı ortamda siyasal ve ekonomik düzen dönüşümleri yaşanmıştır. İktidara gelenler, halkın yoksulluğunu ve ezilmişliğini tek parti yönetiminin sözde din karşıtı uygulamaları ile özdeşleştirmişlerdir. Hükümetin başının Said Nursi gibi sözde dini önderlerden el öperek icazet (onay ve destek) alması, bugünkü laiklik karşıtı cemaatçi akımların güçlenmesine Fethullah Gülen benzeri maşaların gündemi yönlendiren, siyasal güç dengelerinin değişmesini sağlayabilen etken olmasına neden olmuştur. Böylece ikinci denencemiz doğrulanmaktadır.

Ö.16: Dindarlık, kişinin kendi vicdanında ve tanrı katında değerlendirilmelidir. Sözde dini liderler etrafında toplanan cemaatçi grupların güçlendikçe güçlerini iktidarı ele geçirmek için siyasetin içinde yer aldıkları ve çeşitli iç ve dış çıkar çevrelerinin amaçlarına hizmet edecek konumlara geldiği bilinmelidir. Siyasal islam düşüncelerinin yıllarca liderliği ve savunuculuğunu yapan Necmettin Erbakan gibi siyasi liderlerin cemaat desteğini kaybedince siyasal ortamdaki ve gündemden nasıl uzaklaştırıldığı, dini grupların Türkiye’deki siyaseti nedenli büyük çıkmazlara sürüklediği iyi anlaşılmalıdır.

Çizelge:8 Bulgular ve Öneriler Matrisi

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Ö12	Ö13	Ö14	Ö15	Ö16
B1	■															
B2		■														
B3			■													
B4				■												
B5					■											
B6						■										
B7							■									
B8								■								
B9									■							
B10										■						
B11											■					
B12												■				
B13													■			
B14														■		
B15															■	
B16																■

8.2.Genel Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemesinin iç ve dış toplumsal etki ve sonuçlarının ortaya konulması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için Dünya ve Türkiye siyasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi, sırası ve sonrasında Dünyada ve Türkiye'de gerçekleşen olaylar ve oluşumlar ile günümüze yansımaları araştırma boyunca irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yerli ve yabancı kaynaklar ile dönemin Türk Basını incelenerek bilgiler derlenmiş, kişisel yorumlar ile betimlemeler ve çıkarımlar yapılmıştır.Çalışma boyunca konu farklı görüşlerdeki aydınlar ile tartışılmış, onların görüşlerinden de yararlanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, dünyanın tarih boyunca gördüğü en yıkıcı ve kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Zamanın en büyük ekonomik ve askeri devlerinin kara, hava ve deniz güçleri ile yeryüzünün tamamında altı yıl boyunca sürdürdükleri savaş, sonuçları ile uluslararası siyaset ve coğrafyanın yeniden şekillenmesinde etkili olduğu gibi, günümüzde Türkiye'de var olan siyasi ve ekonomik yapılanmanın da başat nedenlerini oluşturmuştur.

Atatürk'ün ölümünden İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasını yöneten İsmet İnönü (Milli Şef) ve arkadaşları, ülkenin ekonomik, askeri ve siyasi güç değerlerinin, dünya çapında askeri ve ekonomik güç odağı olan ülkelerin yer aldığı bir savaşa girmeye yeterli olmadığını tespit etmişlerdir. Bu tespit sonucu politikalarını savaşa girilmemesi gerektiği yönünde gerçekçi ve akılcı düşüncelerle şekillendirmişlerdir.

Milli Şef ve arkadaşları; ekonomik, askeri ve siyasi yönden yetersiz Türkiye'yi savaşa sokmamak için güçlü devletlerin birbirlerine karşı besledikleri emellerini ve uyguladıkları stratejileri yakından izlemişler, bu emel ve stratejiler arasında sürecin gerektirdiği denge politikalarını uygulayarak ülkenin karar alma süreçlerinde hareket serbestliğini ve bağımsızlığını korumayı başarmışlardır.

İktidarda bulunan CHP yöneticileri, dönemin dev ekonomi ve askeri güçleri olan; Almanya, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin aşırı baskılarına rağmen Türkiye'nin doğrudan savaşın tarafı olmamasını sağlamışlardır. Böylece ülkeyi

devlerin savaş alanı olmaktan, Anadolu halkını da ezilmekten ve aşağılanmaktan kurtarmışlardır. Bu duruş başta İsmet İnönü olmak üzere hükümettekilerin cesaret, vatan sevgisi ve gerçek devlet adamlığı niteliklerini göstermektedir.

Yayılmacı ve emperyalist emellerine hakim olamayarak İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Almanya, İtalya ve Japonya savaşı kaybetmişlerdir. Ülkelerinin nüfus ve ekonomik kaynaklarını boşa harcayarak vatandaşlarının yaşam seviyelerini düşürmüşlerdir.

Komünist Rusya'nın Türkiye'den toprak ve boğazlardan ayrıcalık istemesi, Türkiye'nin ABD ve İngiltere'yle yakınlaşmasına, günümüze kadar süre gelen ve hala devam eden batı ile müttefikliğine neden olmuştur.

Savaş sonrası ABD ve Sovyetler Birliği etrafında kümelenme, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de iç ve dış siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılanmaları doğrudan etkileyen soğuk savaş sürecinin yaşanmasına neden olmuştur

Ülkeyi yönetenler, Türkiye'nin ikinci Dünya Savaşı tehlikesine karşı almak zorunda olduğu askeri önlemlerin gereği olarak, bir milyon altıyüzbin kişiyi seferber etmişlerdir. Hükümetin ekonomideki açıkları kapatmak için aldıkları önlemlerin gereğini halka anlatamamaları vatandaşın CHP'den soğumasına, bürokratlar ile halkın arasının açılmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de oluşan olumsuz ekonomik ve toplumsal koşulları kendi çıkar ve emelleri doğrultusunda kullanmak isteyenlerin, hükümetin kendilerine zarar veren uygulamalarından rahatsızlık duyan tüccar ve toprak ağalarının desteğini de arkalarına alarak; parti içerisinde muhalif grup oluşturmaları, çok partili döneme geçişin çürük zemin üzerinde gelişmesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında alınan ekonomik önlemler sonucu ezilmiş ve yöneticilerine karşı güveni sarsılmış Türk Halkının hassas olan din duygularını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren bazı çıkar çevreleri, Türkiye'de “dindarlar” ve “dindar olmayanlar” şeklinde bir kutuplaşmaya neden olmuştur. Demokrat Partinin parti programında yer alan “halkımızın nazarında muteber olan ilke ve devrimlere sahip çıkacağız” değerlendirmesi Atatürk tarafından ulusal birlik ve beraberliği korumak amacıyla ortaya konan ilkeler ile çağdaş gelişmişlik düzeyini yakalamak

için yapılan devrimlerin tartışılmasına ve Türkiye için son derece zararlı düşünce akımlarının oluşmasına neden olmuştur .

Almanya tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin bütünlüğünü bozmaya yönelik olarak yönlendirilen ve desteklenen milliyetçilik akımlarının Türkiye'deki gelişimi bugünkü etnik milliyetçilik çatışmalarının bir tarafı olan Turancılık akımlarını güçlendirmiştir.

Çok partili döneme geçişle birlikte anti-komünizm devletin temel politikası haline dönüşmüştür. İktidara gelenlerin bu politika doğrultusundaki sert uygulamaları, komünizm yanlısı karşıt görüşler ortaya çıkarmıştır. Bu görüşlerin uç noktalara kaymasına engel olmak isteyen CHP, ortanın solunda olduğunu açıklayarak Türkiye'de ortanın solu kavramının çıkışının öncüsü olmuştur.

Marshall Planı adı altında Türkiye'ye giren yabancı yardım ve krediler, Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasında başat etken olmuştur. Liberal ekonomi anlayışının savunucusu olan iktidarların iş başına gelmesi ile alınan yabancı kredilerin ölçüsü kaçırılarak, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi anlamdaki tam bağımsızlığının kaybedilmesine neden olunmuştur.

İkinci Dünya Savaşının olumsuz etkileri sonucu oluşan ortamdan yararlanarak iktidara gelen partilerin uyguladıkları liberal ve kapitalist ekonomi devlet uygulamalarını sosyal devlet anlayışından uzaklaştırmıştır. Bu uygulamalar zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapan sonuçlar doğurmuştur. Dünyanın ve Türkiye'nin kaynakları toplumun küçük bir kesimi tarafından acımasızca tüketilirken, geri kalan çoğunluk yoksulluğun sıkıntılarını çekmeye devam etmektedir. Sayıca az olan kapital sahipleri dünyanın kaynaklarını sınırsızca tüketirken tüm insanlığın binmiş olduğu dalı kesmektedir.

Demokrat Parti, tek parti döneminin parti egemenliği alışkanlığından kendisini kurtaramamıştır. Kendine muhalif olanların görüşlerine değer vermemesi; diğer partiler ve partililer üzerinde baskıcı yönetimler sergilemesi, günümüzde de gündemde olan "çoğulcu demokrasi" yerine "çoğunluğun diktası" diye adlandırılan anti-demokratik uygulamaların ve oluşumların kaynağı olmuştur. Özellikle tek başına iktidarlara gelen partilerin toplumun tüm kesimlerinin görüşlerini almadan köklü yasal düzenleme ve uygulamalarda bulunmaları devletin temel kurumlarının

(Anayasa Mahkemesi, T.S.K., YÖK, muhalefet partileri ve diğer sivil toplum örgütlerinin) tepkilerine yol açmakta, ülkeyi sürekli kavga ve gerilim ortamında tutmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri sonucu oluşan çürük zeminde çok partili sisteme geçişle birlikte iktidara gelen Demokrat Partinin, partizanca uygulamaları, kadrolaşma çabaları ve anti-demokratik uygulamaları 1960 askeri darbesi ile sonuçlanmıştır. Bu askeri darbe bundan sonraki askeri darbeler için de (darbe yapanlara göre) meşruluk dayanağı olmuştur.

Demokratik ve ekonomik yönden gelişimini sağlayamamış Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuzlukların yaşandığı ortamda siyasal ve ekonomik düzen dönüşümleri yaşanmıştır. İktidara gelenler, halkın yoksulluğunu ve ezilmişliğini tek parti yönetiminin sözde din karşıtı uygulamaları ile özdeşleştirmişlerdir. Hükümetin başının Said Nursi gibi sözde dini önderlerden el öperek icazet (onay ve destek) almaları, bugünkü laiklik karşıtı cemaatçi akımların güçlenmesine, siyasi önderlerin aynı yoldan medet bekler hale gelmelerine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere; İkinci Dünya Savaşı, etki ve sonuçları ile bugünkü uluslar arası yapılanmanın ve Türkiye'nin toplumsal düzeninin oluşumunda zemin oluşturmuştur. İsmet İnönü ve arkadaşlarının İkinci Dünya Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında uyguladıkları politikaların kamu ve devlet yönetiminde görev alacaklar için örnek olacağı değerlendirilmektedir. Çalışma İkinci Dünya Savaşının Türkiye'ye ve Dünya'ya etkilerini araştıran ve merak eden kişilere yardımcı olacaktır. Bundan sonra aynı konuda araştırma yapacak bilim yolcularına; incelenen dönemin siyasi olay ve uygulamalarını günümüz gündemi ile özdeşleştirmeleri, konu hakkındaki kaynakları incelerken değişik ve karşıt görüşlerden yararlanmaları, tüm yargılama ve çıkarımlarında toplumun tamamının yararını gözetmeleri önerilir.

KAYNAKÇA

AKALIN, Cüneyt, (2003), **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKBANK, Kültür Yayını, (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, İstanbul.

ARMAOĞLU, Fahir, (1991), **20. Yüzyıl Siyasi Tarih(1914-1980)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ATAÖV, Türkkaya, (1969), **Amerika-Nato ve Türkiye**, Ankara: Aydınlık Yayınevi.

AVCIOĞLU, Doğan, (1976), **Milli Kurtuluş Tarihi(1838' den 1995' e)**, İstanbul:C-4, Tekin yayınları.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1968), **İkinci Adam**, İstanbul: C.II, Remzi Kitabevi

AYSAN, Mustafa A, (1981), **Atatürk'ün Ekonomi Politikası**, Kırklareli: Sermet Matbaası

BAŞOL, Koray, (1984), **Demografi Genel ve Türkiye**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları.

BORATAV, Korkut, (1987), **İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul: Gerçek yayınevi

BURÇAK, Salim Rıfkı, (1983), **Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

CEM, İsmail, (1974), **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul: Cem Yayınevi.

Cumhuriyet'in 75'inci Yılı (1923-53), (1999), İstanbul: C.I, Yapı Kredi Yayınları.

ÇAVDARLI, Rıza, (1943), **Türkiye Harbe Giriyor mu?**, İstanbul, Aydınlık Matbaası

ÇIKAR, Mustafa, (1997), **Hasan-Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara: İş Bankası Yayınları.

DERİNGİL, Selim, (2007), **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

DİRİMTEKİN, Halil, (1987), **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir
Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve Türkiye(1938-39), (Seçmeler), İstanbul.

E.H, Carr, (1965), **Internatinal Relations Between The Two Worlds Wars (1919-1938)**, New York: Macmillan Co. Ltd.

EKİNCİ, Necdet, (1997), **İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

ERDOĞDU, Hikmet, (2004), **Avrupa'nın Geleceği'nde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, İstanbul: I'Q Kültür Sanat Yayıncılık.

ERKİN, Feridun Cemal., (1980), **Dışişlerinde 34 Yıl- Anılar -Yorumlar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EROĞUL, Cem, (1998), **Demokrat Parti**, Ankara: İmge Kitabevi.

F.GÜRSEL, Haluk, (1968), **Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri** (Bir Siyasi Tarih İncelemesi), İstanbul.

GÖNLÜBOL, Mehmet, (1995), **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri, (1982), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1975)**, Ankara: I. Cilt, 5. Baskı, S.B.F Yayınları.

GÜÇLÜ, Muhammed, (1996), **“Varlık Vergisi ve Ankara Uygulaması**, İzmir: Tarih İncelemeleri Dergisi XI, Ege Üniversitesi Basımevi.

İMER, Kâmile, (2001), **Türkiye’de Dil Planlaması-Türk Dil Devrimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı.

KARAKUŞ, Erdoğan, (2004), **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-39**, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

KENNEDY, Paul, (Çev: Birtane Karanakçı), (2002), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

KOÇAK, Cemil,(1986), **Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1939-45)**, Ankara: Yurt Yayınları.

KOÇAK, Cemil, (1996), **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul: C. I ve II, İletişim Yayınları.

KOÇAK, Cemil, (1997), **Türkiye Tarihi**, İstanbul: C. IV, Cem Yaynevi.

KOÇAS, Sadi, (1979), **Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar**, İstanbul: Cilt-I, Doğu Matbaası.

KONGAR, Emre, (2006),**Tarihimize Yüzleşmek**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KURAT, Yuluğ Tekin, (1961), **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset**, Ankara: C. XXV, TTK.

KUZNETS, Simon, (1972), **Economic Growth of Nations**, Harvard University Press.

LEVEND, Ağâh Sırrı, (1960), **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara: TTK.

MEDLİCOTT, W.N, (1952-1959), **Economic Blockade**, Vols. I and II. H.M.S.O. London.

NADİ, Nadir, (1964), **Perde Aralığından**, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

ORAN, Baskın, (1970), **Türkiye'nin Kuzeyindeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?(Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)**, C-XXV, Ankara Üniversitesi S.B.F.Dergisi.

ORAN, Baskın, (2004), **Türk Dış Politikası**, C-I, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖKE, Mim Kemal, (1990), **Unutulan Savaşın Kronolojisi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ÖYMEN, Altan, (2004), **Değişim Yılları**, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

ÖZ, Baki, (1996), **Bıçağın Sirtında Siyaset**, Ankara: Can Yayınları.

RİZE, Ekrem, **1939-1949 Türkiye'nin Düştüğü Harp Tehlikesi Kaçırılan Fırsat Bugünkü Vaziyet**, İstanbul.

SANDER, Oral, (2004), **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

SARINAY, Yusuf, (1988), **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi(1939-1952)**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

SERTEL, Sabiha, (1969), **Roman Gibi**, İstanbul: Ant Yayınları.

SOYSAL, İsmail, (1983), **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Ankara: C-I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SOYSAL, İsmail, (1997), **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye(Olaylar Kronolojisi (1945-1975))**, İsis Yayınları.

S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, (Çev:Levent Konyar, Havass) (1981), **Stalin, Roosevelt, Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye(1941-1944) ve İkinci Dünya Savaşı**

ŞAHİN, Hüseyin, (1998), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitapevi.

ŞİMŞİR, Bilal, (1996), **Bizim Diplomatlar**, Ankara: Bilgi Yayınları.

TAMKOÇ, Metin, (1976), **The Warrior Diplomats**, Salt Lake City: University of Utah Press.

T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1999), **1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş**, Ankara: DİE Nüfus İstatikleri.

TEZEL, S.Yahya, (1994), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.

TİMUR, Taner, (1997), **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitapevi

TİMUR, Taner, (1994), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul: İletişim Yayınları.

TOKER, Metin, (1990), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950)**, İstanbul: Bilgi Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (2000), **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

UĞURLU, Nurer, (2003), **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-44)**, İstanbul.

ULMAN, A. Haluk, (1961), **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri(1939-1947)**, Ankara: Sevinç Matbaası.

ULMAN, A.Haluk, (1968), **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler(1923-1968)**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi.

ÜÇOK,Coşkun, (1975), **Siyasi Tarih(1789-1960)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

ÜSDİKEN, Behzat, (2000), **Tartışmalı Bir Uygulama Varlık Vergisi**, Finans Dünyası.

WARD, Barbara, (1942), **Turkey**, London: Oxford University Press.

WEİSBAND, Edward, (Çev. M.A. Kayabağ-Örgen Uğurlu), (2002), **2.Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi.

WEİSBAND, Edward, (çev. M. Ali Kayabal), (2000), **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası III**, Cumhuriyet Yayınları.

WEİSBAND, Edward, (Çev. M.Ali Kayabal), (1974), **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, İstanbul: Milliyet Yayınları.

YALÇINTAŞ, Nevzat, (1972), **Türkiye'nin Sosyal Bünyesi**, İstanbul:

İ.Ü.İ.F.Yayımları.

YERASIMOS, Stefanos, (1980), (Çev: Babür Kuzucu), **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Gözlem Yayınevi.

YILMAZ, Mustafa, (1999), **İnönü Dönemi Türk Dış Politikası**, Konya: Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.

YILMAZ, Veli, (1998), **Siyasi Tarih**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Gazetede Yazarlı Makale

ATAY; Falih Rıfıkı, (1939), Ulus, (1939, 28 Ocak)

ATAY; Falih Rıfıkı, (1942)(a), Ulus, (1942, 19 Nisan)

ATAY; Falih Rıfıkı, (1942)(b), Ulus, (1942, 20 Nisan)

ATAY; Falih Rıfıkı, (1942)(c), Ulus, (1942, 16 Mayıs)

ATAY; Falih Rıfıkı, (1945), Ulus, (1945, 11 Ocak)

EBÜZZİYA; Ziyad, (1941), Tasvir-i Efkâr, (1941, 30 Aralık)

ERİM; Nihat, (1950), Ulus, (1950, 2 Ekim)

ERKİLET; Hüseyin Hüsnü Emir, (1941), Cumhuriyet, (1941, 26 Haziran)

KÜÇÜKA; Necip Ali, (1940), Ulus, (1940, 22 Şubat)

NADİ; Yunus, (1939)(a), Cumhuriyet, (1939, 2 Ekim)

NADİ; Yunus, (1939)(b), Cumhuriyet, (1939, 19 Ekim).

NADİ; Yunus, (1939)(c), Cumhuriyet, (1939, 1 Kasım)

NADİ; Yunus, (1939)(d), Cumhuriyet, (1939, 2 Kasım)

NADİ; Yunus, (1940)(a), Cumhuriyet, (1940, 1 Mart)

NADİ; Yunus, (1940)(b), Cumhuriyet, (1940, 29 Mart)

NADİ; Nadir, (1940), Cumhuriyet, (1940, 30 Temmuz)

NADİ; Yunus, (1941)(a), Cumhuriyet, (1941, 7 Ocak)

NADİ; Yunus, (1941)(b), Cumhuriyet, (1941, 25 Mayıs)

NADİ; Yunus, (1941)(c), Cumhuriyet, (1941, 20 Haziran)

NADİ; Nadir, (1941)(a), Cumhuriyet, (1941, 22 Haziran)
NADİ; Nadir, (1941)(b), Cumhuriyet, (1941, 30 Haziran)
NADİ; Nadir.(1944)(a), Cumhuriyet, (1944, 12 Nisan)
NADİ; Nadir. (1944)(b), Cumhuriyet, (1944, 22 Nisan)
SADAK; Necmeddin, (1943)(a), Akşam, (1943, 30 Ekim)
SADAK; Necmeddin, (1943)(b), Akşam, (1943, 15 Kasım)
SADAK; Necmeddin, (1944)(a), Akşam (1944, 28 Ocak)
SADAK; Necmeddin, (1944)(b), Akşam, (1944, 6 Mart)
SADAK; Necmeddin,(1944)(c), Akşam, (1944, 8 Ağustos)
SADAK; Necmeddin, (1945), Akşam, (1945, 26 Mart)
SERTEL; Zekeriya, (1939)(a), Tan, (1939, 19 Ekim)
SERTEL; Zekeriya, (1939)(b), Tan, (1939, 21 Ekim)
SERTEL; Zekeriya, (1941)(a), Tan, (1941, 1 Mart)
SERTEL; Zekeriya, (1941)(b), Tan ,(1941, 20 Haziran)
SERTEL; Zekeriya, (1942), Tan , (1942, 4 Nisan)
SERTEL; Zekeriya, (1943)(a), Tan, (1943, 13 Şubat)
SERTEL; Zekeriya, (1943)(b), Tan, (1943, 13 Aralık)
SERTEL; Zekeriya, (1943)(c), Tan, (1943, 19 Aralık)
SERTEL; Zekeriya, (1944), Tan, (1944, 4 Ağustos)
YALÇIN; Hüseyin Cahit, (1940), Yeni Sabah. (1940, 31 Temmuz)

Gazetede Yazarsız Makale

“Manşet Haberi,”(1939, 2 Kasım) , Cumhuriyet
“Türkiye’nin Çabası,” (1940, 6 Temmuz) , Cumhuriyet
“İtalyan Saldırısı” (1940, 27 Haziran), Cumhuriyet
“Alman İlerleyişi,” (1941, 18 Ocak), Cumhuriyet
“Kahire Konferansı,” (1944, 2 Mart), Cumhuriyet
“Müttefik İlişkilerinde Gerginlik,” Cumhuriyet, (1944, 6 Haziran)
“ Müttefik İlişkileri Soğuyor,”Cumhuriyet,(1944, 6 Haziran)
“ Almanya ile İlişkiler Kesiliyor,”Cumhuriyet, (1944, 21 Nisan)
“ Türkiye’nin Savaş İlanı,”Cumhuriyet, (1944, 3 Ağustos)